

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
ARXEOLÖGİYA VƏ ETNOQRAFİYA İNSTİTUTU**

**NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF AZERBAIJAN
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY AND ETHNOGRAPHY**

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА
ИНСТИТУТ АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОГРАФИИ**

**NƏRGİZ QULİYEVA
XIX-XX ƏSRLƏRDƏ BAKI ŞƏHƏR ƏHALİSİNİN
AİLƏ VƏ AİLƏ MƏİŞƏTİ**

**NARGİZ GULİYEVA
FAMILY AND FAMILY LIFE OF BAKU'S URBAN
POPULATION IN THE 19TH-20TH CENTURIES**

**НАРГИЗ КУЛИЕВА
СЕМЬЯ И СЕМЕЙНЫЙ БЫТ ГОРОДСКОГО
НАСЕЛЕНИЯ БАКУ В XIX-XX ВВ.**

BAKI –“Elm” – 2011

*AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu Elmi Şurasının
2 fevral 2011-ci il tarixli qərarı ilə nəşr edilir.*

*Published in 2nd february 2011 date, to pass a resolution of the Academic
Council of the Institut of Archaeology and Ethnography of NACA*

*Печатается по решению Ученого Совета Института Археологии и
Этнографии НАНА от 2ого февраля 2011 г.*

Elmi redaktor: **Kərimov Emil**
Tarix üzrə fəlsəfə doktoru:

Scientific editor: **Kerimov Emil**
Candidate of Historical Science

Научный редактор: **Керимов Эмил**
Док. ист. наук по философии

Rəyçi: **T. e. d. Vəliyev Fəzail**
Şahbazov Tahir
Tarix üzrə fəlsəfə doktoru:

Reviewers: **Fazayil Veliyev Ph.D. of Hist**
Shahbazov Tahir
Candidate of Historical Science

Рецензенты: **Велиев Фазаил Док. ист. наук**
Шахбазов Тахир
Док. ист. наук по философии

**Nərgiz Quliyeva. XIX-XX əsrlərdə Bakı şəhər əhalisinin ailə və
ailə məişəti.** Bakı, “Elm”, 2011, 240 səh.

ISBN 978-9952-453-26-3

Kitabda XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində Bakı şəhər əhalisinin ailə və ailə məişəti, hətçinin şəhərin tarixi, ailə məişəti, toy mərasimi, dəfn mərasimləri, ailələrin sosial-mədəni həyatı etnoqrafik baxımdan qısa şərh olunur.

From ethnographic point of view, the book gives a brief description of traditions of families and family lifestyle at the end of the 19th – beginning of the 20th centuries, and highlights the history of the old town, wedding and Funeral rites, and social and domestic conditions of family.

В книге с этнографической точки зрения дается краткое изложение традиций семьи и семейного быта Бакинского городского населения в конце XIX – начале XX вв., а также освещается история старого города, свадебных и похоронных обрядов, социально-бытовых условий семьи.

0504000000
655(07) – 2011

© “Elm” nəşriyyatı 2011

ÖN SÖZ

Müstəqillik illəri Azərbaycan ailəsində özünəməxsus yer tutur. 1991-ci il oktyabrın 18-də öz müstəqilliyini qazanan Azərbaycanda artıq yeni siyasi, sosial-iqtisadi münasibətlərin əsası qoyuldu və bu əsas üzərində də azərbaycanlı ailəsi formalaşmağa başladı. Müstəqillik illərində Azərbaycanda müxtəlif tarixi dövrlərdə milli etnoqrafik xüsusiyyətlərin öyrənilməsi müasir etnoqrafiya elminin qarşısında duran mühüm məsələlərdən ən aparıcılarından biri kimi diqqəti çəkir. Heç kəsə sirr deyil ki, insan şəxsiyyətinin mənəvi tərəqqisi, inkişafı və formalaşması barədə cəmiyyətin əldə etdiyinə hamısı ailədə öz əksini tapır. Bakı şəhər ailəsinin formalaşması, cəmiyyətdə gedən proseslərdə iştirakı, mənəvi aləmdə uzun illərdən bəri əldə etdiyini zənginləşdirərək yaşatması da faktdır. Bu baxımdan professor Nərgiz Məlik qızı Quliyevanın topladığı çöl-etnoqrafik materialları xüsusi maraq doğurur. Belə ki, Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhərinin qədim tarixi olduğu kimi, həm də onun zəngin və orijinal mənəvi sərvətləri, irsi vardır. Yüzdəlliklər boyu xalqımızın yaddaşında, adət-ənənələrində, milli mənsubiyyətində formalaşan, nəsillərdən nəsillərə ötürülən bu mənəvi dəyərlərin toplanılıb gələcək nəsillərə olduğu kimi çatdırılması günümüzün ən aktual və vacib vəzifələrindəndir.

Müəllif tarixçilərin məlumatlarına əsaslanmaqla yazır ki, hələ I əsrdə o qədər də böyük olmayan liman şəhəri kimi Bakı mövcud idi. XV əsrdə isə Bakı Şirvanşahlar dövlətinin paytaxtına çevrilmişdir. Azərbaycan xalqının istedadı, şərəfli və inadkar əməyi sayəsində XX əsrin əvvəllərində İçərişəhər ölkəmizin tarixi memarlıq abidəsi kimi formalaşmışdır. Odur ki, 17 fevral 2003-cü il tarixdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev «Bakı şəhərində İçərişəhər tarix-

memarlıq qoruğunun mühafizəsi və bərpası ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında» sərəncam vermişdi. Sərəncamda qeyd edilirdi ki, ulu əcdadlarımızın bizə yadigar qoyduğu bu gözəl şəhərin hər bir guşəsi, hər bir daşı Azərbaycan xalqının yüksək dühasını, böyük qüdrətini, ulu mədəniyyətini əyani şəkildə nümayiş etdirir. Xalqımızın olduqca zəngin maddi mədəniyyət nümunələrini və mənəvi dəyərlərini təcəssüm etdirən İçərişəhər tarix-memarlıq qoruğunun mühafizəsi və bərpası ilə bağlı yaranmış vəziyyət təxirəsalınmaz tədbirlərin görülməsini tələb edir. İçərişəhərin YUNESKO-nun «Dünya İrs Siyahısı»na salınması da üzərimizə böyük vəzifə və ciddi məsuliyyət qoyur.

Doğrudur, Qılman İlkinin «Bakı və bakılılar» kitabında Bakı qədim şəhər, Rusiyanın tərkibində, Neft səl-tənəti kimi, şəhər bələdiyyə idarəsi və XX əsrdə Bakıda olan vəziyyət yığcam şəkildə şərh olunur. Bu kitab mahiyyətə bədii ədəbiyyat nümunəsi kimi diqqəti cəlb edir.

Müqtədir aktyorumuz Hüseynqulu Sarabski də vaxtilə «Köhnə Bakı» adlı kitab yazıb nəşr etdirmişdir. Bu kitabda isə Bakı və bakılılar haqqında maddi və mənəvi mədəniyyətə dair tarixi-etnoqrafik məlumatlar daha çox bədii səpkidə şərh olunur.

Mehparə Xəlilova isə «XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində Bakıda sənətkarlıq» adlı monoqrafiyasını Bakı şəhərindəki sənətkarlığın etnoqrafik tədqiqinə həsr etmişdir.

Ümumilikdə isə Bakı şəhər əhalisinin ailə məişəti sistemli şəkildə, genişliyi ilə öz tədqiqini gözləyirdi.

Professor Nərgiz Quliyevanın «XIX-XX əsrlərdə Bakı şəhər əhalisinin ailə və ailə məişəti» adlı monoqrafiyası Bakı şəhərinin etnoqrafiyası barəsində yazılmış dəyərli araşdırma kimi diqqətimizi cəlb etdi. Burada Bakı əhalisinin son XIX-XX əsrlərdəki ailə məişəti yeni baxışdan öyrənilir.

Biz tarix elmləri doktoru, professor N.M.Quliyevanın «XIX-XX əsrlərdə Bakı şəhər əhalisinin ailə və ailə məişəti» adlı araşdırmasını Azərbaycan xalqının zəngin ailə məişəti sahəsində yazılmış dəyərli araşdırma hesab edirik. Bu əsər eyni zamanda etnoqrafiya elmimizi yeni məlumatlarla zənginləşdirən və habelə milli elmimizi çağdaş azərbaycançılıq mövqeyindən təqdim edən sənballı bir monoqrafiyadır.

Filologiya elmləri doktoru,
professor:
İsmayıl Oruc oğlu Məmmədov

BAKİ QƏDİM ŞƏHƏRDİR

Bakı şəhəri müstəqil Azərbaycan Respublikasının paytaxtı olmaqla tarixən regionda gedən iqtisadi və siyasi proseslərin mərkəzində durmuş, zaman-zaman inkişaf edərək, kiçik yaşayış məskənindən böyük liman şəhərinə, dünyanın ən iri mədəni mərkəzlərindən birinə çevrilmişdir.

Tarixçi Sara Aşurbəyli yazırdı ki, «şübhəsiz I əsrdə artıq Bakı o qədər də böyük olmayan liman şəhəri idi və onun barəsində sonralar ərəblər məlumat vermişlər, onun formalaşması isə daha erkən dövrlərə aiddir. Şəhər ehtimal ki, daha qədim çağlarda yaranmış kiçik bir yaşayış məskəninin bazasında böyüməyə başlamışdı. Deməli, belə güman etmək olar ki, bir antik şəhər olmaq etibarını ilə Bakının 2000 ildən çox yaşı var» (20, 142).

Orta əsrlərdə də Bakı Şamaxıdan sonra Şirvanın ikinci böyük şəhəri idi. Onun dövrəsinə çəkilmiş birinci hündür hasar Şirvanşah II Mənuçəhrin dövrünə aiddir. 1191-ci ildə Qızıl Arslan Şamaxını zəbt etdikdə Şirvanşah I Axsitan Şirvanşahların paytaxtını Bakıya köçürür. Şirvanşah I Xəlilullanın dövründə qala içərisində inşaat böyük vüsət almışdı (5, 18-19).

Göstərilən dövrdə Bakı xanlığının mərkəzi İçərişəhər ərazisi ilə məhdudlaşdı.

Bakı şəhərinin ən erkən adlarına V-VIII əsr qaynaqlarında Baqavan, Atlı (Atşi) Baqavan və Atşi (Atəşi) – Baquan şəklində təsadüf olunur. «Baqa» sözü qədim türk dillərində «böyük», «ilahi», «Allah» mənasını ifadə edir (20, 44). Xəzərin qərb sahilində «baqan» tayfasının yerləşmiş olduğu ərazi Abşeronda və Bakıda idi və cənubda Muğana, şimalda isə Dərbəndə qədər uzanırdı (20, 46-47).

Bakının adı şəhər və liman kimi ilk dəfə X əsr ərəb coğrafiyaşünaslarının və tarixçilərinin əsərlərində

çəkilməmişdir. Məsudinin verdiyi məlumatdan aydın olur ki, hələ qədim zamanlardan çoxlarının diqqətini özünə cəlb edən Bakının «yunan odu», yəni neft, artıq X əsrdə bir sıra xarici ölkələrə aparılırdı. O dövrdə neftdən işıq və istilik üçün, sürtgü yağı kimi, hərbi işdə və təbabətdə istifadə olunurdu. Bakı nefti nəinki Qafqazda işlədilir, hətta Yaxın Şərqi ölkələrinə, Hindistana və başqa yerlərə də ixrac olunurdu.

Bakının IX-XI əsrlər dövrü haqqında məşhur ərəb səyyahları və müəlliflərindən Əl-İstəxri, Həmdulla Qəzvini, İbn-Ayaz, azərbaycanlı coğrafiyaşünas Abdürrəşid ibn Saleh Bakuvi və başqaları daha ətraflı məlumat vermişlər. Həmin məlumatlardan aydın olur ki, şəhər möhkəm qala divarları ilə, müdafiə əhəmiyyətli tikintilərlə, saray, karvansaraylar, məscidlər və s. ilə zəngin olmuşdur.

Həmdulla Qəzvini (1349-cu ildə vəfat etmişdir) Bakı şəhərinin qala divarları ilə əhatə olduğunu qeyd etmişdir. 1954-ci ildə Bakıda qala divarları təmir-bərpa olunarkən təsadüfi olaraq şəhər qalasının tarixinə aid kitabəli bir daş tapılmışdır. Tarix üçün çox qiymətli olan bu yazılı abidədən məlum olur ki, hələ XII əsrin əvvəllərində feodal Bakısı möhkəm qala divarları ilə əhatə olunmuşdu. Bu qala divarları XVI-XVII əsrlərdə yenidən təmir edilib möhkəmləndirilmişdi.

Zəmanəmizə qədər xətərsiz qalan köhnə Bakının ən qədim abidəsi XI əsrdə tikilmiş Sınıx qala (və ya Sinqala) minarəsidir. Sınıx qaladan bir az aralı Qız qalası adlanan əzəmətli bir qüllə ucalmaqdadır. Qalanın üzərində ərəb dilində bu sözlər yazılmışdır: «Davudun oğlu Məsudun qülləsi» (12, 3-5).

Tarixçilərin yazdığına görə, dəniz tərəfdən yadellilərin şəhərə basqınları zamanı qalanın başında xəbərdarlıq əlaməti olaraq, ocaq yandırılmışdır.

«Səbail» və yaxud «Bayıl daşları» da köhnə Bakının qədim tikililərindəndir.

Bakı kimi bütün Abşeron da keçmişin memarlıq abidələri ilə zəngindir. Balaxanı, Ramana, Qala, Mərdəkan, Buzovna, Maştağa və başqa yerlərdə çoxlu tarixi abidələr vardır. Təxminən XVIII əsrdə yaradılmış və indiyədək qalmış ən maraqlı tarixi memarlıq abidələrindən biri də Suraxanıdakı atəşpərəstlər (Atəşgah) məbədidir. Tarixçilərin verdiyi məlumata görə qədim dövrlərdə Bakı və Abşeronda belə məbədlərin sayı çox imiş.

XIII əsrdə yaşamış görkəmli Venetsiya səyyahı Marko Polo və XV əsrdə yaşamış məşhur rus taciri Afanasi Nikitin Bakıda olarkən gördükləri «daim yanan odu», yəni, neft qazını öz salnamələrində böyük maraqla qeyd etmişlər.

Zəmanəmizə qədər qalmış tarixi memarlıq abidələri qədim dövrlərdə Bakının iqtisadi və mədəni səviyyəsi yüksək bir şəhər olduğunu bir daha aydın göstərir.

XV əsrin əvvəllərində tikilmiş Şirvanşahlar sarayı (onu bəzən yanlış olaraq Xan sarayı da adlandırırlar) Azərbaycanda orta əsr memarlığının incisi sayılır. Bakıda İçərişəhərin uca və görkəmli hissəsində yerləşən bu saray kompleksinə bir neçə tikinti daxildir (12, 6). Saray ikimərtəbəli daş binadan, divanxanadan, sərdabə və məsciddən ibarətdir. Alim Seyid Yəhya Bakuvinin məqbərəsi də burada yerləşir (12, 7).

XIX əsrin sonu – XX əsrin başlanğıcında Azərbaycanda kapitalist istehsalının inkişafı, Bakıda sənayenin mühüm sahələrində texniki yeniliklərin tətbiqi, neft sənayesinin tərəqqisi, Bakının liman şəhəri olması, Şərq və Qərb arasındakı ticarət yolu üzərində yerləşməsi burada tədricən kapitalist istehsal münasibətlərinin inkişaf etməsinə, sənayenin çiçəklənməsinə şərait yaradırdı. XIX əsrin axırlarında «Kəşkül» qəzeti yazırdı ki, Bakı şəhərinin 100 minə qədər əhalisi vardır.

Həmin əsrin sonunda – 1897-ci ildə şəhər əhalisinin sayı xeyli artıb 113 004 nəfərə çatmışdı. Kapitalist münasibətlərinin inkişafı ilə neft sənayesinin geniş vüsət alması sayəsində əhalinin sayı yenə də sürətlə artırdı (13, 20).

İ.V.Striqunovun yazdığına görə, 1859-1864-cü illərdən 1897-ci ilə qədər Bakı əhalisinin ümumi sayı və şəhərin sənaye-zavod rayonlarının əhalisi 9 dəfədən çox artmışdı (23, 49).

Artıq 1903-cü il oktyabrın 22-nə olan məlumata görə, Bakı şəhərində və onun məhəllələrində 207 985 nəfər əhali yaşayırdı. Bunlardan 128 576 nəfəri kişi, 79 336 nəfəri isə qadın idi (30).

Deməli, 1897-ci ilə nisbətən 1903-cü ildə Bakıda əhalinin sayı 94 984 nəfər artıb. 222 412 nəfərə çatmışdı (11, 20). «Şərqi-Rus» yazırdı ki, Bakı şəhəri Qafqazda abad bir şəhərdir (30).

XIX əsrin ikinci yarısında Bakı əhalisi sürətlə artır, şəhər ərazisi genişlənirdi. 1859-1864-cü illərdə əhalinin sayı 12,2-13,5 min nəfər idi. Həmin dövrdə Bakı şəhərinin ətrafı sayılan Bibi-Heybətdə, Keşlədə, Əhmədliyə, Suraxanıda, Əmircanda, Ramanada, Balaxanıda, Sabunçuda neft sənayesində işləyən 6,45 min nəfər əhali var idi. Lakin təqribən 25 il sonra, yəni 1886-cı ildə Bakı şəhər əhalisinin sayı şəhərətrafı ilə (sənaye sahəsiz) 86,2 min nəfər idi. Həmin ildə Bakı quberniyasının (Balaxanı, Sabunçu, Maştağa, Saray, Biləcəri) əhalisi 54,8 min nəfərə çatmışdı. Beləliklə, Bakı şəhəri və onun ətraf sənaye-zavod rayonlarının əhalisi 141 min nəfər idi, yəni 1859-1864-cü illərə nisbətən 7 dəfə artmışdı (23, 49).

XX əsrin əvvəlində Bakının neft sənaye rayonlarının ərazisinin genişlənməsi əhalinin sayının artımına səbəb olurdu. Artıq XX əsrin əvvəlində Bakı ətrafında bir çox qəsəbələr şəhərə çevrilmişdi. Məsələn, əvvəllər şəhərdən uzaq olan Bayıl qəsəbəsi orada tikililərin çoxalması və əhalinin artımı nəticəsində şəhərə birləşmişdi.

XIX əsrdə Abşeron yarımadasında təqribən 35-40 kənd var idi. Kənd əhalisi bağçılıq, əkinçilik və maldarlıqla, şəhərin əhalisi isə əsasən sənətkarlıq, balıqçılıq və ticarətlə məşğul idilər (5, 44). Şəhərə qida məhsulları ətraf kəndlərdən gətirilirdi. Dənizin yaxınlığı Bakı sakinlərinə müxtəlif balıq növlərindən istifadə etməyə imkan verirdi. Abşeronda geniş yayılmış qoyunçuluq şəhərin qoyun əti ilə təmin olunması demək idi. Qoyun və keçi dərisindən neftin daşınması üçün tuluqların və digər əşyaların hazırlanmasında istifadə olunurdu. Bundan başqa aşılınmış qoyun dərisindən müxtəlif geyim məmulatları – kürk, papaq, ayaqqabı və s. tikilirdi. Keçi dərisindən ayaqqabı üçün xammal hazırlanırdı. Qoyun yunundan mahud alınır, həmçinin yorğan və mütəkkə hazırlanırdı.

Abşeronda ceyran əti yüksək qiymətləndirilirdi. Sakinlərin bir hissəsi şəhər hüdudlarından kənarında və Abşeronda kənd təsərrüfatı məhsulları becərməklə məşğul idilər.

Evliya Çələbi yazırdı ki, şəhərin ətrafında pambıq əkilirdi. Abşeronda həmçinin barama saxlanılırdı. Əkinçilik geniş yayılmışdı. Xüsusilə taxıl və arpa əkilirdi (5, 193).

Bakı Rusiya tərəfindən işğal edildikdən sonra Bakı xanlığı ləğv edildi. Bakı liman şəhəri funksiyasını daşımağa başladı. 1840-cı ildə Bakı qəza mərkəzinə çevrildikdən sonra şəhərdə inzibati idarələrin sayı artdı və qala divarları içərisində yeni binalar ucaldı. 1843-cü ilin əvvəllərində qaladan kənarında Fərşadtın təxminən 45 hektarlıq sahəsində yeni binalar salınmışdı (15, 104).

1859-cu ildə Şamaxıda baş vermiş dəhşətli zəlzələ nəticəsində şəhər viran qaldı. Dekabrın 6-da imperator Aleksandrın fərmanı ilə Şamaxı quberniyası ləğv olundu. Quberniyanın mərkəzi Bakıya köçürüldü. Bundan sonra şəhərin inzibati əhəmiyyəti də artdı. Neft

istehsalındakı inkişaf şəhərdə yeni tikililərin mövcudluğunu labüd etdi. Şəhər ərazisi əvvəllər iyirmi, sonra isə doqquz rayona ayrıldı: 1) Çəmbərəkənd, 2) Şamaxinka və Təzə Pir, 3) Kərpicxana və Qanlı Təpə, 4) Zavağzal, 5) Qara Şəhər, 6) Sahil, 7) Mərkəzi rayon, 8) İçərişəhər, 9) Erməni və müsəlman məhəllələri (15, 108-109).

XIX əsrin sonlarında Bakı dörd hissəyə – İçərişəhər, Bayır şəhəri, Qara şəhər və Ağ şəhər adlandırılan dörd hissəyə bölünürdü (15, 52).

İçərişəhər ən qədim yaşayış məskəni kimi özünə-məxsus mədəni-məişət xüsusiyyətlərini saxlayırdı. Bayır şəhər inzibati və ticarət mərkəzi olmaqla yanaşı, həm də ən müxtəlif əhali qruplarının məskunlaşdığı ərazi idi. Burada milyonçuların tikdirdiyi dəbdəbəli saraylar, dükanlar, əyləncə yerləri, inzibati binalar və s. mövcud idi. Qara şəhər o dövrdə sırf sənaye rayonu olaraq neft emal edən müxtəlif müəssisələri birləşdirirdi. Bu rayonun sakinlərini əsasən fəhlələr təşkil edirdi. Ağ şəhərin əhalisi isə həm yerlilərdən, həm də gəlmələrdən ibarət idi.

Ümumiyyətlə, XIX-XX əsrin əvvəllərində kiçik kəndli əmtəə istehsalçıların müflisləşdirən prosesin getdikcə güclənməsi və əhalinin yoxsullaşması adamların iş üçün Bakıya üz tutması nəticəsində şəhər əhalisi artırdı. Neft və onunla bağlı digər sənaye və ticarət sahələrinin çoxalması, mədəniyyətin inkişafı şəhərin görkəmini və orada yaşayan əhalinin tərkibini dəyişirdi. Bakının beynəlxalq miqyaslı iri ticarət-sənaye mərkəzinə çevrilməsi böyük sürətlə inkişaf edən şəhərlərə xas olan xüsusiyyətlərlə müşayiət olunurdu. Məsələn, qadınlar əhalinin ümumi təbii artımında daha üstün mövqe tutmalarına baxmayaraq, sayca yenə də kişilərdən az idilər. Bakı şəhərində əhali artımı da əsasən gəlmələrin hesabına baş verirdi və gəlmələrin tərkibində kişilər üstünlük təşkil edirdilər. 1913-cü ildə Bakı əhalisinin yalnız 32,7%-i şəhərdə və mədən-zavod rayonlarında

doğulanlar idi. Şəhərdə fəhlələrin sayı ilbəl artırıldı. 1913-cü ildə onların ümumi sayı 109 minə çatmışdı və çoxmillətli tərkibə malik idilər (1, 95).

I Dünya müharibəsi ərəfəsində Bakı əhalisinin sosial strukturu təxminən aşağıdakı kimi idi. İşləyən əhalinin 72%-ni müzdlu fəhlələr, 10,5%-ni qulluqçular, 10,1%-ni xırda burjuaziya nümayəndələri, sənətkarlar, kiçik tacirlər, nəqliyyat işçiləri və s., 6,5%-ni isə iri burjuaziya təşkil edirdi (1, 95).

1920-ci ildə Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti bərqərar edildikdən sonra Bakının inkişafında yeni mərhələ başladı. Sovet Azərbaycanının paytaxtı olmaqla Bakı Cənubi Qafqazda və keçmiş SSRİ məkanında mühüm şəhərlərdən birinə çevrildi.

1921-ci ilin əvvəllərində neft sənayesində işləmək üçün neft komitəsinin Moskvadan göndərdiyi rəhbərliyinin təşəbbüsü ilə general Vrangelin 7,5 min keçmiş əsgəri İstanbuldan, 114 nəfər Kazandan, 140 nəfər Qroznıdan, 269 nəfər Volqaboyu şəhərlərdən Bakıya gətirilmişdi (12, 25). Ancaq bu ehtiyacı yerli əhalinin hesabına da ödəmək olardı.

Həm təbii artım, həm də mexaniki artım hesabına XX əsrin 20-30-cu illərində Bakı şəhərinin əhalisi sürətlə artırdı.

1924-1927-ci illərdə hazırlanmış baş planda Bakı ilə Abşeron yarımadası arasında yaranmış qırılmaz təsərrüfat əlaqələri nəzərə alınaraq yarımadaanın bütün ərazisi Bakının şəhərətərafı zonasına aid edilmiş, şəhərsalma nöqtəyi-nəzərindən bütün Abşeron yarımadası Bakının əhatəsinə daxil edilmişdir.

Ümumiyyətlə, sonrakı illərdə Bakı inkişaf etdirilmiş və müasir səviyyəyə çatdırılmışdı. Belə ki, müasir Bakını İcərişəhər, XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində neft sənayesinin inkişafı nəticəsində yaranan şəhər, Sovet dövründə tikilmiş sənaye Bakısı və Müstəqillik illərində

əzəmətli tikililərin, villaların inşası nəticəsində gözəlləşən şəhər kimi xarakterizə etmək olar.

Bakıda və ətrafında 1820-ci ildə 5000 (29, 362), 1859-cu ildə 12191, 1897-ci ildə 111904, 1920-1921-ci illərdə 255556 nəfər əhali yaşayırdı (27, 65).

Artıq 1929-cu ildə Bakıda 527,2 min nəfər, 1939-cu ildə 808,7 min nəfər, 1959-cu ildə 967,6 min nəfər, 1979-cu ildə 1550,0 min nəfər əhali məskunlaşmışdır (1, 369; 25, 22).

Müstəqil Bakı şəhər əhalisinin sayı 1991-ci ildə 1762,2 min nəfər, 2000-ci ildə 1807,3 min nəfər, 2004-cü ildə 1855,3 min nəfər idi (3).

Müasir dövrdə Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhərinin qədim hissəsi kimi qorunan İçərişəhərin əsrlər boyu formalaşan adətləri olmuşdur. Müasir ailə məişət münasibətlərində də həmin adətlərin izləri qalmışdır.

Azərbaycan xalqının memarlıq abidəsi olan İçərişəhər 21,5 hektarlıq ərazidə yerləşir (28, 17). Şəhəratrafi qala divarları, Qız qalası, Şirvanşahlar sarayı kompleksi, məscidlər, karvansaralar, hamamlar, yaşayış binaları, digər tikililər xalqımızın əsrlər boyu tikib yaratdıqları və bu günümüzdə gəlib çatan memarlıq nümunələridir.

İçərişəhərdə XX əsrin əvvəllərində doqquz karvansara, 207 ticarət köşkü, 28 məhəllə var idi.

İndi İçərişəhərdə bir neçə karvansara qalıb. Qasımbəy karvansarası, Buxara karvansarası, Şeytanbazar və s.

İçərişəhərdə xeyli məscid fəaliyyət göstərirdi. Sınıq-qala (Məhəmməd) məscidi, Molla Əhməd məscidi, Çin məscidi, Şeyx İbrahim məscidi və s. adlarını qeyd etmək olar. İçərişəhərdə üç ovdan, həmçinin 10 hamam var idi. Onlardan bir neçəsi indiyədək qalmaqdadır. Hamamlardan Ağamikayıl hamamı, Qasımbəy hamamı (Şirin hamam), Ağa Zeynal hamamı, Yeddi günbüz hamamı və digərlərini qeyd etmək olar.

İçərişəhər məhəllələrində patronomik nəsilərin də xüsusi yeri vardır. Onlardan ən məşhurları Dadaşovlar, Hacinskilər, Məmmədovlar, Hüseynovlar, Ramazanovlar və digərləri idi.

1952-1957-ci illərdə İçərişəhərin qala divarları bərpa edilmiş, 1977-ci ildə Azərbaycanın tarixi memarlıq qoruğuna çevrilmiş, 1985-ci ildə ərazisi Dövlət Tarixi-memarlıq Qoruğu elan edilmişdir. 2000-ci il dekabrın 2-də YUNESKO-nun «Dünya irs Siyahısına» daxil edilmiş İçərişəhər dünya şəhərsalma sənətinin nadir nümunələrindəndir. 17 fevral 2003-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev «Bakı şəhərində İçərişəhər tarix-memarlıq qoruğunun mühafizəsi və bərpası ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında» sərəncam vermişdi (14, 11-14). 2003-cü ilin iyununda isə İçərişəhər təhlükədə olan abidələr sırasına daxil edilmişdir.

Hüseynqulu Sarabski «Köhnə Bakı» əsərində yazır ki, bakılılar bütün Azərbaycan xalqı kimi, səxavətli, qonaqsevən, üzügülər, bacarıqlı, igid, çalılıb-oxumaq və oynamaq sevən, öz qonşularının dərdinə qalan, qəriblərə hörmət edən, əlsiz-ayaqsızların dadına çatan, xeyirdə, şərdə bir-birinə kömək yetirən və bir-birini sevən adamlardır.

Şəhərin içində əhali çox olduğundan, onlar tədricən şəhərin bayırında evlər və daha sonra məhəllələr salmağa başladılar (11, 126).

Bakıda ümumiyyətlə, peşəkarlar: bənnə, xarrat, dəmirçi, rəngsaz, malakeş, daşyonan, daşçıxaran, qırbaşan, quyuqazıyan, nalbənd, qundaqsaz, bıçaqçı, başmaqçı, keçəçi, dabbaq, dərzilə, xəncərsaz, xalçaçı, zərgər, papaqçı, saatsaz, minasaz, dəllək, boyaqçı və başqa sənətkarlar çox olardı.

Əhalinin bir qismi kənd təsərrüfatı – əkinçilik, bağçılıq, dəyirmançılıq, atçılıq, maldarlıqla məşğul olduğu kimi, bir qismi də xırda ticarətlə – çayçılıq, kababçılıq,

qənnadıçılıq, halvaçılıq, çörəkçilik, hamamçılıq, baqqallıq, bəzzazlıqla məşğul olardı. Bakıda iri ticarətlə məşğul olan düyüçülər, xuşgəbərçilər, ipəkçilər, xalçaçılar, qənd-çay alış-verişi edənlər, qara neft satanlar da az deyildi (11, 127).

Yay aylarında bakılılar bağa köçərdilər. Bunun üçün əvvəlcədən hazırlıq görərdilər. Belə ki, düyünü təmizləyər, noxud, lobya, mərci arıtlanar, kisələrə tökülər, bağ üçün tədarük görülər, yüklərini arabaya yığar, özləri də üstündə oturardılar.

BAKI XÖRƏKLƏRİ

Bakı xörəkləri haqqında müxtəlif zamanlarda Bakıda olmuş səyyah, alim və yazıçıların xatirələrində rast gəlinir. Böyük fransız yazıçısı Aleksandr Düma Bakıda olarkən yediyi ləziz xörəklərdən yeri düşdükcə yazmışdır. Bakıda plovun bir neçə növü vardır: toyuq plov, cücə plov, zəfəran plov, səbzə plov, südlü plov, parçadöşmə plov, əvəlik plov, lobya plov və s. (15, 341-342).

Fisincan plov da əsasən İçərişəhərdə hazırlanır və xeyir işlərdə həmin plovu əsasən bişirmirlər. Plovu hazırlayarkən əti bişirir, soğanı qovururlar. Sonra soğanı, qozu ət məşinindən keçirir, ətə qatır, üstündən isə su qatılıb qızdırılmış abqora, yaxud lavaşana və duz əlavə edir qarışdırır, aş qarası hazırlayırlar. Düyünü süzür, dəmə qoyur, qara ilə bərabər süfrəyə verirlər.

İçərişəhərlilər bəzən bir-birini qonaq dəvət edər, deyərdilər ki, başının dəstəsi ilə gəlin düşbərə-qutaba, yaxud fisincana, xəsilə qonaq olun.

Bakıda müxtəlif ədviyyatlardan əsrlər boyu istifadə olunmuşdur. Bunlardan sarıkök, darçın, hil, mixək, cırə, sumaq, zəncəfil, istiot, razyana, zəfəran və digərlərini göstərmək olar.

Bozbaş, piti, yarpaq, kələm, pomidor-badımcan dolması, tikə kabab, lülə kabab, səbzəqovurma, dəvə qutabı, ət, balqabaq, göyərti qutabı bakılıların tez-tez hazırladıqları xörəklərdəndir. Dəvə qutabını adətən təndirə yapdılar.

Xəmir xörəklərindən düşbərə, gürzə (həcmcə düşbərədən böyük), sulu xəngəl, xəmiraşı, əriştə, xəşil, umac, halva, quru xəngəl, quymaq, südlü sıyıq, dovğa, firni (süd, şəkər və düyü unu), arzuman küftəsi, cız-bız, balıq xörəkləri, ləvəngi (balığın içərisinə döyülmüş qoz, zırnış, və ya kişmiş doldururlar), kəllə-paça (xaş), balqabaqdan qəlyə bişirirdilər.

Bakıda paxlava, şəkər çörəyi, süd çörəyi, fəsəli, şor qoğalı, heyva, əncir, zoğal, ərik, qoz, ağ gilə, albalı, qarpız, qızılgül, tut mürəbbələri, qəndlə meyvə şirəsinədən hazırlanan məcun, qənd və şəkər tozundan hazırlanan, tel-tel olan peşmək, sələb (süd və sələb bitkisindən hazırlanır) də geniş yayılmışdır (15, 344).

Göründüyü kimi, bakılılar əsasən şirniyyat kimi – şəkərbura, paxlava, badambura, suvan və ya İsfahan halvası (səməni suyundan hazırlanır), qoğal və s.-dən istifadə edirlər.

İsti yeməklərdən isə düşbərə, xəmiraşı, müxtəlif növ plovlar – fisincan, plov, şüyüdlü plov, cücə-plov, turşu qovurma-şirin qovurma-plov, çilov-plov və digər plov növləri, həmçinin yarpaq dolması, qutab, xəngəl, şorba, gürzə, düşbərə və s., qar yağanda xəşil bişirir, təzə gəlinlərə, zahı qadınlara quymaq çalardılar. Mətbəxdə ev təndiri olardı. Çörəyi orada bişirərdilər. Qaynana çömçəsini əlindən verməyəndə xörəyi özü hazırlayardı. Dolmanı sulu bişirirdilər. Bir çömçə su tökülər, darçını, qatığı əlavə edilib birinci, dolmaları isə nimçəyə qoyub ikinci yemək kimi süfrəyə verərdilər. Əlbəttə, bu cür dolma ev üçün bişirilirdi, məclis üçün dolma susuz bişirilirdi.

Zəngin mətbəx mədəniyyətinə malik olan bakılılar müxtəlif say tərkibinə malik olan ailələrdə yaşayırlar. Tək yaşayanlar da vardır.

Azərbaycanlıların ailə məişətində ənənəvi xüsusiyyətlərin yaşaması, bu gün də davam etdirilməsi xalqımızın qədim və zəngin irsinə dəlalət edir. Bu baxımdan əsrlər boyu Azərbaycanın mədəniyyət mərkəzi olmuş Bakının «İçərişəhər» əhalisindən toplanmış etnoqrafik materiallar ailə üzvlərinin toy, yas mərasimlərində, bayramlarda və uşaqla bağlı (müəyyən) adətlərdə yaşayan ənənəvi xüsusiyyətlərindən bəhs olunur.

İçərişəhərdə müxtəlif tip: sadə-nuklear, mürəkkəb, tam olmayan, bir, iki, üç nəsilli ailələr yaşayır. Mürəkkəb ailələrdə ənənəvi olaraq ailəyə məxsus büdcə pulunu evin qadını böyük ana, yaxud (qayınana) saxlayır. Əksər ailələrdə indi də bu qayda mövcuddur.

İçərişəhərlilərin xarakterik cəhətlərindən biri də özlərinə və ailələrinə diqqətli olmalarıdır. Sakit həyat tərzini çox sevirlər. Geyimlərinə diqqət yetirirlər. Əsasən açıq rəngli və sadə geyimləri sevirlər.

Bakı küləkli şəhər olduğu üçün ta qədimdən buranın küçələri dar, evləri isə bir-birinə yaxın tikilirdi.

Şəhər əhalisi həm şəhərdə, həm də yay aylarında istirahət üçün Bakı kəndlərinin bağlarında yaşayırlar. Bu ənənə indi də davam etməkdədir.

Kənd əhalisinə nisbətən şəhər əhalisi daha çox qənaətcil olurlar. Buna görə də Bakı kəndlərində içərişəhərlilərə pişiyin gözünü bağlayıb çörək yeyənlər deyirdilər.

Əslində şəhər sakinləri hər şeyi pulla alırlar. Kənd yerlərində isə əhali həyətyanı sahələrində əkib-becərir, mal-qara saxlayırlar.

Bakılıların əksəriyyəti şəndirlər, bir-birlərinə məzəli atmacalar ataraq sözlərini deyir, mimik işarələrlə də sözlərini çatdırırlar.

Bəzən belə bir ifadə işlədirlər: «Filankəs sözü deyəndə tutur» - yəni tez başa düşür. Əhali arasında şəbədəçi, rişxəndçi, yəni başqalarının pis hərəkətlərinə o saat münasibətlərini bildirənlər də çoxdur.

Azərbaycanın digər bölgələrinə nisbətən bəzi fərqli sözlər, ifadələr də vardır. Məsələn, «sinə gedirdi və əldən gedir də» (mənası: nəyisə və ya kimisə çox istəmək), «binə biçmək», «atırsan tutur» (mənası: uzaqgörənlik, tez başa düşən), «əntər ol, bəxtin olsun», yəni «çirkinlərin daha çox bəxti var» ifadələri çox yayılıb. Qayınana ilə gəlinlər arasında ciddi münaqişə baş verdikdə gəlinlər qayınanasının dalınca deyib-deyirlər ki: «yedi atam-anam, qaldı dik qayınanam». Qayınana da deyərdi ki: «hər göldən bir qurbağa tutub buraxmışam evimin içinə, hərəsi bir cür quruldayır» və s.

TOY MƏRASİMİ

Azərbaycan xalqının zəngin ənənələrini əks etdirən toy mərasimi, onun mərhələləri, mərhələlərdəki spesifik özünəməxsusluqlar isə xüsusi maraq doğurur.

Adətən, toy, yas mərasimlərində, hamamda qızları valideynlər görər, bəyənər, sonra yaxın adamlardan onun haqqında soruşub öyrənərdilər. Hamamda oğlanın anası qızın fitə ilə çimməyinə, hərəkətlərinə göz qoyardı. İçərişəhərlilər uzun hörüklü qızları gözəl sayırdılar. Deyirdilər: «kürəyində bilək boyda iki dənə hörüyü var». Bəzən oğlan özü qızı görüb bəyənir və fikrini valideynlərinə bildirirdi.

Elçiliyə adətən qadınlar gedərdilər. Amma bəzən oğlanın atası ağız aramaq üçün qızın atasının yanına elçiliyə qonşusunu göndərərdi. H.Sarabski yazır ki, qonşu qızın atasına oğlanı tərifləyər, sonra fikrini bildirərdi. Qızın atası da razılığını bildirər və deyərdi ki,

indi sənə cavab verə bilmərəm, qızın anası var, dayısı var. Bir bu barədə onlarla məsləhətləşsin. Məsləhətləşmədən sonra qızın atası razılığını bildirir və şirin çay içmək gününü müəyyən edərdi. Artıq cavab oğlanın atasına çatdırılır, ata da hazırlıq görməyə başlayırdı. Belə ki, oğlanın atası üzük, adyal örpək, on givrəngə noğul, nabat, püstə, badam, iki kisə xına alar və tədarük görürdü (11, 191-192).

Cümə günü axşam kişilər əllərində ayna və xoңçalar qız evinə gedirdilər. Həriddə şirin çayın verilməsi razılıq əlaməti hesab olunur, oğlan adamları üzük-yaylığı qız tərəfə təqdim edirdilər.

Bundan sonra qız evi nişan götürürdü. Qonaqlara əvvəl çay verirlər. Sonra al duvaqla, üzük qızın dayısına verilir, «mübarək olsun» deyirlər və süfrə salınır, əl suyu verilir. Süfrəyə məcməyidə cücə plov (iki adama bir məcməyi), plovun üstündə cücənin içində qovrulmuş kişmiş və zoğal olardı. Plovun üstündə də bir mis sərpuş, yanında da bir boşqabın içində üstü qatıqlı dörd yarpaq dolması, bir boşqabda da turşu-xiyarlar və ya bir baş sirkə-sarımsaq qoyulardı. Bir kasada şərbət, içində balaca stəkan qoyulardı (11, 198).

Varlı ailələrdə qız üçün bir dəst al məxmər, iki dəst ipək, dörd dəstə şal, rəngbərəng bir ekşəvə, bir adyal, bir naz-naz örpək, bir dəst alın qızılı, bir üstü minalı cütquqabağı, bir min gül, silsilə, cərgəgül, boğazaltı, belbağı, iki dəst qızıl qolbaq, on dəst üzük, bir dəst hamayıl imperial, on dənə qızıl qoza aparılardı (9, 199).

Nişandan sonra qız evi oğlanı qonaq çağırır, qabiliyyətinə, oturuşuna, duruşuna baxardılar. Bəyin xonçası şirniyyatı, üzüyü göndərilər, gələnlərə süfrə açılar, şirniyyat qoyulardı. Bu vəzourt adlanırdı.

İçərişəhərdə qız uşağı anadan olan gündən valideynlər onun üçün cehiz tədarük edirdilər: çıraq, lampə, aftafa, yorğan-döşək, qab-qacaq, mebel, nənə cehizi adlanan qamot və s.

Qızın «həri»sindən sonra qız evində cehiz hazırlığına xüsusi başlardılar.

Qız üçün güləbətlinli tirmə araqçın, saatqabı, ipək parçadan güləbətlinli daraqqabı, canamaz, təsbeh, müxtəlif rəngli ipək tumanbağılar, zərxdaradan tənbəki və pul kisəsi, güləbətlinli pərdə bağı, başı qotazlı gümüş kələğayılar, üstü yumru süngərəbənzer qara ayaqdaşı alınardı.

Gəlinin cehizləri içərisində canamaz da qoyulardı. Canamazın üzəri müxtəlif rəngli zolaqlı tirmədən, astarı açıq çəhrayı rəngli sətindən, köbəsi yaşıl rəngli parçadan tikilərdi. Canamaz üzü isə milə-mil tirmədən, astarı bənövşə rəngli qanovuz parçadan tikilər, ətrafına yaşıl ipəkdən köbə qoyulardı.

Quran qabı isə üzü sürməyi və yaxud qara, qırmızı, çəhrayı, və ya narıncı xaradan, astarı badımcan rəngli bezdən, köbəsi qırmızı ipək parçadan tikilir, qaytanları moruğu rəngli olurdu. Cehiz kimi gəlin köçən qızlara verilirdi.

Cehizlərin içərisində mücrü, dua qabı, möhür qabı, qələmkar, qotaz, süzəni, saat qabı, gərdək bağı və torbası, kirşan qabı, daraq qabı, üzərlik qabı, tənbəki kisəsi, mütəkkə qotazı, lampa altı, ətir qabı, sürmədən, badya, sərpuş, satıl, aşsüzən, teşt, sini, məcməyi, örtük, kilim, xalça, kasa, təsbeh, nimçə, ləyən, padnos, lampa, güyüm (hər iki tərəfində ağ saçaqları var), vərki (ladı), qazan (asma qazan), çanaq, dolaq (keçi sapından toxunurdu), kirkit (maral buynuzundan), xurcun və aftafaləyən, mis çaydan, ocaq pərdəsi, taxça pərdəsi, gül torbası, şamdan, nazbalınc, qapı pərdəsi, heybə, yük üzü, pul kisəsi, Quran qabı, divar bəzəyi tikmə, qurama pərdə başı, lampa örpəyi də olurdu.

İçərişəhərdə cehiz kimi əsasən xalça, üzü zərli yorğan-döşək, örtük, samovar, qayınana-qayınata canamazı, dör-döşəyi, bir də oğlan üçün canamaz, şar lampa

(şar lampa evi həm qızdırır, həm də işıqlandırır), şüşə lampa, qamod, bir çarpayı, servizlər, qab-qacaqlar, qızın əl işləri, sandıq və s. verirdilər.

Qohumlar yığıb qıza hərə bir şey alardı. Məsələn, tikiş maşını, qab-qacaq və s.

Oğlan evinə cehizi gəlinlə bərabər aparırdılar. Bəzən cehizi toydan bir gün əvvəl oğlan evinə aparır və evi bəzəyirdilər. Ev bəzəyənlərə xələt verilərdi.

Toyqabağı qız evindən bəy üçün fitə, qətfə, hamam boğçası, ipək ağ köynək, qayın və baldız üçün, qayı-nana və qayınata üçün, xəlfə və yengə üçün də xələt alınardı (9, 200).

Toy mərasimindən bir gün əvvəl toyu olan qızın və oğlanın yaxın qohumları, gənc gəlinlər gəlini hamama aparırlar. Çimib qurtarandan sonra samovar qaynadılır, xonçalar açılır, süfrə-tabaq açılır, hamamçı qadınlara xələt (məsələn, parça, qadınları hamama gətirən sürücüyə kişi köynəyi və s.) verilir. Əgər xələt verilməsə, sürücü rəmzi olaraq qapını açmırdı. Qız toyuna iştirakçıları dəvət edərdilər. Dəvətçi hər evdən evin sakinini toya dəvət edərkən bir az noğul verər, əvəzində isə ona xırda pul verərdilər. Toyda yengə şərbət paylayardı.

Bir ilin müddətində bayramlarda, xüsusən Novruz bayramında qız üçün bayram xələti, nübar meyvə, yemiş, habelə Qurban bayramında qoyun alıb göndərərdilər. İçərişəhərlilər belə zənn edirdilər ki, oğlan evinin borcudur ki, qız nə qədər atası evindədir, onun paltarlarını alıb göndərsin. Habelə, yay zamanı qız evi bağa köçsəydi, oğlan evi bağbanı aparmalı idi. Şorqoğalı, şəkərbura, şəkərçörəyi, qənd, çay, qız üçün yay paltarı, düyü hazırlayıb gəlinlərini görməyə bağa gedərdilər. Bunun adına bağbanı deyərdilər. Burada qadınlar iştirak edirdilər. Bundan əlavə, oğlan evində şəkərbura, şəkərçörəyi, bəyimçörəyi, şorqoğalı hazırlayıb xonçalara yığaraq təntənə ilə qız evinə göndərərdilər. Bunun da adına vəzourd deyərdilər (22, 201).

Bir ildən sonra oğlan evi qız üçün paltar hazırlayıb qırmızı xonçalara qoyar və qız evinə aparardılar. Bunun da adına paltarkəsdi deyərdilər.

Kasıb toyu 2 gün, varlıların toyu 7 gün olurdu (11, 201). Qız toyunu «böyük nişan» da adlandırırdılar.

Toylar adətən, mağarlarda, həmçinin evlərdə icra olunardı. Qadın toyları qarmon və dəf, kişi toyları isə çox vaxt qarmon, klarnet ilə idarə olunur, şabaşa oxuyardılar. Toylarda qızlar oynayarkən əllərini çiyinlərindən yuxarı qaldırmamalı idilər. Kişilər isə əllərini yalnız qaldıranda başının arxasına qoya bilərdilər.

Qız toyunda – əvvəlcə qız öz paltarında oturardı. Oğlan evi gələndən sonra oğlanın göndərdiyi paltarı geyərdi.

Gəlin köçən qızların belini bağlayır, əlini isə bağlamırdılar.

Gəlini aparamların yolda qabağını kəsir, xələt, pul alırdılar. Bu adət «yol kəsdi» adlanır.

Toy məclisi böyük binalarda olurdu. Bu mümkün olmadıqda kasıblar köhnə qazarmalarda, böyük dükanlarda və geniş tay ambarlarında toy məclisi qurardılar. Aşağı başda sazandalar üçün döşək salınardı (11, 201).

Zurnaçı toyda «Seydabası», «Təkçalama», «Uzun-dərə», «Keçiməməsi» (11, 203), həmçinin «Tərəkəmə», «Vağzalı» oyun havaları çalınardı.

Toylar iki cür olardı: pullu, bir də pulsuz. Oynayanların başına şabaş tökülərdi. Həmin şabaş sazandalara bağışlanardı. Məhlə cavanları musiqiçilərin yanında oturur, qabaqlarına ağ dəsmal salınardı. Xəlfə pul yığmağa başlardı. Həmin pul toy edən kasıb oğlana verilərdi.

İçərişəhərdə Novruzun il-axır çərşənbəsində, yaxud bayram axşamı oğlan evinin adamları nişanlı qıza bir neçə «novbahar xonçası» gətirirdi. Bu əsasən bayram payından ibarət olan «bayram xonçası» olardı. Meyvə

yetişəndə isə qız üçün «bağbaşı» adlanan meyvə xonçası gətirilirdi.

Orucluq bayramında da oğlan evindən qız evinə bayram sovqatı göndərilərdi. Sovqat əsasən bayram plovundan və şor qoğalından ibarət olurdu (18, 339).

Adətə görə toy günündən əvvəl sərpayı qənd-şirni götürüb, qapı-qapı gəzər, tapşırılan adamlara şirni paylamaqla onları nişana və ya toy məclisinə dəvət edərdi. Deyərdi ki, Zivərin toyudur, sizi toya dəvət edirlər. E.Aslanovun qeyd etdiyinə görə Abşeron kəndlərində isə dəvətçi «nəmçi», «çağrıçı», adamçağıran» adlandırılırdı (10, 54).

Adətən həm oğlan, həm də qız evində toy şənliyi üçün çoxlu adamın yerləşə biləcəyi, həmçinin çalib-oy-namaq, güləşmək üçün də şəraiti olan böyük «mağar» tikərdilər. Ənənəvi olaraq həmin mağarı və ya toyxananı meydanlarda tikər, toy şənliyini orada keçirərdilər. Mağarın yuxarı başında toyu idarə edən musiqiçilər – toyçular üçün nisbətən hündür olan xüsusi yer, habelə ayrıca masa, bəylik taxtı düzəldir, masanın üstünə şirniyyat və güzgü qoyurdular.

«Paltar kəsdi» qız evində icra olunurdu. Oğlanın adamları da bu məclisdə iştirak edirdilər. «Paltar kəsdi»də sərpayılar əsas rol oynayırdılar. Oğlan evi qız evinə «yol pulu», «süd pulu» verirdi. Həmin gün qız «ara paltar» - qırmızı paltar geyinirdi.

Oğlan evindən qız evinə ərzaq – ət, yağ, düyü, şirniyyat, həmçinin qız üçün paltar, qızıl aparılırdı. Bəzən bunların əvəzində nağd pul «mətbəx» xərci, «xərc» də verilirdi.

İçərişəhərlilərin toy adətlərini şərh edərkən Hüseynqulu Sarabski «Köhnə Bakı» kitabında yazır ki, adətə görə toydan əvvəl oğlanın atası noğul, nabat, badam kimi ərzaq, ədyal örpəyi, xına və digər şeylər alırdı. Arvad oğlunun toy bazarlığını gördükdə şadlığından

gözü yaşarmış halda kişinin qabağına gəlir, fındıqca çalaraq oxuyub deyir:

Gözün aydın olsun, oğul anası
İyirmi yaşına çatıb onun balası.
Oğlum olsun yeddi oğul atası
Əziz oğlum, toyun mübarək olsun.
Ata-ana çəkər oğul cəfasın,
Qocalanda görər onun səfasın,
Əziz oğlum, toyun mübarək olsun.

Mahnıdan sonra: - Çox mübarək... Çox mübarək, ölmədik oğlumuzun toyunu gördük – deyər Kəblə Xeyransa bazarlığı kişinin əlindən alıb sahmanlayır.

Cümə günü gecə Hacı Abıtalıb, qohum-qardaşını başına cəm eləyib, Xəlfə xır-xır Hacı Haşımı çağırıb aynanı onun əlinə verir və xonça əllərində yola düşürlər. Bəzilərinin əlində fanar, yolları işıqlandıraraq Hacı Fərəcullagil tərəfə gedirlər (11, 195-196).

Qız toylarında «paltar kəsdi»də toya gələnlər «mübarək olsun» gətirirdilər. Belə ki, toya salınan nəmərdən əlavə evdəkilərə pay verirdilər. Gələnlərə əvvəlcə yemək verilirdi. Axşam-tərəfi isə toyxanaya gəlirdilər. Abşeron kəndlərində də səhərdən başlayaraq axşama qədər «mübarək olsun» gətirirdilər. Axşam isə toyxanaya yığışır, çalib-oynayırdılar. Dövran yığılır, həmçinin oğlanın adamları gəlini oynadır, gəlinə təqdim olunan pulu musiqçilərə verirdilər. Bakı kəndlərində də toy axşamı qadınlar kişi paltarını geyinir və camaatı əyləndirirdilər.

Oğlan toyundan əvvəl qızın cehizi oğlan evinə aparılırdı. Habelə «kəbinkəsdi», «xınayaxdı» mərasimləri keçirilirdi.

Kəbini məsciddə axund kəsirdi. Kəbinə 100 qızıl verirdilər. İçərişəhərli Məmməd kişi bildirdi ki, indi yaşadığımız ikimərtəbəli ev anamın kəbinidir. Kəbini bəzən qızın və oğlanın atası gedib kəsdirirdi.

Hər iki tərəfin, oğlan və qız evinin vəkilləri məhəllə mollasının yanına gedib kəbin kəsdirərdi. Kəbin hallı-halına görə idi: 51, 101, 201, 301, 501, 1001, 2001 qızıla qədər olardı. Kəbin toydan əvvəl kəsilərdi (12, 199).

İçərişəhərdə «kəbinkəsdi» mərasimi ənənəvi olaraq molla tərəfindən kəsilərdi. Əsasən mərasimdə, həm oğlan, həm də qız tərəfdən iki nəfər molla, digər şəxslər də iştirak edərdi. Həmin adam qızın kəbinə razı olub-olmadığını mollaya bildirərdi. Qızın vəkili oğlan evindən müəyyən məbləğ qızıl pul tələb edirdi. Sonra molla «fatihə-xeyir» kəbin duasını oxuyar və kəbini kəsərdi. Kəbində qızıl pulun, yəni mehrin miqdarı yazılırdı. Beləliklə, nə vaxtsa boşanma hadisəsi baş versə idi, kəbin kağızında qeyd edilən qızıl pul oğlan tərəfdən alınardı. Kəbin adətən qız evində kəsilərdi. Oğlan tərəfdən gəlmiş bir neçə nəfər ağsaqqal kişiyyə və qız tərəfin adamlarına «kəbin süfrəsi» açılırdı.

Qız evində «xına yaxdı», «xına nanə» gecəsi keçirilərkən oğlan evində də «sərpayı gecəsi» icra olunurdu. Həmin gün oğlan evində əsas sərpayı sima kimi iştirak edir, həmçinin oğlan tərəfin adamları qız evinə «xına» aparırdı.

«Xınayaxdı»da qız tərəf məclis təşkil edirdi. Süfrə açılır, musiqiçilər oğlan adamları ilə bərabər gəlir, məclisi şənləndirirdilər. Xınanı isladana xələt verilirdi.

Bakıda «xinənahan gecəsi» və ya «xinayaxan», «xı-nanağan» gecəsi məclisə qız-gəlinlər toplaşardı. Oğlan evindən gələn şəxslər də bu məclisdə iştirak edirdilər.

Oğlan evinin adamları xına mərasiminə xonça ilə gəlirdilər. Xonçada gəlinin xınası olurdu. Xonça XX əsrin əvvəllərinə qədər mis məcməyi və ya sinilərdə üzəri örtüklə örtülmüş vəziyyətdə gətirilirdi. Xonça üçün örtüklər məcməyilərin həcminə uyğun sumacağı rəngli məxmərdən, astarı qanovuzdan düzəldilirdi. Təxminən 60 sm-lik diametrli məcməyinin içərisinə butalar,

həndəsi xətlər və naxışlar həkk edilərdi. Örpək butalar, gül və pələklə bəzədilərdi.

Oğlan evindən gələn xonçadakı xına xüsusi xına camında, teşt və ya tabaqda isladılırdı. Xına camları misdən hazırlanır, diametri 23 sm, hündürlüyü 5 sm-dir. Alt hissəsi dar, ağız hissəsi getdikcə genişlənir və diliklidir. Gəlinə xına yaxmazdan əvvəl xüsusi bir camda bəy üçün xına götürülür və siniyə qoyularaq oğlan evinin adamlarına verilir. Gəlinin xınalanması məşşatə, dərnə, xüsusi xınayaxan qadın və ya qız yengəsi tərəfindən icra edilirdi.

Həmin şəxsin «başibütöv», yəni ərli, oğullu-uşaqlı olması vacib şərt idi.

Oğlan evindən gələn xonçada xınabənd, xına ləçəyi, xına qolçağı, məxsusi yer tuturdu.

Məşşatə və ya yengə gəlin üçün ayrılmış xüsusi yerdə xınanı gəlinin əlinə, ayaqlarına yaxaraq xınabəndlə, xınalanmış saçlarını isə xına ləçəyi ilə bağlayırdı. Xınabənd iki cütdən ibarət olmaqla qırmızı rəngli parçadan hazırlanırdı. Baş xınabəndi də qırmızı rəngli zərxara parçadan hazırlanırdı.

Bəzən gəlinin qollarına da xına yaxılırdı. Bu zaman qolçaqdan istifadə olunurdu. Qolçaqlar da qırmızı zərxərə parçadan tikilir, astarı isə ağ güllü çitdən olardı. Qolçağın ətrafına qızılı bafta tikib, ucunda ağ və qara sapdan hörülmüş bağlaması var idi ki, gəlinin qoluna xına yaxdıqdan sonra bağlayırdılar. Gəlini xınadan sonra toy hamamına aparırdılar. Bu ya xına axşamı, ya da səhəri gün icra olunurdu. Buna görə də gəlinin xınasının yatağa toxunmaması üçün xınabənddən istifadəyə ehtiyac yaranırdı.

Barmaq xınabəndi 10 ədəd barmaqçıqdan ibarət olaraq hazırlanırdı. Dırnağa xına qoyulduqdan sonra hər bir barmaq ayrı-ayrılıqda bağlanırdı. Barmaqçıqlar üçbucaq formada olub, astarı qanovuz və üzü tirmədənədir.

Bakıda xınayaxdı mərasimində xınanı xüsusi mis qabda isladırıdılar. Xına bağı – bir cüt çəhrayı rəngli yun sapdan toxunar, bir ucuna qotaz vurulardı.

Fitənin darağı parçadan tikilər, hər iki başında saçağı olardı.

Toy libası kimi qadınlar əsasən köynək və tuman geyinərdilər. Ağ rəngli krepinin paltarların üzəri ipək saplarla naxışlanmış, kənarları bənövşəyi, mərkəzi çəhrayı, budaqları isə tünd yaşıl güllərdən ibarət tikmələri olurdu. Köynəyin sinəsi bəzədilərdi. Adətən, tumanın uzunluğu 79 sm, köynəyin uzunluğu isə 45 sm olurdu.

Gəlin əsasən qırmızı rəngli zərli ipəkdən köynək, zərxara tuman, arxalıq geyinər, başına «kəlağayı, duvaq» salınardı. Örpək qırmızı rəngli, zərli ipəkdən olardı. Arxalıq da zərxara ipəkdən idi. Başına isə güləbətın tikməli, tirmə araqcın qoyulardı.

Duvaq əsasən qırmızı rəngli parçadan tikilir, üzərində qırmızı rəngli sapla hörülmüş tikməsi olurdu. Ölçüsü adətən 80-85 sm olardı.

Baş örpəyi – qırmızı və açıq rəngli, üzəri qırmızı butalı 3 hissə ipək parçadan tikilirdi. Örpəyin üç tərəfində qızılı saçaq, qızılı və qara boz bafta tikilirdi, 141-139 sm. ölçüdə olurdu.

Gəlin üçün bir cüt qırmızı və yaşıl rəngli xüsusi dolaq gətirilərdi. Sarı, göy və çəhrayı rəngli qanovuz parçadan qurama tikilirdi. Dolaqların 67 sm uzunluğu, 7 sm eni olurdu.

Tuman tünd-zoğalı rəngli xara parçadan tikilər, üzərində isə qara yarpaqlı qırmızı güllər salınardı. Tumanın bel hissəsi 4 sm enində olardı.

Gəlinin ayaqlarına başmaq geyindirilərdi. Başmaqın burnu dik, üzəri güləbətın sapla işlənmiş, daban hissəsinə isə dəmirdən kiçik nal vurulardı.

Gəlin üçün aparılan əşyaların içərisində «gəlin boğçası» xüsusi yer tuturdu. Boğçanın üzəri sürməyi, qara

və moruq rəngli, köbəsi isə qırmızı rəngli zərxara parçadan tikilirdi. Üzərində zərbaftadan bəzəklər olur, astarı isə yaşıl rəngli qanovuz parçadan idi. Adətən gəlin boğçasında gəlinin hamam dəsti bükülərdi. Oğlanın hamam dəsti olan boğça isə qız evindən oğlan evinə göndərilərdi.

Oğlan toyundan əvvəl qız evindən oğlan evinə «bəy boğçası» göndərilərdi. Bu «bəylik» xonçası da adlanırdı. «Bəylik boğçası»na bəy üçün hamam ləvazimatı, təzə paltar, həmçinin bir qazan plov da daxil idi. Qeyd etmək lazımdır ki, «bəylik boğçası» oğlan evinə sərpayı vasitəsilə göndərilirdi.

Gəlini hamama apararkən ayağının altına parçadan hazırlanmış «ayaqaltı» salınardı. Bu, üzəri qırmızı zərxara, astarı açıq rəngli zoğalı sətindən, kənarları yaşıl qanovuzdan ibarət, 78 sm-121 sm ölçüdə olardı.

Toyda hər iki əl üçün xüsusi dolaq (obmotka) tikilərdi. Yanları mavi ağ ipəkdən, qıraqları göy, astarı ağ sətindən tikilərdi.

Ayaq üçün olan dolaqlar qırmızı güllü, qıraqları mavi, ucunda bağlamaq üçün ipləri olub, uzunluğu 35 sm-dir.

Toya çağrılanlara xüsusi hazırlanmış şirniyyat verilərdi (10, 340).

Məhlənin qadınları, gəlinləri, qızları toya çağrılardı.

Qız toyunda xörəyi qızın nənəsi, dayısı arvadları, qonşu qadınlar bişirərdilər. Toydan bir gün əvvəl toyuqlar kəsilər, plov üçün tədarük görülərdi. Toyda plov, bəzən parça bozbaş, küftə bozbaş, qovurma kimi xörəklər verilərdi.

Oğlan toyunda ancaq kişilər iştirak edirdilər. Əvvəllər toyxanada xalça-palaz salınar, qonaqlar cərgə ilə yerdən oturardılar. Toyda iştirak edənlər pay gətirərdilər. Abşeron kəndlərində isə toylarda pul yığılardı.

Toyda adətən aş (plov), kabab, qovurma verilirdi. Toy başlayarkən oğlanın valideynləri, sağdışi, yaxud sərpayı aşbaza xələt verər, «qazanın ağzını açdırar»dı. Toylarda içki kimi ancaq meyvə şirəsi, şərbət verilərdi.

Toydan qabaq qız evindən bəy üçün «bəyxonçası» göndərilirdi. Xonçada sapılca, yumurta, xına, gilabi, ətir, kisə, lif, dabandaşı, fitə, qətifə – çiyin və baş qətifəsi, saçaqlı fitə, qıraqları tikməli (krujevalı) ayaqaltı, satıl tutan, xırda ayaqaltı xələt və s. olurdu. Hamama fitə ilə girirdilər.

Toyun başlanmasını qoşa qara zurna ilə xəbər verərdilər. Camaat toplaşandan sonra toy başlardı. Bəzi toylara bir neçə dəstə musiqiçilər dəvət olunurdu.

Toylarda musiqiçilər də iştirak edirdi. Xanəndə qaval ilə oxuyardı. Toyun axırında «bəy tərifi» icra olunardı.

Dərvişlə keçirilən toylar da vardı. Dərviş toyxananın enini-uzununu ölçə-ölçə qəribə rəvayətlər danışar və oxuyardı.

Kişi toylarında əvvəl «toy axşamı» olurdu. «Toy axşamı», yəni oğlan toyundan bir gün qabaq gənclər və ağsaqqallar aşağı başda pul yığılan yerdə otururdular. Toyxanalar çalib, oxuyanlar, oynayanlar üçün ayrı, yerdə yemək yeyənlər üçün isə ayrı olurdu. Toylarda muğam oxuyurdular.

Aşiq toylarında camaat yerdə oturardı. Bir dövrə daş qoyub üstünə xalça səridilər. Mağarları xalı-xalça ilə bəzəyirdilər.

Qohum-qonşular özləri xalçaları gətirirdilər. Eşidəndə ki, toya Aşiq Qurban gəlib, yaxud başqa aşiq, hamı sevinərdi.

Bəy sağ-solu (sağdış-soldışı) olan oğlanlarla gəzər, onlar birlikdə hamama gedər, çimərdilər. Bəyin papağını hamamdan çıxanda oğurlayırdılar. Papağı aparana sağdış xələt verər, papağı qaytarardı.

Toy xərclərini adətən hər iki tərəf özü çəkərdi.

Gəlinin başına naz-naz qırmızı, zərli örpək salırdılar. Əyninə isə ağ qirbişin, yaxud çəhrayı rəngli parçadan paltar geyindirirdilər.

Gəlini qayınana qarşılayır, örpəyi açır, ona bir qab verirdi. Qabı gəlin sağ ayağı ilə sındırırdı.

Qız evdən çıxanda valideynləri ona xeyir-dua verir, başına əl-ayaq qoyur, Quranın altından keçirir, deyirdilər ki, bu gündən anan, atan yoldaşındır. Bu gündən biz qıraqdan baxan olacağıq. Ata evinə gələndə səhər gəlib, axşam gedəcəksən. Gecə ata evində qalmaq yoxdur. O vaxt gəlini gavuzda aparırdılar. Gavuz 4 təkərli araba idi. Oğlan isə faytonla gavuzun arxasında gəlirdi.

Ana qız üçün şəkərbura, paxlava, şorqoğalı bişirir, 2-3 xonça düzəldir, qızın sandığına qoyurdu. Oğlan evində gəlinin başında çörək kəsir, üzərlik yandırır, noğul paylayırdılar.

Gəlini adətən axşamlar aparırdılar. Lakin bəzən bir kənddən digər kəndə apardıqda qabağına pərdə tuturdular. Faytona oturduqdan sonra pərdəni atlılar birbirlərinə ötürərək oğlan evinə aparar, pərdəni çatdırana xələt verərdilər (11, 212).

Adətən gəlini axşamüstü faytonla, qarazurnada mahnılar ifa edərək sərpayılardan müşayiəti ilə gətirərdilər. Sərpayı, yengə, dərnə isə qızın bibisi, xalası, dayısı arvadı olurdu. Gəlini adətən oğlan dərnəsi bəzəyir, belini oğlan adamı bağlayırdı.

Həmin gün gəlin xonçaların müşayiəti ilə aparılırdı. Gəlinin qarşısında güzgü lampa-çıraq, yaxud şam tuturdular.

Qız oğlan evinə köçərkən «yol kəsdi» adəti icra olunurdu. Kim istəsə yolu kəsib, xalat, pul ala bilərdi.

Oğlan evinin küçə qapısında qayınana gəlinə xeyir-dua verir, onu Quranın altından keçirirdi. Gəlinin başına ruzi əlaməti olaraq xırda pul tökülür, ayağının

altında qab sındırılır, qarşısında qurban kəsilirdi. Qurbanın qanından isə gəlinin alınına sürtürdülər.

Oğlan evində qapıdan girəndə gəlinin başına papaq qoyurdular. Bu o demək idi ki, qoy həmişə yanında papaqlı yoldaşın olsun, yəni «həyat yoldaşınla qoşa qarıyasan, ay gəlin».

Toydan sonra üç gün müddətində qızın anası təzə gəlin və təzə bəy üçün xörək göndərirdi. Yeməklər quymaq, düşbərə, qutab, turşu qovurmalı, fisincanlı plovdan ibarət olurdu. Toydan bir həftə sonra «həftəhamamı» icra olunurdu. Yaxın adamlar oğlan evinə qonaq çağırılır, yemək bişirilir, süfrə açılırdı. Qayınana və qızın anası gəlinə hədiyyə bağışlayırdılar. Məclisdə qadınlar iştirak edirlər. Oğlan üçün də köynək, şərf hədiyyə gətirirdilər.

Adətən həmin gün gəlini hamama aparırdılar. İstifadə ediləcək hər şey təzə alınır. Hamamda qonaqlar da çimirdilər.

«Üzə çıxdı» isə həftə hamamından sonra olurdu. «Üzə çıxdı»da gəlinə oğlanın valideynləri üzük hədiyyə edirdilər.

Toydan bir ay sonra istənilən vaxt oğlan evi qız evini, sonra isə qız evi oğlan evini qonaq çağırır, «Ayaq açdı» edirdilər. «Ayaq açdı»da qız evi qıza «xalça»bağışlayırdı.

Bir məsələyə də xüsusi diqqət yetirmək lazımdır ki, adətən Bakı kəndlərində toy mərasimində müəyyən fərqli cəhətlər vardır. Bakı kəndlərində adətən ilk elçilik «həri»dən sonra hər iki tərəf «şirni»yə hazırlaşır. Qeyd etmək lazımdır ki, Abşeronun bir çox yaşayış məntəqələrində hazırda «şirni» mərasimi iki mərhələdən ibarət keçirilir: birinci mərhələ «kiçik nişan», ikinci mərhələ isə «böyük nişan» («üzük») adlanır. Şirni-nişan mərasiminin iki mərhələdə keçirilməsi tərəflərin razılığı ilə edilir.

Nişan mərasiminin təşkili üçün lazımi xərci oğlan evi çəkir. Sərpayı (tamada) kişi toylarında olduğu kimi qadın toylarında da əsas simadır. Şaxbəzəmə adəti də müəyyən toylarda icra olunur. Həmin adətə görə qızın yaxın rəfiqəsi, bacılığı «şax» qaldırır. Şax taxtadan düzəldilir. Üstündə güzgü, şam, parça, şirnilər bərkidilir. Axşam saat doqquzda, onda oğlan evinin adamları qız şaxına gəlirlər. Bəy də gəlir. Qız evində şənlənilir.

Bilgəhdə «həri» və ya «kiçik üzük»də üzüyü (adətən qaşlı üzüyü) qızın barmağına ağsaqqal taxırdı. «Böyük üzük»də nişan üzüyünü yaşlı adamlardan bir nəfərə verirlər. Stol arxasında neçə nəfər varsa, hamısı üzüyə baxır. Sonra «çox mübarəkdir» - deyərək üzüyü qadınlardan olan otağa ötürürlər. Əvvəllər toylara aşıqları aparırdılar. İndi toyu çalğıcılarla xanəndələr idarə edirlər. Son vaxtlar yemək və çalğı eyni toyxanada olur. Qızı yola salarkən qayını belini bağlayır, qızın atası isə başına üç dəfə «bismillah qoyur», gəlini lampa ətrafına dolandırır və qızın anası dalınca su atır.

Keçmişdə toylarda qumun üstündə güləşirdilər, xalq arasında deyildiyi kimi qurşaq tuturdular.

Kişi toylarında ənənəvi olaraq küftə-parça bozbaş, soyutma ət verirlər.

Toydan qabaq «toy axşamları» adlı mərasim keçirilir. Bilgəhdə toy axşamı iç-ciyər, Şüvələnda isə qutab verirlər. Bundan sonra toylar başlayır. Həmin axşama qız tərəfdən də adam gəlir və nəmər, yəni müəyyən məbləğ pul salır.

Abşeron kəndlərində toyların axırında meyxana məclisi qurulur. Əvvəllər toylarda 3 nəfər musiqçi olurdu. Binəqədi, Nardaran, Maştağa və digər kəndlərdə qadın müğənnilər də oxuyurlar.

Toyda bəy oynayanda anası və digər yaşlılar gəlib bəylə oynayırlar.

Bilgəhdə qız toylarında xərcin çoxunu qız evi çəkir, çünki «mətbəx üçün» oğlan evinin verdiyi pul azlıq təşkil edir.

Əvvəllər qayçıkəsdi və başbəzəyi adətləri olurdu. Yaşlı qadınlar paltara «qayçı qoyurdular», yəni paltar kəsiləndə hərə bir şey hədiyyə verilirdi. Orada «qazan ağzı açdı» adəti yoxdur.

Bilgəhdə cehizi çox verirlər. Gəlin qayın və qayın-atası üçün də «dör-döşəyi» aparır. Maştağada gəlin köçən qızın dalınca ana su atır, evdə isə şərbət paylayırlar. Gəlin maşınının üstünə konfet səpirlər.

Söyləyicilər qeyd edirlər ki, Bakı kəndlərində İkinci Dünya müharibəsi vaxtı toyları sazla edirdilər. Məsələn, Novxanıda Meynisənin və Sədanın toylarını aşıqlar etmişdilər. Toyqabağı xörək hazırlayır və məsləhət mərasimi keçirirlər. Orada siyahı tutur və toya dəvət olunanlar üçün paket paylayırlar. Məsləhətə gələnlər siyahıda olanların bir qrupunun dəvətnamə olan paketini götürürlər. Toyun gedişi zamanı toyda iştirak edənlər pullarını bir nəfərə verirlər və o, dəftərdə hərənin məbləğini yazır.

Yaşlı söyləyicilərə görə əvvəllər toylarda «at qovmaq» (at çapmaq) adəti geniş yayılmışdı.

Bəyi hamamdan gətirəndə başına xırda pul səpirdilər. Bəy gələndə tüfəngdən atəş açardılar.

Toylarda adətən tar, kaman və dəfdən istifadə olunur, həmçinin klarnetçilər dəstəsi iştirak edirlər.

Qızın belini «qırmızı lent ilə bağlayır», «çadra altı» deyilən örpəyi örtür və sonra gəlini evdən çıxarırlar.

Gəlin köçərkən oğlan evinə yengə və «dərinə» də gedirlər. Dərinə əlində bir qrafın şərbət gətirir.

Binəqədidə elçilik vaxtı razılıq olanda şirin çay verirlər. Deyirlər ki, «qız sizindir». «Həri»ni qadınlar alır, sonra kişilər gəlirlər. Kişilər isə «xətircəmlik» alırlar. Həmin gün bir qaşlı üzük, yaylıq və bir qutu konfet

gətirirlər. Binəqədi kəndində «böyük nişan»la paltar-kəsən eyni olur. Paltara qayçı qoyur və deyirlər ki, «Allah mübarək eləsin, xeyir versin». Paltar kəsənlərə xələti isə oğlanın anası verir. Adətən paltarkəsdidə bozbaş və aş verirlər. Bəzi hallarda həm yemək, həm də şirniyyat süfrəsi hazırlayırlar. Yemək xərcini oğlan evi çəkir. Paltarkəsdidə yemək ayrı, çalib-oynamaq ayrı olur.

Oğlan evi qızın yaxın adamlarına «xələt» qoyurlar. «Qazan ağzı açdı»da xörək bişirən oğlan və qız tərəf pul verərək qazanın ağzını açdırırlar.

«Bəy boğçası» isə oğlan toyundan əvvəl qız evindən göndərilir.

Hövsan kəndində toylarda toy günü səhər saat 10-da 3 nəfər qoyunları kəsir. Onlara «şabaş» adı ilə müəyyən qədər pul və ya hədiyyə verirlər.

Saat 12-də toyda tar çalınır. Oxuyan öz dəstəsi ilə məclisdə əyləşir. Xanəndə adətən «rast», «humayun» və başqa muğamlar oxuyur. Camaatın içərisində muğam sədaları altında bəyin başını, üzünü qırırırlar. Sonra çalib oxuyanlar bir saat dincəldilər.

Toy iştirakçıları üçün adətən 100-150 nəfərlik qovurma bişirirlər. Saat 4-də toyxanada başdan-başa süfrə salınır. Qovurma süfrələrə daşınır. Bu vaxt oxuyan dayanır, hamı növbə ilə oynayır.

Adətən qoyun kəsiləndə, toy iştirakçıları oynayan da şabaş yığılır. Axşamüstü bəyi çalğıçıların müşayiəti ilə hamama aparırlar. Bir saat ərzində bəy çimir, sonra musiqinin sədaları altında bəyi ata evinə gətirirlər. Bəyi bir saat oynadır, başına ətir səpirlər. O oynayanda şabaş yığırlar. Qohumlar bəyin qarşısında oynayır və pul atırlar.

Hövsanda toy axşam saat 7-8-də başlanır. Məclisdə 7-8 metr uzunluğunda süfrə döşənir. Bəy sağdış-soldış ilə «taxtabənd»in üstündə oturur. Qohumlar xonça gətirirlər. Taxtabəndin üstünə xonçadakılardan bir

nimçə pay qoyulur. Çalğıcılar üçün də pay gətirirlər. Adətən toya gələnlər hissə-hissə toy evində yeyir və sonra toyxanaya gəlirlər. Gecə saat 1-2-də toy qurtarır.

Əvvəllər toy səhərə qədər davam edirdi. Çalğıcılar musiqi sədasi altında bəyi yuxudan oyadırdılar. Saat 12-də ancaq bəy üçün toy çalınardı. Bakı kəndləri içərisində ən ağır toy Hövsan toyları olardı.

Hövsanda qız evində toy günü «nişan gətirilir». Qadınlar çalğıcıların qarşısında yerdə oturur və gəlin üçün gətirdiklərini göstərirlər. Sonra gəlini ortaya gətirirlər. Adətə görə ertədən toyu olan qızı qırmızı paltarda, axşam isə ağ paltarda toyxanaya gətirirlər, o öz toyuna tamaşa edir.

Qız evində toylarda pulu yaşlı qadınlar yığırlar. Toyxanada gəlin üçün pərdə ilə ayrıca yer düzəldirlər. Gəlinin yanında «sağ yoldaş» və «sol yoldaş» oturur. Onların biri oğlan, digəri isə qız tərəfdən olur.

Sərpayı toya camaatı özü çağırır, qız köçəndə isə ona yengəlik edir.

Mərdəkan və Şağanda elçilik vaxtı «hə vermə» həm də «şirin çay» adlanır. Orada toyları toyxanada edirlər. Hər toya gələn pul salır. Qohum qadınlar isə bəy üçün tutduqları xonçaları gətirirlər. Qadınlar, qızlar oynayır, şənlənir, sonra evlərinə dağılışırdılar. Əvvəllər qadın toylarında yemək vermirdilər.

Bu kəndlərdə də gəlin gətiriləcək gün bəyi hamama aparırlar. Bəyi çalğıcılar – qoşa nağara, dəmkeş, zurna ilə müşayiət edir, hamamdan sonra bəyin başına ətir səpirlər.

Abşeronun əksər kəndlərində «sərpayı axşamı» adlı mərasim toydan bir gün əvvəl olur. Həmin axşam qoyun kəsilir. Yeməkdən sonra oğlan tərəfin adamları məsləhətləşirlər və toyda iş görəcək adamlar müəyyənləşdirilir. Həmin gün «toy axşamı», «sərpayı axşamı», 2-ci gün – «aşıq», 3-cü gün «xanəndə axşamı» adlandırılırdı.

Toylarda adətən «vağzalı», «qoçəli», «innabı», «kinko», «keçiməməsi», «şalaxo», «qazağı» oyun havaları çalınırdı.

Mərdəkan kəndində qızın belini oğlanın qardaşı və ya qohumu bağlayır. Əlinə güzgü və şam bağlayırlar. Ata qızının başına «bismillah» qoyur və sonra yola salır. Yola salarkən bir nəfər yaşlı kişi gəlini Quranın altından keçirir.

Oğlan evində gəlinin ayağının altına nimçə qoyur, başının üstündə çörək bölür, başından və gəlin maşınının üstündən qənd, noğul səpirilər.

Qayınana bəy evinin həyətinə gələn gəlinini Quranın altından keçirir. Oğlanın atası isə papağını gəlinin başına qoyur, götürür və ona xeyir-dua verir.

İndi oğlan, qayınana və qayınata gəlinə qızıl zəncir və ya digər bəzək şeyləri bağışlayırlar. Bu, «üzgöyçəklik» adlanır.

Bütün kəndlərdə qız evində toylarda yengə-sərpayı olur. Məsələn, Mərdəkanda Sara Əliyeva adlı qadın XX əsrin 80-90-cı illərində toyların sərpayısı və yengəsi idi. Qız toylarında qadın çalğıcılar çalırlar. Həmin toylarda çalıb-oyunmaq məclisi axşam tərəfi olur. Toya gələnlər ertədən dəstə-dəstə gəlir və xonça gətirirlər. Kürdəxanı kəndində həmin gün gələnlər evdəki digər qadınların da hərəsinə bir şey (məsələn, ətir, sabun və s.) bağışlayırlar. Gələnlərə xörək verilir. Qohum qadınlar gözyaşındılığı verirlər. Axşam üstü isə şənlənmək üçün toyxanaya gəlirlər. Gələnlər hamısı qadınlardan ibarət olur. Şabaş üçün bir qayda olaraq hamı eyni miqdarda pul verir.

Binə və Qala kəndlərində adətə görə toy günü kişilər döşəmədə oturlar. Oğlanın anası toyda oynamır. Deyirlər: «oğlan anası ağır olar, toyda oynamaz».

Maşağada ilk nişan «həri», «xətircəmlik» və «balaca üzük» adlanır. Üzükdən sonra «üzük aşı» gətirirlər.

Şirni, aş üçün nə lazımdır qız evinə verirlər. Qız evi hazırlıq görür, həmin gün oğlan üçün pay üzükdən sonra isə «vəzourt» göndərilir. Qız evi oğlan evinə gətirilən xonçalara hədiyyə qoyur.

Sonra qız evi oğlan evinə xonça göndərir. Adətən xonçalarda 101 şəkərbura, 101 paxlava, 51 yumurta olur. Yumurtanın yarısı qırmızı rəngə boyanır, yarısı isə ağ olur. Bəy üçün də ayrıca xonça düzəldilir. Xonçaya köynək, corab, burun dəsmalı, ətir, konfet qutusu və s. qoyulur.

Aparılan şirniyyatın hərəsindən bir ədəd kağıza bükülür və hədiyyə ilə qız evindən gedənlərə verilir.

Yemək süfrəsində dolma, aş və mütləq şirni olur. Qız evindən qonaqları gətirən sürücülərə də hədiyyə verilir. Qayınanaya paltarlıq parça qoyulur. Qızın barmağına üzük keçirənə xələt verilir. Gətirilən hədiyyələri iştirakçılara göstərirlər.

Sonrakı mərhələdə «paltarkəsdı» qeyd edilir. Oğlan evi qız evinə «xərc» yaxud «başlıq» verirlər. Bəzən toyu şabaşla edirlər. Toyda gəlin oğlanla bərabər oturmur. Bir qayda olaraq bu kəndlərdə gəlini üzüörtülü aparırlar.

Gəlinə ağ paltar geyindirir, başına ağ fata qoyur, üstündən isə qırmızı kəlağayı salırlar. Maştağada qız toyunda, paltarkəsdidə musiqiçilər dəstəsi qadınlardan ibarət olur. Musiqi aləti kimi qarmondan, nağara və qoşanağaradan istifadə edirlər. Günorta saat 2-3-də pul salınır və sonra yemək verilir. Yemək əsasən qovurma ət, qızardılmış pomidor və kartofdan, aş və parça-küftə bozbaşdan ibarətdir. Yemək və toy ayrı-ayrı toyxanalarda icra edilir.

Gəlinin belini qayınatası və ya qayını bağlayır. Güzgünü, şamı yengələr tutur. Maştağada «qapıbasma», «qayçıkəsdı» və s. adətlər yoxdur. Eləcə də Kürdəxanıda həmin adətlər icra olunmur.

Abşeronun kəndlərində gəlinin ayağının altında qurban kəsir, boşqab sındırır, başına noğul, konfet tökürlər. Qayınana icazə verənə kimi gəlini aparmağa gələnləri qapıda saxlayırlar. Qayınana icazə verdikdən sonra evə ötürürlər. Sonra oğlan evində toya başlayırlar. Toy axşam 11-12-yə kimi davam edir.

Mərdəkanda sərpayıya «toy yengəsi», Maştağada «el yengəsi» deyirlər.

Maştağada həftə hamamından üç gün qabaq «sərtaxt» aparırlar. Qohumlar, qonşular qız üçün hədiyyə aparırlar.

Bakı kəndləri üçün səciyyəvi olan «xonçağətirmə» adəti maraqlıdır. Belə ki, nişanlı qız kimin toyuna gətirsə, onun adına xonça gətirilər. Qayınana əlində xonça oynaya-oynaya gəlinin qabağına gəlir, alnından öpüb qaldırır, xonçanı onun yerinə qoyur və qızı oynadır. Xonçada hədiyyə və meyvələr qoyulur. Meyvələri adətən toyda paylayırlar.

Toya qədər bütün bayramlarda qıza «bayramlıq» gətirirlər. Bunlardan ən yaddaqalanı Novruz bayramıdır. Qıza qırmızı rəngli paltarlıq və ya yaylıq, qaşqası xınalanmış qoç və bayramlıq gətirir, gəlinin əlinə xına yaxırlar. Təzə meyvələr yetişəndə gəlin üçün pay aparırlar ki, bu da «nübar»lıq meyvə, «bağbaşı» adlanır.

Toydan sonra bir ay ərzində əvvəlcə qız evi oğlan evini, sonra isə oğlan evi qız evini qonaq edir, yəni qudalar bir-birilərini qonaq çağırırlar. Sonra qız 3-7 gün anasının qonağı olur.

Maştağada toylar gecə yarıyacan davam edir. Adətən Bilgəh və Fatmayidə toyda növbəti olacaq toyun gününü elan edirlər ki, bəs filankəsin toyu olacaq. Maştağada isə toya dəvət olunacaq şəxsləri qapı-qapı çağırırlar. Maştağada toydan bir neçə gün əvvəl «sərpayı gecəsi», bir gün əvvəl «xınayaxdı» olur.

«Xınayaxdı» günü qız hamama gedir. Sonra qız evinə hədiyyə ilə qonaqlar gəlirlər, xınanı isladana pul verirlər. Gəlinin yoldaşları onun əl-ayağına xına yaxırlar. Sağollaşma kimi qız toyunda gəlini ağ paltarda tərif edirlər. Bu zaman onun ovcuna xına yaxırlar.

Binəqədidə «xınayaxdı»da xörək verilir və adamlardan xına üstünə pul yığılır. Oğlan evi isə gələrkən xına üstünə xonça aparır, şam yandırır.

Etnoqraf R.Babayeva yazır ki, xına gecəsinə çağırılanlar qız evinə yığılandıqdan sonra çalğı başlanardı. Bakıda keçirilən şadlıq məclisində çox zaman 12 və 7 telli saz, qarmon, qoşa dunbul çalınardı. Ən çox yayılmış rast havaları «qıt-qılıda», «zavoddadı», «dal-qabaq» (darçını) və «sərçəyi» idi.

Qızın anası və daha sonra başqa qonaqlar bir-bir sabaş verərdilər. Əvvəl bu məclisdə yengə belə bir mahnı oxuyardı:

Qayçını atdım taxçaya,
Cingildəsin, yar-yar.
Çağırısın oğlan bacısın,
Dingildəsin yar-yar.

Bundan sonra oğlan və qız anası pul verir, qızı tərif etdirərdilər.

A gəlin, sənin təxtün mübarək olsun.
Geydiyın xələtün mübarək olsun və s. (9)

Kəbin gəlin gedən günü kəsilərdi. Kəbin 25 (101) qızıla qədər olardı.

Gəlin gedəndə gəlinə ona evindən bir torba paxlava, şəkərbura, uşaqlara vermək üçün bir torba konfet, cehiz kimi bir dəst yorğan-döşək, ev ləvazimatı, həmçinin qədimi sandıq - yük sandığı verirlər ki, üstünə yük

yıgşın. Əvvəllər qızın cehizinin üstünə pərdə çəkirdilər. Gəlinin özü səliqə ilə tikib hazırladığı pərdə, lampaüstü və digər ləvazimatı «xınayaxdı»nın səhəri gətirirdilər.

Cehiz maşını oğlan evinə gələndə bir nəfər qaça-qaça gəlir və cehizin gəldiyini xəbər verir. Həmin şəxsə isə oğlanın anası xələt verir.

Toyun səhəri qız evindən 3 gün ərzində qızın yanına gedirlər. Birinci gün quymaq, 2-ci gün düşbərə, 3-cü gün isə aş gətirirlər. Qız uzağa verilibsə, üç gün ərzində göndəriləcək yeməkləri, ərzağı qızla bərabər göndərirlər.

Bir həftə sonra gəlinə stol açılır. Qız evindən qonaqlar gəlir, «həftə hamamı» edirlər. Qonaqlar ancaq qadınlar olur. Gəlinə hərə bir hədiyyə verir.

Həftə hamamı Binəqədidə «taxtıyığı» adlanır. Belə ki, yengənin hazırladığı qırmızı qotazlı pərdə həftə hamamınadək bir həftə asılı qalır.

Qeyd etmək lazımdır ki, toy mərasimində bəyin mühafizəçisi, qoruyucusu dərnə (oğlan yengəsi), gəlinin adamı isə yengə adlanırdı. Bu şəxslər həm qızın, həm də oğlanın bakirəliyini təsdiq edən şəxslər idi. Keçmiş zamanlarda toy gecəsi əgər narazılıq olardısı, gəlinin yengəsini uzunqulağa oturdub, saçını kəsib, təhqir edərək evdən qovardılar. Bu isə rüsvayçılıq sayılırdı. Odur ki, Bakı toylarında yengə və dərnə böyük məsuliyyət daşıyırdı.

Toyun səhəri deyirdilər ki, qız «ev yiyəsi oldu». Toyun səhəri bəy və gəlinin taxtının üzərinə yaxın qohumlar sərtaxt, yəni xonça qoyardılar. Bu mərasimə «sərtaxt» deyilirdi. Toydan üç gün sonra «üzə çıxdı», bir həftə sonra «həftə hamamı» mərasimi keçirilirdi.

40 gün gəlini kənara çıxmağa qoymurdular ki, çiləyə düşər, yəni bədnəzər dəyər. 40 gündən sonra yaxın qohumlar gəlini evlərinə qonaq dəvət edərdilər.

Gəlini öz toyundan sonra hər hansı bir xeyir işə aparanda qayınana onun üçün xonça bəzəyərdi. Xonçaya

mütləq zinət əşyası qoyulmalı idi. Ümumiyyətlə, gəlinə çoxlu zinət əşyası hədiyyə vermək dəb idi.

Xınayaxdıdan bir gün əvvəl oğlan evi qız evinə xonça göndərir. Xonçanın birinə qırmızı paltar, 2 bəzəkli şam və xına, o birinə isə şirniyyat qoyulur. Həm də qız evinə güzgü göndərilir. Axşam xına hazırlanır, qızın əlinə, ayağına və saçlarına qoyulur. Səhərisi xınayaxdıya hazırlıq görülür. Çalğıcılar gəlirdilər.

Xınayaxdıya çağrılan qonaqlar və oğlan evi qız evinə gəlirdilər. Çalğıcılar qadınlardan ibarət olur. Qonaqlığa çağrılanlar da yalnız qız-gəlinlərdən ibarət olurdu. Xınayaxtı olan qız başqa otaqda otururdu. Qonaqlar musiqi sədaları altında rəqs edirlər. Xınayaxdının yarısında qızı məclisə gətirirlər. Qızı «sağdiş» və «soldiş» qızlar gətirirdi. Qızlardan biri oğlan evindən olurdu. Qızların əlində oğlan evinin göndərdiyi şamlar olurdu. Qızı «toyxana» adlanan məclisin ortasında oturdurlar. Oğlan evinin göndərdiyi güzgünü qızın qarşısına qoyurlar ki, qız özünə baxsın, bu xoşbəxtlik rəmzi sayılır. Sağdiş, soldiş də əllərində şam qızın yanında dururlar. Sonra isə qızın yengəsi qızın yanına gəlir. Yenə musiqi çalınır, «gəlin tərifı» deyirlər. Bu vaxt gələn qonaqlar yengəyə pul verirlər, yengə isə bu pulu gəlinin başına qoyur. Sonra yengə, sağdiş və soldiş gəlini rəqsə qaldırırılar. Gəlin isə qonaqlarla birgə oynayır və əylənirlər. Zarafat üçün bir qadın kişi paltarı geyib, damağında papiros toyxanaya girir.

«Qoçəli» adlanan musiqini çaldırıb qonaq gələn qadınları rəqsə dəvət edirlər. Qızı otağa aparırlar və şənlik bitir.

Xınayaxdıdan bir gün əvvəl gəlinə xına gətiriləndə oğlan evi tərəfindən gətirdikləri paltarları və qızilları aparırlar. Xınayaxdı günü isə xonçalarda qız evinə gətirirlər. Gəlini məclisə gətirəndə həmin xonçaları gəlinin qarşısına qoyurlar. Yengə isə onları açıb gələnlərə

göstərib, «Allah mübarək etsin» deyir. Sonra gələn qonaqların əlinə xına yaxılırdı.

Toy günü oğlanı (bəyi) dostları çalğıyla hamama aparırlar. «Bəy hamamı» adlanan bu mərasimdə dostları oğlanı hamamda qoyub qayıdırlar. Bir müddətdən sonra yenə çalğıyla gəlib oğlanı gətirirdilər. Gələndə bəyin başından xırda pul atırdılar. Toy günü qızın cehizi gətirilir. Bir neçə gəlin oğlan evinə gedib, evi bəzəyirdilər. Cehiz aparılan əşyalara qırmızı lent bağlanırdı. Bu xoşbəxtlik rəmzi idi. Cehiz qız evindən gətiriləndə çalğı ilə gətirirdilər. Qızı bəzəyir və axşamtərəfi oğlan evinə gətirir, ayrıca bir otaqda oturdurdular. Həyətdə qurulmuş çadırdadır isə oğlan və kişilər üçün məclis qurulur. Çadırdadır çalğıçılar da əyləşirlər. Oğlanı da sağdiş və soldişlə məclisə gətirirlər. Musiqinin müşayiəti ilə şənlik qurulur. Toyun sonuna yaxın «bəytərəfi» deyilir. Bu vaxt yaxın adamları çağırır bəyə «xələt» verməsini istəyirlər. Qohumlar isə hərəsi müxtəlif növ hədiyyələr verirlər. Toyun sonunda gələn qonaqlara şirniyyatlar paylayırdılar.

Göründüyü kimi, qədim tarixə malik olan Azərbaycan xalqının toy adətinin özünəməxsus ənənəvi xüsusiyyətləri bəzi elementlər əlavə olunmaqla bu gün də saxlanmaqdadır.

DƏFN MƏRASİMİ

Azərbaycanın hər yerində olduğu kimi, Bakıda da dəfn mərasimi İslam dininin qaydalarına münasib icra olunur.

Adətə görə can verən adamın yanında molla, yaxud şəriət qaydalarını bilən bir şəxs «kəlməyi-şəhadət» duasını oxumalıdır ki, o bunu eşidib «rahat can versin».

İslam dininin tələblərinə uyğun olaraq can verən şəxsi üzü qibləyə qoyurlar. Bu vaxt qohum-qardaş onun yanında olur. Abşeronda həmin adam çətin can verib əzab çəkirsə, onda onun ovcuna daş və ya torpaq qoyurlar. Bəzən də deyirlər ki, yəqin hansısa uzaqda olan övlad və ya əzizindən nigarandır. Ona görə də həmin adamın şəklini sinəsinə qoyurlar. Can verən adam öləndən sonra onun paltarını dəyişir, çənəsini yaylıqla çəkir, ayaqlarını cütləyib bağlayır, gözlərini sığayır, üzünə qara və ya digər rəngdə örtük salırlar.

Can verən adamın yanında tək qadın qalmamalıdır. Onun yanında həddindən artıq bərkdən ağlamaq və ya ucadan danışmaq, ölənə otaqda tək qoymaq olmaz. Əgər ölüm gecə baş veribsə, onun yanında şam yandırılırlar. Qocaların dediyinə görə bu onun üçün edilir ki, meyidə şər qüvvələr toxunmasın.

Bir qayda olaraq meyit dərhal yuyulmalı və pak olmalıdır. Bakı şəhərində indi də bu adət saxlanılır. Sonra həyətdə od qalanır və kişilər bu odun ətrafında dövrələmə əyləşirlər. Dövrədə əyləşənlərin sayı tək olmalıdır. Dövrədə əyləşən zaman əgər küçədən yad bir adam keçərsə, yaxud dövrəyə gedərsə, onda fatihə oxunur.

İçərişəhərdə rəhmətə gedən şəxsləri məsciddə yuyurdular. Yeməyi üçü günü verirdilər. Mərhumun yanında «yas pulu» yığmırdılar. Onun 3, 7, 40 günlüyü, «cümə axşam»ları və bir ili qeyd olunurdu. Qəbrin üstü isə istənilən vaxt götürülürdü. Hər dəfə qəbristanlıqdan qayıdanlara gilab verilirdi.

Söyləyici Əliheydər Əliyev qeyd etdi ki, beş bacımın hər biri şəhərin müxtəlif hissələrində yaşayırdı. Onlar rəhmətə gedərkən öncə ata ocağına gətirilib, sonra qəbristanlığa aparılmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, son vaxtlar Bakının kəndlərində meyiti ölən kimi yox, evdən çıxarıb aparana

yaxın yuyub pak edirlər. El arasında deyildiği kimi, «meyit tam soyuduqdan sonra» yuyulur və qüsul verilir. Birinci -sidi kafur, ikinci təmiz su, üçüncü - kəfəne tutularkən verilən qüsullardır. Kəfəne bukülməmişdən əvvəl meyidin qoltuqlarının altına söyüd, yaxud nar çubuğu qoyurlar ki, o biri dünyada inkir-minkir onu dindirərkən qoltuq ağacına söykənilib qalxa bilsin və suallara cavab versin.

Meyitə üç köynək biçilir. Kişilərdə əvvəlcə köynək başdan-dizəcən biçilir, topuğacan sonra aşağıdan sinə-yəcən fitə kimi bükülür, nəhayət, başına ləçək bağlanır. Qadınlarda isə sinədən də bağlayırlar. Üstdən isə ümumi ağa bükür, baş və ayaqda düyünləyir, qulaqlarına, gözlərinə, ağız-burnuna pambıq tıxayırlar. Quranın 36-cı «Ər-Rəhman»surəsi oxunur və meyiti dəfn etmək üçün aparırlar. Namazı isə evdə də, qəbir üstə də, məsciddə də qılırlar. Namaz əsasən qəbir üstə, hava pis olanda isə evdə də qılınır.

Bakı kəndlərində meyit kişilərin oturduğu evdə qoyulur. Adətə görə o naməhrəm səs eşitməməlidir. Belə ki, adətən ikimərtəbəli evin üst mərtəbəsində kəfənləndikdən sonra meyit kişilərin əhatəsində qoyulur. Aşağı mərtəbədə isə qadınlar astadan ağlayırlar. Günortadan keçəndən sonra, dəfnə bir az qalmış vidalaşmaq üçün qadınlara icazə verilir. Qadınlar ancaq küçəyə qədər mərhumu şəxsey-vaxseylə müşayiət edir, sonra geriyyə-yas yerinə qayıdırlar.

Belə bir qayda var ki, cənazə götürülərkən meyit qoyulan yerə daş qoyurlar və bu daş camaat ölünü dəfn edib qayıdandan sonra qoyan şəxs tərəfindən götürülüb atılır, «Yuyat yeri» cənazə götürülən kimi sökülür, yeri hamarlanır. Həmin yerdə üç gecə çıraqlar və ya şam yandırılır.

Təsadüfi deyil ki, belə bir el alqışı var ki, «gorunda çıraq yandıranın olsun» və ya fərsiz övlada tənə ilə deyirlər: «eh, gorumda çıraq yandıracaq?!»

Hazırda Bakının kəndlərində də vəfat edən şəxslər əsasən məscidlərdə yuyulur.

Cənazə götürülüb həyətdən çıxarılandan sonra meyit qoyulan yer süpürülüb atılır. Mərhum yuyulub qüsl verilənə qədər hansı döşəyin, yastığın və s. üstünə qoyulubsa, həmin şeylər ruhlu hesab edilərək yığışdırılıb götürülür. Ölü sahiblərindən kim meyitə qüsl verilənə qədər əl vurubsa, onlar da ruhlu sayılırlar. Mərhumun yorğandöşəyi yuyulmalı və adamlar ölünün 3-ü çıxdıqdan sonra çimməli, salavat verilməlidir, əks halda deyilir ki, ölünün ruhu dağınıq olar.

Dəfnin üçüncü günü qohum-əqraba, dost-taşılar yas yerinə gələrək mərasimdə iştirak edirlər. Qadınlar ayrıca ağlaşma otağında otururlar. Mərhumun şəkli və ya pal-paltarı ortaya gətirilərək üstündə ağılar deyilir. Əgər mərhum cavan, nakam, toysuz ölmüşdürsə belə ağı deyilir:

Eləmi əsdi fələk...
Səbrimi kəsdi fələk
Girdi bülbüllü bağma,
Şumalımı kəsdi fələk.

Nərgizdər, ay nərgizdər,
Top-top bitər nərgizdər,
Hayıf o cavan canına
Torpaq örtər, yer gizdər.

Qardaşı ölmüş bacılar belə ağı deyər:

Qardaşlar, ay qardaşlar
Yağış kəsər, qar başdar
Ölsə bacılar ölsün,
Heç ölməsin qardaşlar.

Etnoqraf F.Səidova yazır ki, Abşeronun kəndlərində mərhum dəfn edilmək üçün aparılarkən onu belə oxşayırlar:

Bilmirəm nədən gəlməz,	Ağlaram el gəlincə,
Bu yolla gedən gəlməz.	Dağlara sel gəlincə.
Düzülüb qatarımız	Can vermənəm Əzrailə,
Çıxıb cərgədən gəlməz.	Sən üstümə gəlincə.
	(22 ,41-44).

Mərhumu dəfn edərkən qəbrə, yəni əhlətə elə qoyurlar ki, kürəyi qəbrə yapışır. Bu, «Əhli qəbul», yəni «salam vermək» adlanır. Onu qəbrə sallamazdan əvvəl kəfəndəki düyünləri açırlar. Baş tərəfdəki kəfəni açarkən oraya bir ovuc torpaq tökürlər. Sağ üzünü isə torpağın üstünə qoyurlar.

Qadınları dəfn edərkən baş tərəfdən üzünü açanda üstünə çarşab örtürlər ki, görünməsin. Bu vaxt yaxın adamlardan biri, çox hallarda qardaşı qəbrə düşür, qəbrin üstündə isə molla «Təlqin duası»nı oxuyur. Əgər dəfn olunan şəxs qadındırsa, qəbrə onun əri, əmisi, dayısı, atası, kürəkəni düşə bilər. Əmi oğlu, əmiqızı ölərsə, qəbrə düşə bilməz. «Təlqin»dən sonra həmin adam bayıra çıxır. Qəbrin üstünə daş lövhələri qoyulur və sonra torpaq tökürlər, yanlarına isə daşlar qoyurlar. Qəbri qazdıqdan sonra divarlarını tikirlər, yəni hövrürlər. Kişilərin qəbrinə nisbətən qadının qəbrini dərin qazırlar. Qadın qəbri əsasən 1 metr, kişi qəbri 60-80 sm. dərinliyində qazılır. Dəfndən sonra qəbrin üstünə su tökürlər. Əqidəyə görə o dünyada ölən şəxs sorğu-suala tutulduqda bu su ona sərinclik verir. Qəbrin başdaşı üzünü günçixana qoyulur.

Yas yerində yas pulu yığmırlar. Ölənin şəxsinin yaxın adamları yas yerinə kömək məqsədilə nə istəsə gətirirlər.

Yas verilən günlər ərzində, eləcə də bir ili tamam olanda qadın məclislərində qadın mollaları, kişi məclisində isə kişi mollası iştirak edir. Molladan əlavə ölənlərin şəxsin yaxın adamları növbə ilə «mərsiyə» və ya "dil" deyir, ölənlər şəxsi oxşayır, ağlayırlar. Ağlaşma səhərdən saat 2-yə qədər davam edir. Məclisin gedişi prosesində yasa gələnləri mərhumun qohum-əqrəbası qarşılayır, digər məclis iştirakçılarında güləb paylanılır. Güləb paylayan şəxsə molla dil-ağız, yəni alqış edir, onun ölənlərinin də ruhuna «salavat» çevirirlər. Məclisin birinci hissəsi başa çatan kimi, qadınlar ayağa qalxır, bir-birləri ilə ayaq üstə qucaqlaşır görüşür, hal-əhval tuturlar. Sonra yemək məclisinə keçirlər. Yeməkdən sonra molla «fatihə» surəsini oxuyur. Qadınlar qəbir üstə gedirlər. Bəzən məclis böyük olanda qəbir üstə səhəri gün də gedirlər.

Binəqədidə mərhum ölənlərin günü «halva-çörək», mərhumun dəfnindən üç gün keçdikdən sonra «üçü» və mərasim yeməyi verilir.

Bilgəhdə ölü dəfn olunana qədər quranın 30 hissəsi oxunur. Gələnlərdən quranı bilənlər də oxuyurlar. Bu «cüz» adlanır.

Vəfat edənin qapısında cümə axşamları səhər-axşam yasin oxuyurlar.

Yeməyi dəfnin ikinci günündən başlayaraq verirlər. Yeddi qeyd olunmur. Biləcəridə isə 7-ni qeyd edirlər.

Novxanıda rəhmətə gedənin qapısında «minacat» salavat çəkirlər. Bununla da xəbərdarlıq edirlər ki, belə bir hadisə baş vermişdir.

Novxanıda mərhumu qəbristanına bir qədər çiyinlərinə aparırlar. Novxanıda belə bir məsələ də var: «Allah-taala buyurur ki, öləni yerdən götürmək, qızı isə istədiyinə vermək lazımdır».

Adətə görə dəfnindən sonra «külçə» verilir. Yəni qəbir üstə yayma və ya təndir çörəyinin yarısının arasına

halva qoyur, paylayırlar. Qayıdandan sonra da ehsan xörəyi verilir. Dəfnin üçüncü günü məclis üçün plov və bozbaş verirlər. Qadınlar 40 gün tamam olana qədər qəbr üstünə getmirlər. Qırxı günü ölənin şəxsi yad etmək üçün qəbr üstə gedirlər. Bu «40 ağzı bağlamaq» adlanır.

Ölənin şəxsi üçün üç gün mərasim verilir, üçdən sonra «cümə axşamı» qeyd edilir. Qadınlar səhərdən günortayacan, kişilər isə günortadan sonra gəlirlər. Saat 5-də kişilər qəbr üstünə gedirlər. Naməhrəmin 7-ni verirlər. 40 günlüyü isə xüsusi qeyd olunur.

40 günlüyü qey olunarkən turşu qovurma və şirni qovurma ilə aş-plov da verilir. Eyni zamanda süfrədə göyörti, pendir, turşu, halva, çay və s. olur.

Fatmayıda el arasında deyirlər ki, «insan öləndən sonra bu dünyadan gedir axirət dünyasına». «Axirət» dünyası isə əbədi və ən təmiz dünyadır. Bu fikir Abşeronun başqa kəndlərinin əhalisi arasında da bu cür səslənir.

Adətən meyit ölənin günü aparılmalıdır, lakin Fatmayıda meyiti bəzən iki-üç gün saxlayır və gözləyirlər ki, bütün qohum-əqrəbası yığılsın, sonra dəfn olunsun.

Meyiti evdən çıxararkən birbaşa qaldıraraq aparmaq olmaz. Mafəni üç dəfə yerə qoyub götürürlər. Mərhumu qəbristanına apararkən nə geri, nə də ətrafa baxmaq olmaz, yaxud yarı yoldan dönüb geri qayıtmaq olmaz. Yalnız düz qabağa baxmalı, səssiz-səmirsiz gedilməlidir. Qadınlar dəfndə iştirak etməməlidirlər. Ancaq sonradan ölənin qəbrini yad etməyə gedə bilərlər. Qəbristanlığa çatanda meyiti birbaşa qəbrə endirmirlər. Qəbristanlığa çatanda onu yerə qoymaq üçün qəbrdən bir metr kənarında yer düzəldilir. Cənazə olan mafə ora qoyulur və mərhumun başı üstündə cənazə namazı qılınır. Əgər ölənin kişidirsə, mərhumun başı üstündə dua oxuyan cənazəyə yaxın, əgər ölənin qadındırsa, ondan bir qədər aralı durur. Dua oxunmamış, cənazə namazı qılınmamış meyiti basdırmaq adətə görə düzgün hesab olunmur.

Əgər 6 yaşına çatmış uşaq ölmüşsə, namaz qılmaq məcburidir. Lakin 6 yaşına çatmamış uşaq üçün namaz qılmamaq da olar.

Ölən öz əcəli ilə deyil, qəsd edib özünü öldürmüşdürsə, ona da ölü namazı düşmür. Ölü namazını qılmazdan əvvəl molla sağ əlini mərhumun sağ çiyninə, sol əlini isə sol çiyninə qoyub meyiti bərk-bərk silkələyir və onun qulağına üç dəfə bu sözləri təkrar edir: «Eşit, bil və agah ol, ya filankəs (adını çəkir)». Sonra da dua oxumağa başlayır.

Adətə görə azərbaycanlıları tabutda dəfn etməzlər. Lakin bəzi hallarda (bədəni parçalanmış və ya çürüməkdə olan meyidi tapılmış) adamları tabutda basdırmaq olar. Amma bütün hallarda müsəlman kəfənə tutulur, paltarsız və kənar əşyalar olmadan üzü qibləyə basdırılır.

Meyiti qəbrə endirməmişdən qabaq, cənazə olan mafəni üç dəfə yerə qoyub götürürlər. Yalnız bundan sonra onu məzara endirirlər. Mərhumun başı üzü qibləyə tərəf olmalıdır. Əgər ölən kişidirsə, onu qəbrin enli tərəfindən endirirlər. Qadını isə üzü qibləyə tərəf qoyur və dərhal qəbrə endirirlər. Doğrudur, indi buna əməl olunmur, lakin əslində cənazə qəbrə endirilərkən onu yerləşdirmək üçün qəbrə enən adam başıaçıq və ayaq-qabısız olmalıdır. Həmin adam qəbirdən mərhumun ayaq tərəfindən çıxmalıdır. O, hamıdan qabaq qəbrə bir ovuc torpaq atıb deyir: «Biz hamımız Allaha məxsus və onun yanına qayıdırıq». Qəbrə torpaq atanda ovucla yalnız tək sayda atılır. Məsələn, 1, 3, 5 ovuc və s. Qəbrin üstünə yığılan torpaq yerin səviyyəsindən dörd-beş barmaq hündürlükdə olmalıdır. Qəbrin üstü torpaqla örtüldükdən sonra, qəbrin üstünə su töküüb yeddi dəfə ovucla torpaq atıb dua oxuyurlar.

Bütün bunlardan sonra ölən adamın yaxın qohum-əqrəbası sıra ilə cərgəyə düzülür və qəbristanlıqda olan

adamlar onlara başsağlığı verirlər. Başsağlığı verərkən bu cümlələri deyirlər: «Allah öləninizə rəhmət eləsin. Geridə qalanları gözə görünməz (Allah) qəzadan-bələdan saxlasın. Allah onların canını sağ eləsin».

Qayıdıb mərhumun evinin həyətinə gəlirlər və orada «Yasin oxuyur və Fatihə verirlər. Yeməkdən sonra adamlar ev yiyəsinə ürək-dirək verir və dağılışırlar.

Ölü düşən (ölən) gündən başlayaraq bəzi kəndlərdə üç gün ərzində həmin evə qohum-əqrəba, yaxın tanış-biliş və qohum-qonşu yas çörəyi gətirirlər. Buna «acı çörəyi» də deyirlər. Bundan əlavə kimi qənd, kimi çay, kimi düyü gətirir, kimi də pul verir. Bütün bunlar ev yiyəsinə kömək üçün verilir. Lakin kömək üçün hər nə gətirilirsə, yalnız tək sayda gətirilir. Məsələn, əgər müəyyən şəxs qənd aparırsa, ya bir kiloqram, ya da üç kiloqram aparmalıdır və yaxud da pul verən adam ya on bir, on üç, əlli üç və s. bu formada kömək göstərməlidir. Deməli, üç gün ölü ölən evdə ev adamları üçün qazan qaynamamalı, xörək bişməməlidir. Sonra üçüncü gün onun «üçü verilir ki, ehsanda da əsasən qəbirqazanlar və yaxın qohum-qonşular iştirak edirlər. Qırxı tamam olana kimi hər cümə axşamı Quran oxunur. Cümə axşamları hüsr yerinə yenə də kömək naminə çay, qənd və pul gətirilir.

Dördüncü gün ölənin paltarları, yatdığı yorğan-döşək yuyulub təmizlənir. Ölənə yaxın qohumları qırx gün yas saxlayırlar. Qadınlar başdan-ayağa əyninə qara geyirlər. Kişilər isə saqqal saxlayırlar, heç bir toya, şadlığa getmirlər. Həftə tamam olanda bəzi kəndlərdə, məsələn Binəqədiddə onun yeddisini verirlər. Yeddi verildə mütləq bir heyvan kəsilir, müəyyən xörəklər hazırlanır. Yemək yeyilib qurtarandan sonra molla ölənin ruhunu üçün Quran oxuyur. Lakin bəzən mal və yaxud qoyun kəsilir, əvəzində halva qovrulur. Ehsanda çalınmış halva hüsrə gələn adamlara paylanılır.

Halva yeyiləndə hökmən «Allah qəbul eləsin» deməlidirlər. Yeddisindən sonra qırxı verilir. Qırxında həm heyvan kəsilir, həm də halva qovrulur. Müxtəlif yeməklər hazırlanır. Yemək yeyilib qurtarandan sonra molla Quran oxuyur və dua verir. Abşeronun kəndlərində qırxı verilən günədək həmin evdə qırx gün gecə-gündüz işıq yanmalıdır. Çünki deyilənlərə görə ölənün ruhu hər gecə gəlib evini, ailəsini yad edir.

Bir il tamam olanda mərhumun ili verilir. İlinə heyvan kəsilir, müxtəlif yeməklər hazırlanır.

Bütün bunlardan əlavə bayramlarda qohum-əqrəba ölünü yad etmək üçün qəbir üstə gedir, şam yandırır. Yerli sakinlərin dediyinə görə mərhuma bayramlıq kimi xörək, gül, su və s. gətirilir. Bir də qara bayramlarda yumurta gətirmə adəti var ki, onu da qara rəngə boyayırlar. Onda guya ölünün ruhu şad olur və həmin şəxslər özlərinə savab qazanırlar.

Bakıda ənənəvi olaraq, yas mərasimlərində rəhmətə gedən şəxsin üçüncü günü, cümə axşamları və qırxıncı günü qeyd olunurdu. Yaşlı şəxs vəfat edərkən mafəsinin üzərinə tünd yaşıl və qara rəngli, gəncdirsə əlvan-qırmızı rəngli parça örtülürdü. Əgər gənc adam subaykən rəhmətə getsəydi, onu son mənzilə yola salarkən «vağzal» musiqisinin müşayiəti ilə aparardılar.

Yemək süfrəsində isə ənənəvi olaraq bozbaş, halva, ayran, xurma, çay və s. verilirdi.

Əsasən dindarlar yas və ya toy mərasimlərində dərviş çağırırdılar. Hazırda bu adət qalmaqdadır.

Ölən şəxsin vəfatının 41-ci günündə xəmirəşi bişirilir, qohum-qonşulara paylanılır. Xəmirəşi yağ-soğan, qaragöz ağ lobya, əriştə və xırda küftələrdən hazırlanır. Mərasimdə ancaq ev adamları iştirak edirlər. Bu, «qırx ağzı»nın bağlanması adlanır.

Əsrlərdən bəri vəfat etmiş şəxslərin xatirəsi həmişə əziz tutulmuş, onların qəbirləri müqəddəs sayılmışdır.

Xalq arasında işlədilən «atamın qəbrinə and olsun», «atamın goru haqqı», «anamın ruhuna and olsun», «ölənlərimizin canı üçün» və s. kimi ifadələr fikrimizi təsdiq edir.

Azərbaycanın bütün bölgələrində olduğu kimi Abşeronun kəndlərində də dəfn mərasimi İslam dininin qayda-qanunlarına əsasən icra olunur. Lakin burada müəyyən spesifikasiylik özünü büruzə verir. Məsələn, Abşeronun kəndlərində yeddi qeyd olunmur, yas yerində Bakıda olduğu kimi, orada da təziyat yığılmır, qəbrin üstü torpağın örtülməsindən əvvəl dəfnin iştirakçıları qəbrə ovucla tək sayda torpaq tökürlər, yas evinə kömək məqsədi ilə gətirilən nə varsa tək sayda olur, meyit kişilərin əhatəsində olur, qadınlar isə astadan ağlayır, onu oxşayırlar ki, mərhum səs eşitməsin və s. Göründüyü kimi, Azərbaycanın qədim adətlərindən olan dəfn mərasimində keçmiş irslə müasirlik əlaqəli olub, daima yeniləşir.

EV TƏSƏRRÜFATI

1999-cu il Azərbaycan Respublikası əhalisinin siyahıya alınmasına görə Bakı şəhəri üzrə ev təsərrüfatı üzvləri 1788854 nəfər, ev təsərrüfatlarının sayı 434406 idi. Bir nəfər üzvü olan ev təsərrüfatlarının sayı 61895, 2 nəfər - 46532,3-70124, 4-97563, 5-71280, 6-39567, 7-152729, 8-10473, 9-6808, 10 və daha çox ev təsərrüfatlarının sayı - 14436, onlarda olan üzvləri isə 184310, ev təsərrüftalarının üzvlərinin orta sayı 4,1 idi (5, 11).

Ev təsərrüfatındakı mövqeyinə görə əhalinin bölgüsündə Bakı şəhəri əhalisinin sayı 1788854, onlardan 869689-u kişilər, 919165-i qadınlardır. Qeyd etmək lazımdır ki, birinci şəxsə görə ev təsərrüfatında, birinci şəxs 434111, o cümlədən kişilər 290678, qadınlar

143433; ər-arvad 254883, o cümlədən kişilər -27512, qadınlar 227371; oğul, qız 725866, o cümlədən kişilər 391937, qadınlar 333929; ata, ana 22176, o cümlədən kişilər 5392, qadınlar 16784; qardaş-bacı 37564, o cümlədən kişilər - 20167, qadınlar 17397; gəlin, kürəkən 62106, o cümlədən kişilər 8106, qadınlar 54000; qaynata, qaynana 3237, o cümlədən kişilər 679, qadınlar 2558 baba, nənə 614, o cümlədən: kişilər 90, qadınlar 524, nəvə 150380, o cümlədən kişilər 78095, qadınlar 72285, digər qohumlar 85919 olmaqla kişilər 40596, qadınlar 45323; qohum olmayanlar 11998, həmçinin kişilər 6437, qadınlar isə 5561 nəfər idilər (5, 24).

Bakı şəhəri üzrə ev təsərrüfatları üzvlərinin sayı eyni millətdən olanlar 16634 83-dür. Bunların 1508104-ü azərbaycanlılar, 15856-sı ukraynalılar, 86808-i ruslar, 701-i türklər, 22833-ü tatlar, 610-u talışlar, 19737-i ləzgilər, 3762-si yəhudilər, 498-i tatarlar, 619-u kürdlər, 291-i avarlar, 1730-u gürcülər, 55-i udinlər, 84-ü saxurlar, 1795-i digər millətlərdir. Üzvləri müxtəlif millətlərə mənsub olanlar 125371-dir (5, 64).

Bakı şəhəri üzrə 18 və kiçik yaşlı uşağı olan ev təsərrüfatlarının sayı 287866, ev təsərrüfatları üzvlərinin sayı 1450338 nəfər, 1 üzvü olan təsərrüfatlar 5190, 2-11252, 3-43126, 4-82034, 5-64086, 6-36354, 7-14907, 8-10020, 9-6616, 10 və çox üzvü olan ev təsərrüfatlarının sayı 14281, onlarda olan üzvlərin sayı 182523-dür (5, 147).

Biruşaqlı ev təsərrüfatlarının sayı 86781, 2-113804, 3-55695, 4-19048, 5 və çox uşağı-12538-dir. 16 və kiçik yaşlı uşağı olan ev təsərrüfatlarının sayı 267701, ev təsərrüfatı üzvlərinin sayı isə 1371749-dur (5, 159, 163).

Bakı şəhəri üzrə 6 və kiçik yaşlı uşağı olan ev təsərrüfatlarının sayı 124077, üzvlərinin sayı isə 704712 idi. 6 və kiçik yaşlı uşağı olan ev təsərrüfatlarından bir üzvü olanlar 389, 2-2866, 3-16566, 4-31190, 5-25356, 6-

17428, 7-8534, 8-6312, 9-4489, 10 və çox üzvü olan ev təsərrüfatlarının sayı 10947, ev təsərrüfatı üzvlərinin sayı isə 142150 idi (5, 207).

Bakı şəhəri üzrə 16 və yuxarı yaşlı bir nəfərdən ibarət ev təsərrüfatları üzvlərinin sayı 58432 nəfərdir. Onların 32523 nəfəri kişilər, 25909 nəfəri qadınlardır (5, 220).

Qeyd etmək lazımdır ki, 1999-cu ildə Bakı şəhərində iqtisadi aktiv üzvü olan ev təsərrüfatlarının sayı 374337 nəfər idi. Onlardan 1 nəfərdən ibarət olanlar - 32658; 2-35314, 3-62331; 4-91912; 5-67921; 6-37871; 7-15258; 8-10177; 9-6649; 10 və çox nəfərdən ibarət üzvü olanlar isə 14246-dır (5, 310).

Bakı şəhəri üzrə məşğul üzvü olan ev təsərrüfatlarının sayı 334923-dür. Onlardan bir nəfərdən ibarət olanlar 27565; 2-30146; 3-54696; 4-82950; 5-61441; 6-34453; 7-14150; 8-9544; 9-6274; 10 və çox nəfərdən ibarət üzvü olan təsərrüfatlar isə 13704-dür (5, 400).

Bakı şəhəri üzrə işləməyən iqtisadi aktiv üzvü olan ev təsərrüfatlarının sayı 104421-dir. Onlardan bir nəfərdən ibarət olan ev təsərrüfatlarının sayı 5093; 2-7910; 3-15762; 4-24821; 5-20296; 6-12596; 7-5530; 8-3773; 9-2599; 10 və çox nəfərdən ibarət olanlar 6041-dir (5, 582).

2008-ci ildə İçərişəhərdən toplanılan materiallara əsasən demək olar ki, Bakının İçərişəhər hissəsində təqribən 3260 nəfər əhali yaşayırdı. Onların 55%-i qadınlardır, 45%-i kişilərdir. Xüsusi evlər 202, dövlət mənzilləri 1407-dir. Ümumiyyətlə, İçərişəhərdə 1415 ailə mövcuddur. Burada yaşayan əhəlinin 40%-i təqaüdçilərdir.

Bakı şəhərində yaşayan azərbaycanlıların ailə məişətində ənənəvi xüsusiyyətlərin yaşaması, bu gün də davam etdirilməsi xalqımızın qədim və zəngin irsinə dəlalət edir. Əlbəttə, Azərbaycan xalqının ən zəngin ənənələrini əks etdirən toy mərasimi, mərasimin mərhələləri, mərhələlərdəki spesifik özünəməxsusluqlar isə xüsusi maraq doğurur.

2009-cu ilin əvvəllərində Bakı şəhərində yaşayan kişilər 998,2 min nəfər (48,9%), qadınlar 1041,5 min nəfər (51,5%) idilər. Hər 1000 kişiyə 1043 qadın düşürdü. Abşeron iqtisadi rayonu üzrə kişilər 254,6 min nəfər (49,6%), qadınlar 258,2 min nəfər (50,4%) idilər. Hər 1000 kişiyə 1014 qadın düşürdü (4,69).

2009-cu ilin əvvəllərinə olan məlumata əsasən Bakı şəhər əhalisinin 18-39 yaşında olanların 355762 nəfəri 48,4 % kişilər, 379974 min nəfəri 51,6 % qadınlar idi. Bakıda hər 1000 nəfər kişiyə 1068 nəfər qadın düşür (4, 72).

Bakıda 15-49 yaşlı nəsilvermə (fertil) yaşında olan qadınların sayı 608817 nəfərdir. Bu bütün qadınların ümumi sayının 59,8 %-dir (4,75).

Qeyd etmək lazımdır ki, 1995-ci ildə Bakı şəhərində doğulanlar 25910 nəfər, 2000-ci ildə 20846 nəfər, 2005-ci ildə 27855 nəfər, 2008-ci ildə 31845 nəfər (4, 78); ölənlər isə 1995-ci ildə 12809 nəfər, 2000-ci ildə 10428 nəfər, 2005-ci ildə 12046 nəfər, 2008-ci ildə 11843 nəfər (4, 100), müvafiq olaraq təbii artım isə 1995-ci ildə 13101 nəfər, 2000-ci ildə 10418 nəfər, 2005-ci ildə 15809 nəfər, 2008-ci ildə 20002 nəfər olmuşdur (4, 106).

Bakı şəhərində 1995-ci ildə 9815, 2000-ci ildə 9542, 2005-ci ildə 16153, 2008-ci ildə 18193 nikah qeyd olunmuş (4, 118), 1995-ci ildə 3017, 2000-ci ildə 2671, 2005-ci ildə 3793, 2008-ci ildə 2903 boşanma hadisəsi olmuşdur (4, 124).

Hazırda Bakıda beynəlmiləl nikahlı ailələr qalmaqdadır. 1999-cu il əhalinin siyahıyaalınmasına görə onların sayı 28999-dur (5, 64).

Bakıda 18 yaşa qədər uşaqları olan ailələrdə isə boşanmaların sayı isə 1995-ci ildə 3017, 2000-ci ildə 2671, 2005-ci ildə 3797, 2008-ci ildə 2903 olub. O cümlədən 1 uşaqly ailələr 1995-ci ildə 230, 2000-ci ildə 379, 2005-ci ildə 818, 2008-ci ildə 625 ailədə boşanma hadisəsi, 2 və daha çox uşağı olan ailələrdə isə boşanan ailələr 1995-ci

ildə 230, 2000-ci ildə 434, 2005-ci ildə 692, 2008-ci ildə 404 idi (4, 130).

2008-ci ildə Bakı şəhərində 495 min ailə var idi. O cümlədən bir nəfər üzvü olan ailələr 71 min idi (4, 149). Abşeron iqtisadi rayonunda 109 min ailə var idi. Bir nəfər üzvü olan ailələr isə 7 min idi. Bakı şəhərində ailə üzvlərinin orta sayı 4,1-dir (4, 162).

Bakıda özəlləşdirilmiş mənzillər 2006-cı ildə 7143 ədəd, 2007-ci ildə isə 7803 ədəd idi. Abşeron inzibati rayonunda isə 2006-cı ildə 1738, 2007-ci ildə 3731 mənzil özəlləşdirilmişdir (4, 302).

1999-cu ildə Bakı şəhəri üzrə 434406 ailə var idi. Həmin ailələrdən 1 nəfər üzvü olanlar 61895, 2 -46532, 3-70124, 4-97563, 5-158292 olmuşdur.

Abşeron iqtisadi rayonu üzrə isə 81189 ailə var idi. Bir nəfər üzvü olan ailələr 5194, 2 – 6259, 3 – 10017, 4 – 19933, 5 və daha çox üzvü olanlar isə 39786 idi. Ailə üzvlərinin orta sayı 4,7 idi (4, 154).

XX əsrin 60-80-ci illəri Bakı şəhərində əhalinin artımında sabitlik yaranmışdı. Lakin 1988-ci il yanvarın 25-də Ermənistanda yaşayan azərbaycanlıların bir hissəsi doğma ata-baba torpaqlarından qovuldu (24, 270). Sonralar bu hadisələr davam etdi. Qaçqınların əksəriyyəti Bakıya üz tutdu. Bir il ərzində 200 mindən artıq azərbaycanlı, 18 min kürd, 1000 nəfər rusdilli əhali Azərbaycana qovuldu (8, 173).

Qaçqınların bir qismi Bakıda məskunlaşdı. Ramana və Mehdiabadda qaçqınlar üçün yeni qəsəbələr salındı.

1993-cü ildə artıq Dağlıq Qarabağ ərazisi və digər Azərbaycan rayonları – Kəlbəcər, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Qubadlı, Zəngilan və s. işğal olundu. Nəticədə 1 milyon qaçqın, məcburi köçkünlər Azərbaycanın müxtəlif bölgələrinə gəldilər. Əlbəttə, onların bir hissəsi Bakını özlərinə məskən seçdilər. Artıq 1993-cü ilin yayında şəhərin əksər yataqxana və pansioanatlarda qaçqınlar və məcburi köçkünlər yaşayırdılar.

2002-ci ildə Bakıda qaçqın və məcburi köçkünlərin sayı 243924 nəfər, ailələr isə 56993 idi (7, 313).

Qaçqın ailələri 18798, ailə üzvləri 93447 nəfər, məcburi köçkünlər 150447 nəfər, ailələri isə 38195 idi (7, 313).

Beləliklə, artıq Bakı şəhərində məskunlaşmış qaçqınların və məcburi köçkünlərin sayına nəzər salsaq, qeyd edə bilərik ki, 1995-ci ildə Bakı şəhərində 60010 ailə, 280626 ailə üzvü, 1996-cı ildə 52089 ailə, 219373 ailə üzvü, 1997-ci ildə 53707 ailə, 227714 ailə üzvü, 1998-ci ildə 54073 ailə, 231737 ailə üzvü, 1999-cu ildə 55134 ailə, 236464 ailə üzvü, 2002-ci ildə 56993 ailə, 243924 nəfər ailə üzvü məskunlaşmışdır (7, 313-315).

Əlbəttə, 1996-cı ildən başlayaraq Bakı şəhərinə bölgələrdən gələnlər qeydiyyatda düşmüşlər. 2002-ci ilə olan məlumata görə 93447 nəfər qaçqın və 150477 nəfər məcburi köçkün qeydiyyatdadır (7, 313).

2009-cu ilin əvvəlində Bakı şəhərində Dövlət məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin sayı 363, orada təhsil alan uşaqların sayı isə 33039 nəfər idi. Abşeron iqtisadi rayonunda isə 66 məktəbəqədər təhsil müəssisəsi var idi. Orada 9966 nəfər şagird təhsil alırdı (4, 340).

Bakı şəhərində 2008-2009-cu tədris ilinin əvvəllərində dövlət əyani ümumtəhsil müəssisələrin sayı 354, arada təhsil alan şagirdlərin sayı 362987 nəfər idi. Abşeron iqtisadi rayonunda isə 99 ümumtəhsil müəssisəsində 74706 nəfər şagird təhsil alırdı (4, 343). Həmin il Bakıda qeyri-dövlət əyani ümumtəhsil məktəblərinin sayı 14, orada təhsil alan şagirdlərin sayı isə 5057 nəfər idi (4, 346). Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar üçün xüsusi və internat məktəblərinin sayı isə Bakı şəhərində 14, orada təhsil alan şagirdlərin sayı 5201 nəfər, Abşeron iqtisadi rayonunda 2, şagirdlərin sayı 614 nəfər idi (4, 347).

Həmin illərdə dövlət orta ixtisas təhsil müəssisələrinin sayı Bakıda 21, Abşeronda 4, tələbələrin sayı isə Bakıda 23739, Abşeronda 3111 nəfər idi (4, 349). Bakı

şəhərində dövlət ali təhsil müəssisələrinin sayı 26, tələbələrin sayı isə 91768 nəfərdir (4, 352).

Bakı şəhərində qeyri-dövlət ali tədris müəssisələrinin sayı 13, tələbələrin sayı isə 19662 nəfər idi (4, 354).

2008-ci ildə əyani ümumtəhsil müəssisələrini bitirmiş və həmin il ölkənin ali təhsil müəssisələrinə qəbul olunmuş tələbələr Bakı şəhəri üzrə 9457, Abşeron iqtisadi rayonu üzrə 1680 nəfər idi (4, 355). Əsrlər boyu Bakı şəhəri İçərişəhər çərçivəsində qərarlaşmışdı.

İçərişəhər qapalı kompleks olmuş, hər sahədə öz-özünü idarə etmişdir. Məscidləri, dükanları, hamamları, həkimləri, sınıqçıları, kababçıları, kömürçüləri, nabat bişirənləri, zərgərləri və digərləri İçərişəhərdə ünvanları küçələrin adları ilə axtarmırdılar. Məsələn, tut ağacının altı, köhnə çayxananın yanı, Dadaşın dükanının yanı, Ələsgərin dükanının yanı, Məmmədəlinin kababxanasının yanı, kababçı Məmmədin evinin yanı, quşbaz Adilin evinin yanı, Hacı qeyib üstə və s. Evləri tikərkən elə tikmişlər ki, küçələrdə xəzri ilə giləvar oynaya bilsin. Divar şkaflarına (taxtapuş) yorğan-döşək, qab-qacaq yığırlar.

İçərişəhərin səhər səsi də ənənəvi idi. Belə ki, hər bir evdə səhər-səhər ana (məmə) durur namazı qılır, sonra kişi, (həsir) üstündən də ağ süfrəni sərrib, tut ağacından hazırlanmış kötüyü onun üzərinə qoyur, burnu üç dəfə burulmuş qiyməkeşlə axşam yeməyi üçün tədarük görürdü. Xörək plitənin (neftlə yanırdı) üstündə bişirilirdi. İçərişəhərli Fikrət Qafarov söhbət əsnasında dedi ki, uşaq vaxtı hoppataranlıların məhəlləsindən üzü aşağı ağşalvarlılar məhəlləsinə tərəf düşərkən qonşu uzunbaş Leyla xala, o başda digər evin gəlini, ümumiyyətlə, küçə boyu hamı ət döyürdü. Kimi tunc latundan, qədim zəng materialından olub, lak-lak səsi verən həvəngdəstədə cirə döyür, hər evdən səs gəlirdi. Xörək süfrədə yeyilər, həmçinin yeməkdən əvvəl, yaxud sonra çörəyi

cirəyə batırıb yeyərdilər. Söyləyici Əlabbas İsmayılov bildirdi ki, İçərişəhərdə küftəni böyük-böyük tutardılar. Bizim evdə 8 nəfər ailə üzvü var idi. Evdə məmə 11 ədəd küftə tutardı, deyərdi ki, küftənin üçü qonaq payıdır. Ədəb-ərkan qonşuluqda da gözlənilirdi. Bəzən küçədə qadınlar söhbət edərkən kişilər onların yanından keçib, getməyi eyib sayırdılar. Evə qayıdıb qadınına deyirdi ki, ay Şəfiqə küçədəki qadınlara de keçsinlər həyəətə, mən də yolumdan qalмайım. Qadın pəncərədən küçəyə baxır, görür ki, Fizzəxanımın əlindəki qabda yumurtalar var. Deyir ki, ay Fizzəxanım sən, deyəsən, yumurtalardan cüə çıxarıb sonra gedəcəksən? Fizzəxanım da başa düşər, tez həyətinə keçərdi.

İçərişəhərdə anaların övladlarına ən böyük qarğıışı belə idi: «Səni görüm igid öləsən». Hər evdə rəhmətə gedənlər üçün Quran tapşırırdılar. İçərişəhərdə «süd qardaşı», «süd bacısı» da yayılmışdır. Məsələn, «Ağ şalvarlılarda Məmmədşəfi Suqraxanımın süd qardaşı idi. Belə hallara çox təsadüf olunurdu.

Kiçiklərin böyüklərə hörməti həmişə yüksək səviyədə olmuş, indi də bu ənənə davam edir. Uşaqlar gör-sələr ki, küçənin o başından əlində zənbil yaşlı şəxs gəlir, gedib əlindən zənbili alıb lazımı yerlərə aparardılar. Məhlələrdə ehtiyacı olsa da, olmasa da, xəstə, yaşlı olan şəxslərə yemək aparardılar. Ağşalvarlılar məhlə-sində kaf-kaf Arıfgilin evində Süleymanın anası qoca məmə (ana) yaşayırdı. Qonşular xörək hazırlayarkən hörmət əlaməti olaraq uşağa bir maskura xörək verər, deyərdilər ki, apar ver məməyə, duası sənə düşsün. Məmə də xörək gətirən uşağa deyərdi: «Görüm sənə sinəndə ağ tüklər bitsin».

İçərişəhərdə qəssablarla bağlı da atalar sözləri yaranıb. «Kəsərəm öz ətimi yeyərəm, qəssaba işim düşməsin», yaxud «Yeznəmiz qəssabbaşısı şirdənımız bol

olar». Yəni, qəssablar əvvəl kənar adamları razı edər, ətin yaxşı yerlərini onlara verər, sonra qor-qohumu yola salardılar.

İçərişəhərdə hər məhlənin məşğuliyyətlərinə, xasiyyətlərinə uyğun ləqəbi olardı. Məsələn, Seyidlər böyük nəsil idi. Xan sarayından bir az aşağıda yaşayırdılar. Xeyir işlərə nabat (konfet) bişirərdilər. Mirbabayev Mirqasım Mirbaba oğlunun əvvəllər babası, sonra atası, özü nabat bişirərdi. Bu ənənə nəsil-dən-nəslə davam etmişdi. Dudikilər nəslində yaşayan kişilərin papaqları samovarın dudkeşinə oxşayırdı. Odur ki, onları dudikilər çağırardılar. Hoppataranlara - «bir göz qırpımında gördü, götürdü, getdi» deyərdilər. Onlar «hop-hop» atardılar. Küftəni «hop apararı» da adlandırırıdılar. Küftə yeməzlər, küftəni xoşlamırıdılar. «Yağar-yağar»lar yağış yağarkən çıxırlar bayıra, baxıb deyirlər ki, gah yağır, gah da dayanır. Təsadüfən yağış dayanıb. Onları yağar-yağarlar adandırırıblar.

Ağşalvarlıların isə çox hissəsi dədə-babadan taleələrini dənizə bağlayıblar. Gəmiçi olublar. Gəmi kapitanı kimi ağ şalvar, qara kitel geyinib, ağ papaqda gediblər. İçərişəhərlilər də onları ağ şalvarlılar adlandırırıblar. Bu peşəyə sədaqət indi də qalmaqdadır. Gəmidə rəis işləyən Əlabbas İsmayılov da ata-babalarının yolunu davam etdirir.

İçərişəhərlilər gəmidə işləyənlərin rütbəcə kapitan olanlarını «püşkə» adlandırırıdılar. Məsələn, püşkə Tağı, püşkə Ağanəzər və b.

Cühud zeynallar da böyük nəsil-dir. - Varlı idilər, amma onlardan heç kəs öz dövrünün tələbinə uyğun olaraq ziyarətə getmədiklərindən və qənaətcil (xalq arasında simic) olduqlarına görə onlara cühud – zeynallar deyərdilər.

Qala qapısından içəri girən şəxslə maraqlanardılar ki, görəsən bu gələn nə karədir? Yaşlı qadınlar deyərdilər ki, gərək padşahdan kağız alasan, sonra İçərişəhərə girəsən.

İçərişəhərdə oğurluq olmadığından, hamı pəncərə-qapını açıq qoyar, damda yatar, heç kəsdən ehtiyat etməzdilər. Qapının arxasında qulları olardı. Hərdən ondan istifadə edərdilər. Evlərdə indi də qulları qalmaqdadır. İçərişəhərdə böyüyə hörmət həmişə yüksək səviyyədə olmuşdur. Yaşca böyüklər küçədə oturanda yaşca kiçiklər yollarını dəyişərdilər, hətta salam verib keçməyə də ehtiyat edərdilər ki, yaşlıların gözü tərəzidir, bizim yerimizdə, duruşumuzda bir eyib görərlər.

İçərişəhərlilər deyirlər ki, böyük yanında uşağı qucağımıza götürməzdik, papiros çəkməzdik. Növbəyə duranda qadınlar bir, kişilər də digər sırada durardılar.

İçərişəhərli ailələrdə uşaqlara öyrədərdilər ki, ancaq «bəli», «xeyir» sözü işlədin, «yox» kəlməsini işlətmək olmaz. Ailədə ata-ana arasındakı münasibəti görə uşaqlar valideynlərin zabıtəsindən ehtiyat edərdilər. Necə deyərlər: «Siçan deşiyini satın alardılar». Kiçiklər böyüklərin yanında «sluşi» dayanardılar. Valideynlər uşaqları öyrədərdilər ki, ailə üzvləri bir-birlərinin adlarını çağıranda, «ay can», «bəli» deyə cavab verin, evdə, küçədə abırlı geyinin. Böyük yanında çılpaq, can köynəyi ilə gəzmək olmaz. Evdən bir yerə gedib-qayıdarkən salam verin, süfrədə çörəyi əllə kəsin, plovu əl ilə yeyin. Süfrədə çörək yeyərkən ağzını marçıldadan uşaqların alnının ortasından qaşıqla vurardılar ki, bu hərəkəti uşaq bir də təkrar etməsin. Çörək yeyilib, süfrə yığılandıqdan sonra uşaq evə gələdisə, İçərişəhərli Məşədi Ələkbər deyərdi: «Ruzi olanda köpəyi yuxu tutar». Ailədə valideynlərin yaşlı, yəni sinli vaxtlarında dünyaya gələn uşağı «matəmə zınqırov» adlandırardılar.

İçərişəhərlilər hörmət əlaməti olaraq böyüklərin adlarının əvvəlinə ağa, əmioğlu sözlərini əlavə edirdilər. Məsələn, Əmioğlu Məmməd, Ağa Mehdi və başqaları.

İçərişəhərlilər arasında belə bir məsəl də var: «Deyirlər eyibi kimdən öyrəndin, biyədəbdən», «Qılıqlı min ev yeyər, qılıqsız bir ev də yeməz», «Güvəc (su qabı) yumbalanar, qapağını tapar», «Araya düşər, şən-beyi-Novruz» və s.

İçərişəhərlilərdə belə bir məsəli tez-tez xatırlayırlar. Deyirlər ki, bir evə qonaq gəlir. Yaz olur, yay olur qonaq getmək istəmir. Ev yiyəsinin qadını pişiyi qucağına alır, onu sığallayaraq deyir: «Pişik-pişik movuna, siçan düşsün ovuna, qonaq bu gün burdadır, sabah gedər evinə». Qonaq məsəlini başa düşür, pişiyi götürüb, başını sığallayır və deyir: «Pişik-pişik mavi-sər (başı), qapını açma yel əsər, qonaq bu gün burdadır, gələn il də sərəsər». Uşaq çox ağlayanda yaşlılar deyirdilər ki, səni əski üstünə qoyana nəhlət.

İçərişəhərdə köhnə kişilərin vəsiyyəti olub ki, bürçdən qırağa qız verməyin, qız almayın. Əgər kim isə Bakının kəndlərində yaşayan qız ilə evlənsəydi digər nəslin yaşlıları deyilərək deyirdilər: «Adə eşşəyə nəhlət, adam kənddən at alar, eşşək alar». Bununla da hamı başa düşərdi ki, bu səhvi təkrar etmək olmaz.

İçərişəhərlilər əsasən tut və meynə (üzüm, tənək) ağacları əkər, həyətdə quyu qazardılar. Həmin ağacları suvarmırdılar. Əksinə ağaclar qrunut suları özlərinə çəkər, otaqlarda rütubət olmazdı. Tutdan doşab, riçal bişirər, gövdəsindən ət kötüyü hazırlayırdılar. Tənəklər çox böyüyər, yuxarı mərtəbələrə qalxardılar. Çox sonralar artıq tək-tək oğrular peyda olmuşdu. Onlar «fortuşnik»lərdən istifadə edərdilər.

Boyca, cüssəcə kiçik olan adamı, «fortuşnik»i oğrular özlərinə cəlb edərdi. O, meynə ağacı ilə qalxar

fortoçkadan (nəfəslikdən) evə girər, qapını açar, oğrular da evə daxil olardılar. Bir dəfə oğrular evə daxil olarkən görürlər ki, beşikdə «qundaq» da olan uşaq yatıbdır. Oğrubaşı deyir ki, qayının gedək, uşağın nə günahı var ki, ac qalsın. Biz yır-yığış edəndə uşaq qalxacaq, onun səsinə anası duracaq, bizi görüb qorxacaq, südü quruyacaq, uşaq da ac qalacaq, ağlayacaqdır.

İçərişəhərdə adlardan əlavə ləqəblər, hər kəsin peşələrinə, boyuna, xüsusiyyətlərinə uyğun seçilirdi. Məsələn, sınıqçı Aslan, zərgər İslam, zərgər Əsrəf, qəssab Tofiq, mama Fizzə, kababçı Məmmədəli, qara Baçı, papaqçı Novruz, kar Paşa, paltə Abbasqulu, yengə Qızana, xarrat Ələkbər, qabırğa Qasım, quşbaz Adil, çəpəki Zübeydə və b. Ailədə yaşca böyük-kiçiyindən asılı olaraq simvolik adlar da geniş yayılıb. Məsələn, ailədə Tubu xanım yaşca böyük idi. Ona böyük bacı, yəni Xan bacı, həlim xasiyyətli Balaxanıma - Şirin bacı və s. deyilərdi.

Bəzən məhlədə uşaqlar, gənclər arasında səsinə bir az bərkədən çıxaran olanda yaşlı adamlar narahat olar və deyərlər ki, adə atanın itə atmağa başmaq tayı yoxdur, sən nə böyük-böyük danışırsan. Qarşı tərəf də bu sözləri səmimi qəbul edər, səhvini başa düşər, sakit olardı.

İçərişəhərli ailələrdə evdə ailə başçısı həmişə ata olmuşdur. Onun dedikləri həmişə qanun idi. Bir yerə gedərkən icazəni ata verirdi.

Yeni qurulmuş ailələrdə isə adətən evin böyüyü kişi sayılırdı. Kişi nə desə, arvad ona tabe idi. Ailələrdə valideynlər əsasən böyük oğul ilə yaşayırdılar. Evləndirilmiş digər oğul övladları üçün ev tikib onları ayırırdılar. Ata ilə bərabər böyük oğul da onlara kömək edərdi. Atadan sonra böyük oğul ailə başçısı, ailənin böyüyü sayılırdı.

Adətən gəlini işləməyə qoymurdular. Ailədə uşaqların sayı kişinin istəyindən asılı idi. Ailənin yaşlı qadınları məscidə gedərdilər.

İçərişəhərin xanımları çox yaxşı toxuyur, tikir, xörək hazırlayırlar. Ümumiyyətlə, onların yaxşı əl qabiliyyətləri vardır. Toxumağı isə nənələr, analar, böyük bacılar, kiçik qızlara öyrədirdilər.

Qohumla evlənmə İçərişəhərdə geniş yayılmışdır. Məsələn, Ədilə Məmməd Cavad qızı öz bibisi oğlu ilə ailə qurmuşdu. Evlənəndə bibisi oğlu Məlikov Məmməd Cəfər oğlunun 25, qızın isə 16 yaşı vardı. Atasının qızıl dükanında ticarətlə məşğul olurdu. Anası isə evdar qadın idi. Ailədə 6 bacı, 3 qardaş olublar. Ədilə nənə deyir ki, İçərişəhərdə qızları oxumağa qoymurdular, onlar küçəyə çarşabla çıxırdılar.

Bibim oğlu atama ağadayı, anama da dayıdostu deyirdi. Bibimgil bizə üç dəfə elçi gəlmişdilər. Atam dedi, ki, gedin üç gündən sonra gəlin şirinçay için. Həriddə üzük, yaylıq gətirmişdilər. Şirinçay verildi. Sonra «nişan», daha sonra «böyük nişan» oldu. «Böyük nişan» isə qız toyu idi. Böyük nişanda Ədilə nənəyə paltarlıq parçalar, ipək köynəklər, qızıl zəncir, 4 sap mirvari, badamı sırğa, paxlava briliyant üzük, qolbaq gətirmişdilər. Adilə nənənin nişanında 100 toyuğun plovu hazırlanmışdı.

İçərişəhərdə hamama gələn qadınlar ən qəşəng paltarlarını geyər, bəzək əşyalarını taxardılar. Onların çox alış-verişi hamamda hasil olardı. Kiçik yaşlarında oğlan uşaqlarını da analar özləri ilə hamama gətirərdilər. Uşaq bir az böyüyəndə qadınlar uşağın yaşını soruşar və zarafatla deyərdilər ki, nə əcəb atanı da arvad hamamina gətirmirsən, O gündən həmin oğlan anlayırdı ki, daha o böyümüşdür. Hamam boğçası qadınlar üçün ayrı, kişilər üçün ayrı olardı.

Qadınlar üstlərindəki qızılları gətirdikləri sandıqçaya qoyar və çamadara verərdilər. Nəbati ornamentlə üzəri incə işlənmiş və bəzədilmiş bu qablar əsil sənət nümunələri idi. İndi hamamlar bir gün kişilər, bir gün qadınlar üçün işləyir.

Hamama gətirilən kişi boxçasında kəsərdən - qayçı, ülgücdən başqa hər şey olardı. Hamama yaxşı qoxu verən müşk, ətir, ənbər aparardılar. Burun otundan tutmuş hər şeyi: fitəsi, gilabisi, dəyşənəyi, daban daşı yerində olurdu. Hamamda dırnaq tutmaq ədəbsizlik idi. Dəriyə rəvnəq verən yağlar da götürülərdi.

İçərişəhərdə müstəsna hallarda «qoşulub qaçma»ya da təsadüf olunurdu. Ailəsi qaçırılan qızla uşağı olandan sonra barışırdılar.

İçərişəhərdə göbəkkəsdi indi də qalmaqdadır. Dayıoğlu, bibiqızı və yaxın qohumların evlənməsi geniş yayılmışdır.

İçərişəhərdə boşanma olmayıb. Deyiblər ki, qismətimizdir, oturmalıyıq. Boşanma hadisəsi yalnız müstəsna hallarda baş verirdi.

MƏNƏVİ HƏYAT

Söyləyicilərin verdikləri məlumata görə Novruzda bakılılar xüsusi hazırlıq görərdilər. Bəzi ailələrdə Evin başçısı qoyun quyruğu alardı. Evin qadını quyruğu qovurar, cızdağ edər, yağı ilə qoğal, paxlava, şəkərbura bişirərdi. Səmənini isə ancaq baharı qarşılıyanda göyərdərdilər.

Novruzda qohumlar bayramlığa gəlir, bir-birlərinə pay göndərərdilər. Pay adətən paxlava, qoğal, şəkərbura və plovdan ibarət olurdu.

«Qurban bayramı»nda qurban kəsib yeddi evə qurban payı verərdilər. Bu adətə indi də əməl olunur. Nişanlı qızlara adətən bütün bayramlarda pay aparılırdı.

Uşaqların «ad günləri» adətən ailələrdə qeyd olunur. Xüsusi məclis təşkil edilir. Nənə, babanın adını sağlığında nəvəyə qoymurlar. İçərişəhərin maraqlı ənənəvi adətlərindən biri də «şəppə xeyir»dir. Belə ki, uşaq anadan olandan sonra 40 gün ərzində uşağın yatdığı otağa kənar adamın girməsi düzgün sayılmırdı. 40 gün tamam olandan sonra uşağa «şəppə-xeyir» edirdilər. Yaxın qohumlar – xala, dayı və digərləri çağırılırdı. Ev sahibi süfrə açır, xörəklər hazırlanır, aş bişirilirdi. Adətən xuruş 3-4 cür olur: səbzi, fısincan, turşu qovurma, şabalıd qovurması və s.

Məclisə molla dəvət edirdilər. Kişilər və qadınlar ayrı-ayrı otaqlarda əyləşirdilər. Molla qadınların məclisində əyləşir. Kişilər üçün də kim bilsə yasin oxuyur. Uşaq üçün xeyir-dua edirdilər. Molla uşağın başından öpür, adını qulağına deyirdi. Hamı onun başından öpür və o biri şəxsə otürürdü. Qızın anası uşağa qızıl hədiyyə verirdi. Adətən imkanlı ailələrdə «ad qoydu» mərasimi qeyd olunurdu.

Süfrə yığılır təzə süfrə salınırdı. Şirniyyat - şəkərbura, paxlava, əriştə halvası verilirdi. Məclisə gələn qadınlar hədiyyələrini verirdilər. Gələnlər əsasən uşağa qızıl hədiyyə bağışlayırdı. Sonra süfrəyə lələ-gülə, ləbləbi, kişmiş və s. gətirilir, söhbət başlanırdı.

Ümumiyyətlə, əsrlər boyu İçərişəhərin ayrı-ayrı məhəllələrinin sakinləri xeyir-şər işlərində, bayramlarda bir-birlərinə kömək etmiş, Azərbaycan xalqına məxsus nəcib xüsusiyyətləri yaşatmış, ənənəvi adətləri yaşatmaqla zənginləşdirərək gələcək nəsillərə irs qoymuşlar.

İçərişəhərdə yeni anadan olmuş uşaq evlərdə uşaq çilləyə düşməsin deyə üstünə adam getmir. Uşağın 10

günlüyündə, 40 günlüyündə çimizdirirlər. 10 gün duası deyirlər: «10 gün duası verirəm, vacib qürbətən illəllah, 40 gün duası verirəm vacib qürbətən illəllah» və s.

Asudə vaxtlarda gənclər İçərişəhərdə olan kitabxanaya gedər, bir-birlərinə deyərdilər, mən bu kitabı oxudum və s. Analar bütün günü xələçə-palazla, biş-düşlə, məşğul olur, yun didir, yuyub-yığışdırır, axşamlar isə səkidə oturardılar.

Yay fəslində evin damında, rahat olsun deyə yel vurur, yengələr oynayır, orada yatardılar. Sərin olsun deyə, dama vedrə-vedrə su atardılar. Su buxarlanar, dam sərinləşər, palazı salıb, döşəkləri salardılar. Axşamlar sərin meh vurar, ləzzətlə yatardılar. Kimin iri balkonu olsa, onlar balkonda yatardılar. Hətta məhəllənin pişikləri də damda yatanlara hücum etməzdilər.

İçərişəhərdə çörək, qənd yerə düşəndə götürür, üç dəfə öpür, gözlərinin üstünə qoyurlar, deyirlər ki, «Allah baba» gözümüzü çıxarar. Ailələrdə rəhmətə gedən şəxsi yuxuda görəndə ölü üçün Quran, yasin oxutdurur, qoğal bişirib qonşulara paylayırdılar. Rəhmətə gedən valideynlərə qədir gecələrindən birində Quran tapşırırlar, məclisdə dərvişlər iştirak edərdi. XIX əsrin 60-cı illərində dərviş Mir Ələsgəri dəvət edərdilər.

Novruzda adətən şəkərbura, badambura, paxlava, qoğal, şəkərçörəyi bişirirlər.

XX əsrin 30-cu illərində İçərişəhərdə, şəkərburunu odun sobasında bişirirdilər. Söyləyici Tamilla xanım o günləri xatırlayıb dedi ki, məhəllədə Məmməd əmigilə yığışar, biri xörək bişirər, biri şəkərbura naxışlayar, bayram şirniyyatını hazırlayırdılar. Çünki onun böyük odun peçi var idi.

Novruz bayramında səmənindən İsfahan halvası, əncir qurusundan əncir halvası bişirilir, səməni göyərdilir, plov dəmlənir, nimçələrdə qonşulara pay göndərilirdi.

Novruz bayramını əsrlər boyu keçirmişlər. Novruza 40 gün qalmış ikinci günlər üskü, yəni çərşənbə keçirilir, yumurta döyüşürdülər.

Qoyun itlərini, qoçları, heyratı xoruzları döyüşdürər, yaxın və uzaq qohumlar bir-birlərinə pay göndərərdilər.

Novruza qalmış evləri şirələyir, əhəngləyir, yumurta boyayır, hər şeyi yuyurdular.

Novruz inamları isə əsasən papaq atmaq, qulaq falına getmək, üzük, başmaq atmaqdır və s. Başmağın üzü düz düşsə, deməli, başmağın sahibi bu il ailə qurmalıdır.

Bayramda təzə paltar alardılar. Xonçanın kənarında təzə paltarları geyib, oturdular. Xonçaya qızıl üzük atardılar, pul qoyardılar ki, il ruzi-bərəkətli olsun. Işıqı keçirib, şamın işığında xonçalardakı meyvələrdən dadar, konfetləri, yeməkləri yeyərdilər.

Novruz bayramında həyətdə tonqal qalayır, uşaqlar, qadınlar tonqaldan hoppanırdılar.

Göründüyü kimi, İçərişəhərlilərin ənənəvi məişət irsləri əsrlər boyu qanunlar qədər hökmü olan adətlər əsasında tənzim olunmuş, nəsillərdən nəsillərə ötürülərək, yaşadılmış, zənginləşərək bu günümüze gəlib çatmışdır.

Artıq əsrlərdən bəri yaşayan və XXI əsrə gəlib çıxan Novruz bayramı, Azərbaycanın hər yerində olduğu kimi, Bakı şəhərində də həm dövlət səviyyəsində, həm də ailələrdə keçirilir. Novruz tədbirlərində Azərbaycan xalqına məxsus ənənələr saxlanılır.

Göründüyü kimi, Azərbaycan xalqının tarixi və mədəniyyəti üçün əvəzsiz əhəmiyyətə malik olan Bakı şəhəri zəngin tarixə və etnoqrafiyaya malikdir.

Müasir dövrdə qloballaşma və mədəni inteqrasiya, kütləvi informasiya vasitələri, siyasi sistemin dəyişməsi ailə-nikah münasibətlərinə və demoqrafik situasiyaya müəyyən qədər də olsa, təsir edir.

Müasir Bakıda ailələrin inkişafında və demoqrafik proseslərin gedişində bəzi meyillər özünü büruzə verir. Belə ki, demoqrafik gərginlik, əhalinin tərkibində azərbaycanlıların xüsusi çəkisinin artması, kənd təsərrüfatı işçilərinin Bakıda toplanması, bəzi sənaye işçilərinin və ziyalılardan isə şəhəri tərk etməsi, əhalinin sayının azalması, doğumun azalması, nikahdankənar uşaqların doğulması, boşanmaların nisbətən artması, qadınlarda nikah yaşının aşağı düşməsi, kişilərdə isə yüksəlməsi, ailələrdə nuklearizasiya prosesinin güclənməsi, həmçinin müasir ailələrin bir qisminə dindarlığın yüksəlməsi prosesi baş verir.

Bakıda demoqrafik gərginliyin yaranmasına qaçqın və məcburi köçkünlərin, bölgələrdən miqrasiya edən əhalinin mərkəzdə kütləvi toplanması səbəb olmuşdur. Şəhərin yaşayış fondu və imkanları çoxsaylı sosial, iqtisadi, mədəni problemlər yaradır.

Əsasən kənd üçün xarakterik olan avtoritar ailələr, Bakı şəhərində yeni məskunlaşmış miqrant ailələr arasında çoxluq təşkil edir. Eqlitar ailələr isə daha çox ziyalılar və müasir dünyagörüşlü şəhərli ailələr arasında mövcuddur. Ailə üzvlərinin bərabərliyin saxlandığı belə ailələrdə ailə üzvləri, xüsusilə də ər və arvad hər ikisi işləyirlər.

Beləliklə, qeyd edə bilərik ki, Bakı nəhəng bir etnomədəni və etnososial varlıq olmaqla özündə bir çox mədəniyyətləri, ənənələri yaşadır.

FOREWORD

The years of independence occupy special, distinctive place in the Azerbaijani family. On October 18, 1991, the day when Azerbaijan upheld its independence, there was laid the basis of new policy and public and economic relations; this basis marked the beginning of establishment of an Azerbaijani family.

Study of national ethnographic peculiarities was one of the core tasks of the modern ethnography in the years of Azerbaijan's independence and different historical periods.

It is open secret that everything the community achieved in the field of spiritual progress of human personality and its development and formation found its direct reflection in a family. The formation of a Baku urban family, its participation in all public processes for long years, generalization of spiritual world achievements, and the ability to leave the heritage are the real fact. From this viewpoint, field-ethnographic materials collected by Professor Nargiz Guliyeva are of particular interest.

It is known that Baku, the capital of Azerbaijan, has had ancient history and at the same time is of possession of rich, distinctive spiritual heritage.

One of the urgent tasks today is to collect these spiritual values, as they are, which are kept in people's memory for centuries and observed in national customs and traditions and go from generation to generation, and pass them to the next generations.

Proceeding from information provided by historians, the author writes that Baku, as a small port town, existed as an antique town in the 1st century AD. In the 15th century AD, Baku became the capital of the Shirvanshahs State.

As a result of efficient, glorious and stubborn labor of the Azerbaijani nation, Icheri Sheher was formed as a historical-architectural monument in the early 20th century.

On February 17, 2003, President of the Azerbaijan Republic Heydar Aliyev signed Instruction titled “On Some Measures for the Protection and Restoration of Historical-Architectural Reserve Icheri Sheher in the City of Baku”. According to the Instruction, every corner, every small stone of this beautiful town we have inherited from our ancestors is an evident illustration of utmost endowments, great strength and high culture of the Azerbaijani nation.

The situation related to the need of protection and restoration of the Reserve, which incarnates very rich material-cultural specimens and spiritual values, requires the undertaking of urgent measures.

That the UNESCO included Icheri Sheher into its “List of World Heritage” makes us settle certain tasks and is the great responsibility.

In his book titled “Baku and Bakuvians”, Tilman Ilkin gives brief information about ancient town Baku, the period of its being part of Russia, Baku as an oil area, urban municipality government, as well as the situation in Baku in the 20th century.

This book can really be considered an excellent specimen of fiction.

Talented actor Huseyngulu Sarabsky publicized his book under the title of “Old Baku”.

The book gives a fictional historic information about Baku and its residents.

“Handicrafts in Baku in the late 19th Century-early 20th Century”, a monograph written by Mehpara Khalilova, represents an ethnographic research of handicrafts in Baku.

In all, it became necessary to conduct a systemic study of the family lifestyle of Baku urban population.

Valuable material about Baku ethnography disclosed in “Family and Family Life of Baku Urban Population in the 19-20th Centuries”, a monograph by Professor Nargiz Guliyeva, draws attention in this connection. This monograph represents a brand new study of the family life of Baku population in the 19th-20th centuries.

“Family and Family Life of Baku Urban Population in the 19-20th Centuries”, a monograph by Ph.D. of History, Professor N.M. Guliyeva is a valuable research in the field of splendid family lifestyle of the Azerbaijani nation. Noteworthy is that the monograph, apart from enriching our science with new data, is written from the point of modern Azerbaijanism.

Ismail Oruj oglu Mamedov
Ph.D. of Philology, Professor

BAKU AS ANCIENT TOWN

The capital of independent Azerbaijan Republic, Baku, which is an important economic, political and cultural center, had also been formed as a settlement and port town over centuries.

According to historian Sara Ashurbayli, Baku undoubtedly had been a small port town yet in the 1st century AD, and the town was also reported about by Arabic sources at a later date; its establishment dates back to an earlier period. Supposedly, the town started getting bigger on the basis of a settlement, which had emerged in an earlier period. Thus, it is assumable that the age of Baku as an antic town exceeds 2,000 years (20, 142).

It is known that Baku was the second biggest town of Shirvan after Shemakha in medieval times. The first high fortress built around the town dates back to the period of rule of Shirvanshah Manuchekhr the Second. After Gyzyly Arslan conquered the town of Shemakha in 1191, Shirvanshah Akhitan the First moved the Shirvanshahs State's capital to Baku. Construction works inside the fortress acquired large scales under the rule of Shirvanshah Khalilullah the First (5, 18-19).

In the said period, the center of the Baku Khanate remained within the territory of Icheri Sheher.

Noteworthy is that the earliest names of town Baku – Bagavan, Atly (Atshi) Bagavan, and Atshi (Atyashi) Bagavan – are met in sources of the 5th-8th centuries AD. Word “Baga” is the ancient Turkic for “great”, “God”, and “Allah” (20, 44). The tribe of Bagan inhabited the area that stretched from Mugan in the south to Dagestan in the north, including the territory of Absheron and Baku at the Caspian western shoreline (20, 46-47).

Baku was for the first time mentioned as a town and port in works of Arabic geographers and historians of the 10th century. Baku's "Greek fire", i.e. oil, which had drawn attention since the deep ancient times, was exported to a number of foreign countries yet in the 10th century, according to Masudi. At the time, oil was used for the purposes of illumination and heating, as a lubricant, and for military and medicinal reasons. Baku's oil, apart from having become famous in the Caucasus, was also exported to Middle East countries, India, etc.

Reporting more detailed information about Baku of the period of the 9th-11th centuries AD were famous Arabic travelers and authors Al-Istakhri, Gamidullah Gazvini, Ibn-Ayaz, Azerbaijani geographer Abdurrashid ibn Salekh Bakuvi and others.

Historians above also wrote about Baku and its architectural monuments. According to their information, the town was surrounded by strong fortress walls, defensive buildings, a palace, caravansaries, mosques and many other sights.

Gamidullah Gazvini (died in 1349) noticed that Baku was surrounded by fortress walls.

Lately, during the restoration of Baku fortress walls in 1954, there was occasionally discovered a gravestone having relation to the history of the town's fortress.

It becomes evident from this very valuable written monument that Feudal Baku had been surrounded by strong fortress walls yet in the early 12th century. Baku's these walls were restored and fortified anew in the 16th-17th centuries.

The most ancient monument of old Baku, which has been preserved up to nowadays, is minaret Synykh gala (or Singala) built in the 11th century AD. The majestic Maiden Tower rises at some distance from Synykh gala.

There is Arabic inscription – “The Fortress of Masud, the son of Davud” – at the Tower (12, 3-5).

In the event of attack against the town from the seaside, they made a fire at the top of the fortress to notify Baku residents, historians said.

Sabail or Bayil Stones is one of the most ancient constructions in old Baku.

Like Baku, Absheron is also rich with architectural monuments of the past. There are many historical monuments in Balakhany, Ramana, Gala, Mardakan, Buzovna, Mashtaga and other places. One of the most interesting historic-architectural monuments created in approximately the 18th century and preserved up to now is fire worshippers temple Ateshgah in Surakhany. There were many temples of such kind in Baku and in the Absheron area in ancient times, according to historians.

Great Venice traveler Marco Polo, who lived in the 13th century, and famous Russian merchant Afanasiy Nikitin, who lived in the 15th century, mentioned “constantly burning fire”, i.e. oil gas in their reports.

These architectural monuments are an evident illustration that Baku was a town of high economic and cultural level in ancient times.

The Shirvanshahs Palace (sometimes it is erroneously called Khan’s Palace) built in the early 15th century is considered a pearl of Azerbaijan’s medieval architecture. The Palace, which is located at the Baku Old City’s (Icheri Sheher) highest, most visible place, consists of several buildings (12, 6).

The Palace consists of a two-storey stone building, a divankhana (trial place), a mausoleum, and a mosque. It is also the place for the Sayyed Yahya Bakuvi (a scholar) Mausoleum (12, 7).

At the end of the 19th century-the beginning of the 20th century, development of capitalistic production, the application of technical innovations in Baku's important industries, the oil industry progress, Baku's being a port town, and Baku's being located on the trade way linking the East to the West established favorable conditions for gradual development of capitalistic production relations and prosperity of industries here. At the end of the 19th century, newspaper Kyashkul reported that the number of Baku's population was around 100,000. The number of the town's population rapidly increased strongly up to 113,004 in 1897. The establishment of capitalistic relations accelerated the growth of the number of the population due to the intensive development of the oil industry (12, 20).

According to I. V. Strigunov, total number of the population of Baku and adjacent industrial districts increased by more than 9 times from 1859-1864 to 1897 (23, 49).

According to the October 22, 1903 Census, the number of residents of Baku and its living blocks reached to a whole 207,985, including 128,576 men and 79,336 women (30).

Hence, as compared to 1897, the number of Baku's population increased by 94,984 to 222,412 in 1903 (11, 20). According to newspaper Shargi-Rus, Baku was a populated town in the Caucasus (30).

The number of Baku's population increased rapidly and so did the town's territory in the second half of the 19th century. In 1859-1864, the number of Baku's population oscillated from 12,200 to 13,500. The number of population engaged in the oil industry in Baku's suburbs Bibi-Eybat, Keshlya, Ahmedli, Surakhany, Amirjan, Ramana, Balakhany and Sabunchu was 6,450 at the time. However, around 25 years later, i.e. in 1886, the number of population of Baku and its suburbs (no industrial area is taken into account) was 86,200. That year, the number of

population of the Baku province (Balakhany, Sabunchu, Mashtaga, Saray, and Bilajari) was 54,800. Hence, the number of population of Baku and its suburban industrial-production areas totaled 141,000. In other words, the number of the population saw a sevenfold increase against 1859-1864 (23, 49).

In the beginning of the 20th century, the area of Baku's oil industry sites went on increasing, and this led to an increase of the number of population. Many outskirts of Baku became an integral part of the town yet in the early 20th century. For example, Bayil, a settlement with its own population and located at a sufficient distance from Baku, became an integral part of the town as a result of an increase of the number of buildings and population in it.

There were 35 to 40 villages in the Absheron peninsula in the 19th century. Rural population was involved in gardening, farming and cattle breeding whereas urban population was engaged primarily in handicrafts, fishing and trade (5, 44). Foods were brought to the town from nearby villages. The town's being located at the shoreline allowed Baku residents to consume different kinds of fishes. As sheep breeding was developed widely in the Absheron area, the town was supplied with a sufficient reserve of mutton. Sheepskins and goatskins were used for the reasons of oil transportation, as wineskins, and for the manufacture of other things. Besides, leatherwear – sheepskin coats, hats, shoes, etc. – was sewed of tanned sheepskins. Raw materials for the making of shoes were made of goatskin. Sheepskin was also used for the manufacture of broadcloth, blankets and myutakkya (pillows).

Herds of gazelles roamed the Absheron area; their meat was highly valued. Some urban residents were specialized in the making of agricultural produces outside the town and in the Absheron.

Cotton was grown around the town, Evliyah Chalabi said. Silkworm breeding was also practiced in the Abshe-ron. The population was involved in farming: they sowed primarily wheat and barley (5, 193).

The Baku Khanate was destroyed after Russia invaded Baku. Baku started performing the functions of a port town. After Baku became a district center in 1840, the number of the town's administrative buildings began to increase. New buildings were built inside the fortress walls. New buildings were built within an area of 45 hectares outside the fortress in Farshtadt in the beginning of 1843 (15,104).

The town of Shemakha was ruined completely after the disastrous earthquake in 1859. The Shemakha province was liquidated according to a Decree of Emperor Alexander on December 6. The center of the province was moved toward Baku. The town's administrative importance started growing since then.

As the oil industry developed, the need in building new constructions in the town became inevitable. The town's territory was divided first into 20 regions and then into 9 districts, which were as follows: 1) Chambyaryak-yand ; 2) Shamakhinka and Taza Pir; 3) Kirpichnaya and Ganly Tyapya; 4) Zavokzalnaya; 5) Black City; 6) Shore; 7) Central Region; 8) Icheri Sheher; and 9) Armenian and Moslem Blocks (15, 108-109).

At the end of the 19th century Baku was divided into the following 4 parts: Inner City, Outer City, Black City, and White City (15, 52).

The Inner City (Icheri Sheher), as the most ancient settlement, was distinctive for its peculiar cultural and living peculiarities. It was inhabited largely by local residents. The Outer City, as an administrative, trade center attracted most different groups of population. Here, there

were luxurious palaces, shops, entertainment sites, clubs, administrative buildings, etc. built by millionaires. The Black City was a purely industrial area at the time. It was the place for a number of oil refineries. This area was populated largely by oil workers. In turn, the population of the White City consisted of either local or newly arrived residents.

As far as small agricultural producers and rural people continued to ruin themselves in the 19th-early 20th centuries and, as a consequence, people began to arrive in Baku to look for jobs there, the number of Baku's urban population increased. The development of oil industry and it-related industries and the flourishing of trade and culture changed the town's image and composition of population. Baku's becoming a large trade and industrial center of international scale was accompanied by peculiarities typical for rapidly growing towns. Particularly, despite the dominating position of women in total natural increase of the population, the number of women was smaller than that of men. The number of Baku's population increased largely at the expense of newly arrived people, mostly men. In 1913, only 32.7% of the number of Baku's population were Baku born and natives of adjacent industrial areas. The number of workers in the town grew from year to year. In 1913, their number totaled 109,000; and their composition was multinational (1, 95).

Baku's social structure on the eve of the World War I was approximately the following: the population consisted of hired workers (72% of the number of working population), employees (10.5%), representatives of small bourgeoisie, craftspeople, small traders, transport workers, etc. (10.1%), and bourgeois (6.5%) (1, 95).

A new period of development took its start in Baku after the Soviet power was established in Azerbaijan in

1920. Baku, as the capital of Soviet Azerbaijan, became one of important cities of the South Caucasus and USSR.

In the early 1921, upon demand of the Moscow-controlled Oil Committee management, 7,500 former soldiers of Baron Wrangel from Turkey, 114 people from Kazan, 140 people from Grozny and 269 people from the Volga River towns were brought to Baku (12, 25). However, this demand could have been satisfied at the expense of local population as well.

In 1920-1930s, the number of Baku's population increased rapidly due to both natural increase and mechanical increase.

According to the 1924-1927 General Plan, and with Baku's being inseparably linked to the Absheron peninsula, the entire territory of the peninsula was referred to as Baku's suburban area; from the point of city planning, the entire Absheron peninsula was included into the Baku agglomeration.

Baku developed intensively and reached its modern-era level at later years. Modern Baku can be described as Icheri Sheher, a town established as a result of oil industry development at the end of the 19th-early 20th centuries, as industrial town Baku built in the Soviet era, and as a city decorated due to construction of a number of splendid buildings in the years of independence.

The number of population of Baku and its outskirts was 5,000 (29, 362) in 1820, 12,191 in 1859, 111,904 in 1897, and 255,556 in 1920-1921 (27, 65).

This number subsequently increased up to 527,200 in 1929, 808,700 in 1939, 967,600 in 1959, and 1,550,000 in 1979 (1, 369; 25, 22).

The number of population of independent Baku was 1,762,200 in 1991, 1,807,300 in 2000, and 1,855,300 in 2004 (3).

Behavior customs and public norms, which have been formed over centuries, have been kept at Icheri Sheher, which currently is secured as the old part of Azerbaijan's capital Baku. Traces of these customs and norms are also noticeable in modern relations inside families.

Icheri Sheher, which is an architectural monument of the Azerbaijani nation, covers an area of 21.5 hectares (28, 17). City Fortress Walls, the Maiden Tower, the Shirvan-shahs Palace, mosques, caravansaries, bathhouses, living houses, and other buildings are the samples of architecture created over centuries and preserved up to now.

There were 9 caravansaries, 207 trading booths, and 28 living blocks inside Icheri Sheher in the beginning of the 20th century.

Several caravansaries, including the Gasymbay caravansary, Bukhara caravansary, Sheytan bazaar, etc. have been preserved in Icheri Sheher up to now.

There were many mosques operational in Icheri Sheher. They included Synyggala (Mohammed) Mosque, Mullah Ahmed Mosque, Chinese Mosque, Sheik Ibrahim Mosque, etc. Some of them have been preserved. As for bathhouses, there should be noticed Agamikail Bathhouse, Gasymbay (Sweet) Bathhouse, Aga Zeynal Bathhouse, Seven-Cupola Bathhouse, etc.

Patronymic families occupy particular position in Icheri Sheher living blocks. The most known families are the Dadashevs, the Gadjinskiye, the Mammadovs, the Huseynovs, the Ramazanovs, etc.

In 1952-1957, the Baku Fortress Walls were restored; in 1977, Icheri Sheher was reorganized into a historic-architectural reserve of Azerbaijan, and in 1985, its territory was declared the State Historic-Architectural Reserve. Icheri Sheher, listed on UNESCO's World Heritage List, is one of rare specimens of global city planning art. On

February 17, 2003, the then President of the Azerbaijan Republic Heydar Aliyev issued Instruction titled “On Some Measures on Protection and Restoration of Historic-Architectural Reserve Icheri Sheher in Baku City” (14, 11-14). In June 2003, Icheri Sheher was included into the list of endangered monuments.

Huseyngulu Sarabsky, in his work “Old Baku”, writes that Baku residents, like the entire Azerbaijani nation, are generous, jolly, skilful, brave people who like singing and dancing, take care about their neighbors, respect strangers, help invalids and each other in grief and happiness, and love each other.

Owing to a large number of population in the town, people began to build houses and, later on, living blocks within the town’s outer part (11, 126).

In Baku, there were representatives of many occupations: bricklayer, carpenter, blacksmith, housepainter, plasterer, stone-carver, stone-cutter, horseshoe maker, gunsmith, knife-grinder, shoemaker, furrier, thick felt maker, tailor, dagger maker, carpet weaver, jeweler, hatter, watchmaker, enamel maker, barber, dyer, etc.

Part of the population was specialized in agriculture, including farming, gardening and cattle breeding; some of these people were millers and horse-breeders. The other part of the population was involved in small trade with teas, kebabs, sweets and breads. Some of these people worked at bathhouses, groceries and manufactures. Being engaged in large trade in Baku were rice growers, cattle owners, and carpet, sugar and tea sellers; there were also a lot of oil traders (11, 127).

Baku residents moved to summerhouses at summertime. They had been preparing for this in advance. Particularly, they scoured rice, peas, haricots, and lentils, then put all this into bags, which were subsequently put onto bullock carts, and finally moved away.

BAKU CUISINE

Baku cuisine can be read about in memoirs of travelers, scholars and writers, who visited Baku at different times. Great French writer Alexander Dumas mentioned the tasty dishes he had tried. They in Baku cooked several kinds of pilaf: chicken pilaf, saffron pilaf, greens pilaf, milky pilaf, pilaf with pieces of meat, pilaf with sorrel, pilaf with haricots, etc. (15, 341-342).

Fisinjan-pilaf is cooked mostly at Icheri Sheher, primarily for the reasons of funeral repast. Meat and onions are fried for the cooking of this kind of pilaf. Then, the onions and nuts are grind and supplied with abgora (a juice of unripe grapes) or lavashan (a kind of sour made of fruit or berries), and finally are cooked as a seasoning for pilaf. Rice, after it is made ready at the oven, is served together with the seasoning.

Icheri Sheher residents often invited each other to come as guests, and told each other to take a whole family to come as guests to try dushbara-gutab, pilaf or khashil.

Baku residents used various spices, primarily, yellow root, cinnamon, cardamom, cloves, anise, barberries, ginger, pepper, saffron, etc. over centuries.

Bozbash, piti, dolma with grape or cabbage leaves or with tomatoes and eggplant, tikya-kebab, lulya-kebab, syabzigovurma, gutabs with camel meat, beef, pumpkin and greens – all they were dishes often cooked by Baku residents. Gutabs with camel meat usually were cooked in special ovens.

They cooked a great variety of farinaceous, milky, meat, fish, chicken, specific (of sheep head, entrails, and legs), and vegetable dishes; every kind of bakery, fruit, berry and rose jams, sweet corn, etc.

Of sweets, Baku residents ate largely shyakyarbura, pahlava, badambura, paste of nuts, sugar and oil, gogal, etc. (15, 344).

Of hot courses, they cooked dushbarya, khamirashi, different kinds of pilaf, gutab, khingal, shorba, gurza, etc., and used to cook khashil when it began to snow. Guymag was cooked specially for brides and recently confined women. Bread was baked at a house oven in the kitchen. Mother-in-law cooked dinner herself if she gave no ladle away. Dolma was cooked rich. The fat was served as the first course, with cinnamon and sour milk added, and dolma was served as the main course. Of course, that is the way they cooked dolma for themselves: no fat was made if dolma was cooked for guests.

Baku residents, who have the rich cuisine culture, live in families with different numeric composition. Some of these people live alone.

The existence of traditional customs in the family life of Azerbaijanis and the fact that such customs are observed at the moment are illustrative of ancient, rich heritage of our nation. From this point of view, the ethnographic materials collected from the population of Baku's Icheri Sheher, which had been Azerbaijan's cultural center over centuries, tell about traditional peculiarities of wedding and funeral rites, holiday rituals, and children-related rites.

Residing in Icheri Sheher are families of different types: simple nuclear, compound, incomplete, and one-, two-, and three-generation families. In compound families, keeping the family budget money is traditionally the woman of the house: the elder mother or mother-in-law. This order has been preserved in the majority of families up to now.

One of the distinctive peculiarities of fortress (Icheri Sheher) residents is that they are very attentive to themselves and to their families. They very much like having a quiet way of living. They pay attention to dresses. They prefer wearing primarily simple clothes of light colors.

From ancient times, the town's streets were narrow, and houses were built very close to each other because Baku is the town of winds.

Urban families live inside the town (city) and leave for summerhouses at Baku villages in summertime to have a rest there.

Urban people are more digestive as compared to rural residents. That's why they in Baku villages called fortress inhabitants "eaters", after having blindfolded a cat.

Indeed, urban residents buy everything for money. And they in rural localities grow plants at their plots and breed cattle.

Baku residents are largely joyful and speak one to another in the form of a joke or mimic signs.

Sometimes, there is used the following phrase: "A certain catches a word at air", i.e. understands quickly. Among the population, there are a lot of mockers, i.e. people who indicate on negative deeds of others in an ironical form.

Some of Azerbaijan's regions are distinctive for their words and expressions. For example, when there is a serious quarrel between a daughter-in-law and her mother-in-law, the daughter-in-law says indignantly, "Father-mother ate, but just the tough mother-in-law remained". And the mother-in-law replies, "I caught a frog from each lake and let all the frogs enter the house: let every frog croak in its own way", etc.

WEDDING RITUAL

The wedding ritual, its stages and specific peculiarities reflecting rich traditions of the Azerbaijani nation are of particular interest.

Usually, parents could see to-be daughters-in-law at wedding or funeral rituals or in a bathhouse, approve them and, finally, received detailed information about them from close people. The mother of a to-be bridegroom could observe her to-be daughter-in-law taking bath in a special bath dress or see her deeds. Fortress residents thought girls with long plaits were beautiful. They used to say, "There are two plaits thick as a wrist on her back". Sometimes, a fellow saw a girl himself and then shared his thoughts with the parents.

Matchmakers were usually women. But sometimes, the father of a fellow sent his male neighbor as a matchmaker to the father of a girl. H. Sarabsky writes that the neighbor first praised the fellow to the girl's father and then expressed his thought. The girl's father agreed but said he could not give answer immediately because the girl had the mother and dayi (the mother's brother, i.e. uncle). First, it is essential to ask their advice, the father said. Once positive advice was given, the father of the girl voiced his agreement and appointed the day of sweet tea drinking. The answer was passed to the fellow's father, who subsequently had to start preparations. Particularly, the fellow's father bought wedding ring, bedspread-coverlet, 10 pounds of sweets, nuts and almond, and 2 bags of henna (11, 191-192).

Men carrying a mirror and trays with sweets in hands went to the bride's house on Friday evening. As a sign of consent, they in the bride's house offered sweet tea

whereas the fiance's side passed wedding ring and headscarf over to the bride's side.

After this, the bride's side took the ring. Initially, guests were served tea. Then, red-veiled ring was passed over to the bride's uncle, and congratulations on this occasion began; later on, a table was laid and hand-washing water was offered. Guests were served chicken pilaf at copper trays (one tray per two persons); the chicken was filled in with fried raisins and Cornelian cherries. The pilaf was covered with copper lid; dolma with sour milk was put on the plate near to the pilaf, and another plate was full of pickles or garlic with vinegar. There was put a bowl of sherbet with a small glass inside it (11, 198).

They in rich families carried one set of red velvet, 2 sets of silk, 4 sets of shawl, one blanket, one headscarf, 1 set of forehead gold, 1,000 flowers, a chain, a necklace, a belt, 2 sets of golden bracelets, 10 sets of rings, 1 set of imperials, and 10 golden kernels to the bride's house (9, 199).

After the betrothal was over, the bride's house invited the fiancé to come as a guest to assess his capabilities and manners. There were sent a tray with sweets and fiance's ring; the comers sat down and were offered sweets. This rite was called vyazourt.

In the Fortress (Icheri Sheher), parents, since the very day of their daughter's birth, began to collect the following wedding portion for her: a lamp, a bath pitcher, bed-clothes, crockery, furniture, a locker called the grandmother's wedding portion, etc.

After "khyari" ("yes") was given, they at the bride's house started special preparations to collect wedding portion.

For a bride, there was bought gold-woven skullcap hand embroidered of thin wool or silk cloth, a watchcase, silky comb case embroidered with gold, janamaz (a small carpet for prayer), rosary, multicolored silky hats, broca-

ded snuffbox, money-pouch, gold-woven curtain lacing, and round black spongy pumice for legs.

Janamaz was also part of the bride's wedding portion. The prayer carpet's surface was woven of multicolored thin wool or silky fabric (tirmya), wrong side was woven of pink sateen, and border was embroidered of green fabric. Janamaz's right side was woven of stripped tirmya, with violet lining of thick silky fabric bordered by green silky strip.

Koran case was embroidered of dark blue, black, red, pink or orange silky fabric, with its wrong side embroidered of dark-colored coarse calico; red silky fabric border, and crimson lacing. The case was part of the bride's wedding portion.

The wedding portion also consisted of a casket, an amulet, a seal case, a pencil-case, pompons, a strainer, a watchcase, curtain lacing and bag, a powder-case, a comb-case, crockery for grave, a snuffbox, pompons for mutakya, a lamp stand, phials for perfume and antimony, a tub, a cowl, copper bucket, a colander, a basin, copper tray, a coverlet, carpets, cups, rosary, plats, a lamp, a bowl, bathroom crockery, copper teapot, various curtains, a sack for flowers, a candlestick, package cover, a sack for money, Koran case, wall decorations, and many other things.

As was accustomed in the Fortress, the wedding portion consisted primarily of carpets, bedclothes, coverlets, samovar, janamaz (for father-in-law and mother-in-law), mattresses, janamaz (for fiancé), ball lamp (it either heated or lighted the house), glass lamp, locker, one bed, dinner and tea sets, crockery, bride's needle works, trunk, etc.

Relatives bought various things, particularly, sewing machine, crockery, etc. for the girl.

The wedding portion was brought to the fiance's house together with the bride. Sometimes, the wedding portion

was brought away a day before the wedding day to serve as decoration of the fiancé's house. Those who were responsible for the decorating of the house were given a robe.

Before the wedding party, bath apron, a towel, small bath knot, and white silk shirt was brought to the fiancé from the bride's house; yengya bought bathrobes for the fiancé's brother, sister and parents (9, 200).

A day before the wedding rite, close female relatives of bridegroom and bride – young girls – brought the bride to a bathhouse. After she took bath, they boiled samovar, put a tablecloth on the table, opened trays with sweets, and gifted bathrobe to the bathhouse female attendant (a driver who had brought the women to the bathhouse was gifted, for instance, a shirt). If no bathrobe was gifted, the driver symbolically did not open the door of his car. Guests were invited to attend a maiden wedding party. In every house, the inviting person gave some nogul (sweets) and was offered a small coin in exchange. Yengya offered sherbet at the wedding party.

On holidays, particularly, Novruz Bayram, holiday bathrobe, early fruit, and a melon were bought and sent to the bride; on Gurban Bayram, the bride was gifted a lamb. As was accustomed by Fortress residents, the fiancé's house is ought to buy dresses for the bride until the latter stays at her father's house. If the bride's family moved to a summerhouse at summertime, the fiancé's side had to bring "bagbany" there. The fiancé's side had to visit the bride at her summerhouse with such presents as sweets, bakeries, sugar, tea, summer dresses, and rice. That was called "bagbany". Partaking in this ritual were women. Besides, they in the fiancé's house baked various sweets and confectioneries, then put everything onto trays and solemnly sent to the bride's house. That was called "vyazour" (22, 201).

One year later, the fiance's side prepared dresses for the bride, put them onto trays and finally brought the dresses to the bride's house. That was called "paltar kyasdi".

The wedding party of the poor and of the rich lasted 2 days and 7 days, respectively (11, 201). The maiden's wedding was also called the great betrothal.

Wedding parties were usually performed at marquees and sometimes at houses. Women's wedding parties were accompanied by accordions and tambourine, men's primarily by clarinet and accordion, till that'll do. Girls, who danced at wedding parties, did not have to raise their hands over shoulders. In turn, men could raise their hands over shoulders and put them behind the head.

At the maiden wedding, the bride initially sat in her own dress. Following the coming of the bridegroom's side, she put on the dress her bridegroom had sent to her.

Brides had their waist belted, no hands were tied.

Those who accompanied the bride had their way blocked; they received a bathrobe and money. This rite is called "yol kyasdi".

Wedding feasts took place at big buildings. If such was no possible, poor people organized wedding feasts at old barracks, large storehouses or warehouses. A mattress for those who played saz (a national musical instrument) was laid in the lower part of the wedding place (11, 201).

Zurna (Oriental wind instrument) players performed "Seyidabasy", "Tekchalama", "Uzundyarya", "Kechimyamyasi" (11, 203) as well as "Tyaryakyamyaya" and "Vagzali" at a wedding party.

Wedding parties were of two kinds: money parties and non-money parties. Those who played saz performed till that'll do. Young neighbors sat near the musicians, in front of whom a wide towel was spread. Wedding's master – khalfya – had to start collecting money from the towel. This money was finally given to the poor bridegroom.

As was accustomed at Fortress, the fiance's side brought several "spring" trays with sweets to the bride on the last Wednesday before Novruz Holiday or on the Holiday's evening. They were primarily "holiday" trays consisting of holiday gifts. Once fruits were ripe, a tray with fruit – "bagbashi" – was brought to the bride.

On the Day of Ramadan Holiday, they in the fiance's house also brought foods to the bride's house. The foods consisted largely of holiday pilaf and shorgogals (salted puffs) (18, 339).

Under the custom, the inviting person – syarpayi – with sugar and sweets with him, invited guests to attend a wedding party or betrothal party and gave them the sugar and sweets before the party started.

He stated, for example, that Zivyar was to wed and that "you are invited to attend the wedding party". In Absheron villages, the inviting person was called "nyamchi", "chagrychi" or "adamchagyran", according to E. Aslanov (10, 54).

Magar – the premise – was usually built to serve as the place of wedding feast to accommodate guests, dancers and wrestlers of the bridegroom and bride's sides. Traditionally, magar (also called toykhana) was built at a town square. A table for musicians and separate table and sofa for a bridegroom were placed at magar's upper part, at a special eminence; sweets and a mirror were put on the table.

Usually, rite "paltar kyasdi" was performed at the bride's house. Partaking in the rite were also representatives of the fiance's side. Syarpayi played the principal role in the performance of this rite. The fiance's house gave the bride's house payment for road (yol pulu) and payment for milk (syud pulu). On that day, the bride put on "an interim" red dress.

The fiance's side brought foods – meat, butter, rice and sweets – as well as a dress for the bride and gold to the girl's house. Sometimes, cash – payment for expenditures – was paid in exchange.

In commenting on wedding rituals at Icheri Sheher, Huseyngulu Sarabsky, in his book titled “Old Baku”, writes that the fiance's father used to buy, according to the ritual, blankets, nogul, almond, henna and other goods before the wedding party began. The father's wife, after having seen the wedding purchases for her son, shed a few tears as she was happy in meeting her husband and trolled the following:

Congratulations from mother to 20-year old son,
We would to wish him seven sons,
My dear son, congratulate you with your wedding,
Father and mother care about you
So that you will take care of us when you are old,
Dear son, we congratulate you from all the heart

On top of that, in saying, “I congratulate... congratulate you: we've lived till our son's wedding”, Kyalbya Heyransa took the purchased goods and put them in place.

On Friday evening, Haj Abutalyb, after having gathered his relatives together, called up Halfa xyr-xyr Hadji Hashim to whom he handed over a mirror; all they, with trays with sweets in hands, started their way. Some of them, with lanterns in hands, lighted the way and moved toward Hadji Farajullah (11, 195-196).

Those who came to attend “paltar kyasdi” at maiden wedding party brought their “mubarek olsun”-congratulations. Apart from “nyamyar”, they gifted various presents to all those who gathered at the place. Initially, the comers were offered meals. At evening time, they all went to

toykhana. In Absheron villages, “mubarek olsun” was brought all day long, till late at night. In the evening, after having gathered at toykhana, they sang and danced. There was a circle of dancing people who demanded from the bride to dance, too; the money designated for the bride was given to musicians. In Baku villages, women put on men’s dresses and entertained guests in the evening before the wedding party.

The bride’s wedding portion was brought to the fiancé’s house prior to the fiancé’s wedding. In addition, there were observed marriage conclusion rituals: “kyabin kyasdi” and “khyna yakhdi” (henna dyeing).

It was ahund’s (ahund=mullah) responsibility to conclude “kyabin” marriage at a mosque. Under “kyabin”, there were given 100 gold coins (a pawn to the bride). Mamed kishi has reported that the two-storey house where we currently live was the kyabin of my mother. Sometimes, concluding kyabin was the responsibility of the father of fiancé or bride.

Eyewitnesses from both sides – the fiancé’s house and the bride’s house – went to a block mullah to get kyabin concluded. According to the rules, the size of kyabin was equivalent to 51, 101, 201, 301, 501, 1,001 and up to 2,001 gold coins. Kyabin was concluded prior to the wedding party (12, 199).

In Icheri Sheher, kyabin was traditionally concluded by a mullah. Attending the ritual were primarily mullah’s two persons from both – fiancé and bride’s – sides, and other persons. These persons had to tell the mullah where the girl agreed or disagreed to conclude a marriage. An eyewitness of the girl demanded from the fiancé’s side to provide a certain amount of gold coins. Later on, mullah read the god-blessing prayer and concluded marriage. Exact sum of mehr (pawn) for the girl was written down in

the kyabin document. In the event of divorce, this sum of gold coins was levied from the fellow's side. Kyabin was usually concluded at the bride's house. The fiance's side's elders and the bride's side's men were offered "kyabin sufryasi" – a special feast.

The evening of "khyna yakhdi" or "khyna nane" was conducted at the bride's house at a time when the evening of the wedding's toastmaster – "syarpayi gejası" – was conducted at the bridegroom's house. The toastmaster attended this event just symbolically; in addition, the bridegroom's representatives brought henna to the bride's house.

At khyna yakhdi, the bride's side gathered a jolly crowd. Table was laid; musicians came in along with the bridegroom's men and entertained the public. He who wetted henna was given a robe.

Girls of bride's age gathered at rituals "khinyanakhan gejası" or "khinauakhan", "khinanagan" in Baku. Guests from the bridegroom's house also joined this company.

Representatives of the bridegroom's house used to come to the henna ritual with a tray of sweets. The tray contained some henna for the bride. Prior to the beginning of the 20th century, there were brought copper trays with sweets covered with shawls. Shawls designated for the tray were made in conformity with the size of the tray, of purple red velvet. The inner diameter of the copper tray was around 60 centimeters, incrustated with buds, geometrical lines and patterns. The shawl was decorated with buds, flowers and spangles.

Henna in the tray brought from the bridegroom's house was wetted in a special bowl or basin. Henna wetting bowls (23-centimeter diameter) made of copper were 5 centimeters high. The bottom was narrow whereas the top was widened, grooved. Before smearing the bride with henna, they put some henna onto the tray and gave it

to the bridegroom's representatives. The bride was smeared with henna by a woman (or her yengya) who decorated/saw off the bride.

That woman was demanded to be "bashibutev", i.e. a married woman having sons.

A fillet, a headscarf, and elbow rest for henna occupied a special place at the tray brought from the bridegroom's house.

At a special place, a woman (or her yengya) decorating the bride put some henna onto the latter's hands and feet and also put a fillet; bride's hairs dyed with henna were covered with headscarf. A fillet consisting of 2 pairs was made of red fabric. The headscarf was made of red brocade.

Sometimes, bride's elbows were smeared with henna as well. Elbow rests were used for this purpose. Elbow rests were embroidered of red brocade, with a white calico lining. The edges of elbow rests were embroidered with gold tape, with its edge sewn with elbow rest fixation fillet embroidered with black and white threads. After the henna ritual, the bride was brought to a wedding bath. That was performed in the henna ritual's evening or next morning. Therefore, fillets were put on the bride to prevent her bed's being dirtied with henna.

A fillet for fingers was made of 10 separate fillets for each finger. Once henna was put onto nail, each finger was covered with fillet separately. The fillets were triangular and made of thin woolen or silky fabric.

As was accustomed in Baku, henna was wetted in special copper bowls under the performance of ritual "khyna yakhdi". Henna lacing was woven of a pair of pink woolen threads, with a pompon at one side of the threads.

Apron was sewn of brocade, with its both sides fringed.

Women put on primarily chemise and wide trousers as the wedding dress. They wore white crepe de Chine silk-patterned dresses with violet embroidered edges, pink embroidered middle, and green embroidered border. The middle of the chemises was decorated with open works. Wide trousers and chemises were usually 79 centimeters and 45 centimeters long, respectively.

Under the custom, the bride usually wore red fabric chemise and brocaded wide trousers, and had her head veiled. The veil was of gas color brilliant silk. Thin silk embroidered skullcap was put onto the bride's head.

Veils were sewn mostly of red gas fabric embroidered with braided red threads. Its common size was equivalent to 80/85 centimeters.

Head shawl was sewn of 3 parts of red and light-colored silky fabric, with red buds on it. Gold fringe, gold tape, and black-gray tape (with dimensions oscillating from 141 to 139 centimeters) were sewn on the three sides of the shawl.

A pair of special tapings of red and green color was brought for the bride. Yellow, dark blue and pink rags were sewn on the taping. The tapings were 67 centimeters long and 7 centimeters wide.

Wide trousers were sewn of dark purple red fabric and had red flowers with black leaves on. Wide trousers' belt was 4 centimeters wide.

The bride's shoes were pointed upward, threaded and supplied with a small iron heel.

"Bride's small knot" occupied a particular position among things brought to the bride. The small knot was sewn of gray, black or crimson brocade; knot's border was sewn of red brocade. The border was decorated with brilliant lace, with its wrong side embroidered with green fabric. A set of bath belongings was usually put into the

bride's small knot. In its turn, "a fiance's knot" also called fiance's tray was sent to the fiance's house from the bride's house on the eve of the fiance's wedding.

"A fiance's small knot" was sent from the bride's house to the fiance's prior to the fiance's wedding party. That was also called "fiance's tray". The fiance's small knot included a set of bath things, unworn dresses and a pan of pilaf. Noteworthy is that the fiance's small knot was brought to the fiance's house by the wedding's master.

When the bride was brought to a bathhouse, she had a brocaded domestic item spread in front of her feet. It was a red brocaded item, with light-colored striped sateen with green edges (the size: 78cm/121cm).

A special taping was sewn for both hands on the occasion of wedding day. Its sides were sewn of white-blue silk, edges were sewn of dark blue sateen, and lining sewn of white sateen.

Leg tapings were decorated with red flowers and had blue edges, with 35-centimeter laces at the end.

All women, girls to marry, and girls of a living block were invited to come to a wedding party.

Those who came to a wedding party were served specially baked sweets (10, 340).

Cooking dinner for the girl's wedding party were here grandmother, the wife of the uncle on the mother's side, and she-neighbors. Chickens were slaughtered, and ingredients of pilaf were cooked a day before the wedding party. Pilaf or sometimes, parcha-bozbash, kufta-bozbash, or roast meat was served at the wedding party.

Only men attended the bridegroom's wedding party. In the days of old, they put carpets at wedding place and sat in a row on the earth. Those who attended a wedding

party usually brought a gift. They at wedding parties in Absheron villages used to collect money.

Pilaf, kebab, and roast meat were usually served at a wedding party. When a wedding party began, bridegroom's parents, best friend or party's master gave the chef a robe and opened the lid of the pan. Of drinks, only stewed fruit was offered at wedding parties.

Prior to a wedding party, the fiance's tray was sent to the fiance's house from the bride's. The tray held a frying pan, eggs, henna, gilabi (hair washing clay), perfume, bath glove, a wisp of bast, pumice, apron, shoulder and head towels, fringed apron, laced doormat, copper bucket holder, small feet doormats, etc.

The beginning of a wedding party was notified with the help of doubled black zurna. The party began after the people crowded. Several groups of musicians were invited to perform at some wedding parties.

Apart from musicians, there was a singer who sang and played tambourine. "The praising of bridegroom" was usually performed at the end of a wedding party.

There were also dervish's wedding parties. A dervish, in measuring the length and width of a wedding hall, told odd legends and sang.

Men's wedding parties usually started with "a wedding evening", i.e. young people and the elders sat in the lower part of a wedding premise at a place where money was collected a day before a fiance's wedding party. The wedding hall was separated into two parts, one of which was occupied by dancers, singers and musicians, and the other one was for those who sat and ate. Mugams also were sung at wedding parties.

At ashug's wedding parties, people used to sit on the earth. Stones were put in a circle and covered by carpets. Wedding premises also were decorated with carpets.

Neighbors and relatives brought carpets with themselves. Having learnt that Ashug Gurban or another ashug had come to a wedding party, everyone was glad.

A bridegroom walked together with his best friends; everybody went to a bathhouse to take bath there. After having come out from the bathhouse, they stole bridegroom's hat. Bridegroom's best friend gave a bathrobe to the one who had taken the hat away and returned the hat to the owner.

Both sides usually bore wedding party-related costs.

Red shining shawl was put onto bride's head. She wore white crepe de Chine dress or pink brocaded dress.

Bride was met by her mother-in-law who opened the shawl and gave her crockery. The bride had to break the crockery with her right feet.

When a bride was coming out of the father's house, her parents blessed her, made her way under Koran, and told her that her spouse was her father and mother starting from that day. "Starting from today, we are detached onlookers. When you come to your father's house, you can stay here for a whole day, but when night comes you must return home. You can not spend a night at the father's house", parents told her. At those times, bride was driven to bridegroom's house by gavuz (a four-wheeled carriage). Bridegroom followed her on a phaeton.

Mother baked shyakyarbura, pahlava and shorgogals for her daughter, filled in 2 to 3 trays, and put a trunk for the daughter. Bread was cut over bride's head, imaginary burial ground was burnt down, and sweets were given to everyone at bridegroom's house.

Bride was carried to bridegroom's house usually in the evening. When bride had to move from one village to another, a curtain was kept in front of her. After she sat in phaeton, special horsemen, in turns, brought the curtain

back to bridegroom's house; he who brought it was gifted a bathrobe (11, 212).

Usually, bride was carried in the evening by phaeton under the accompaniment of zurna melody, in the company of masters. The she-master, yengya and the accompanying person were the bride's aunts on the mother and father's side and the wife of bride's uncle on the mother's side. Bride was usually decorated by a woman who accompanied bridegroom; bride's waist was belted by her bridegroom's man.

On that day, bride was carried away being accompanied by trays. A mirror, a lamp or a candle was kept in front of bride.

The rite of "yol kyasdi" was performed when bride was to move to bridegroom's house. Anyone could block her way to receive a bathrobe or money.

At the gates of bridegroom's house, mother-in-law blessed her daughter-in-law and let her pass under the Koran. Coins were thrown onto bride's head as a sign of wealth; crockery was broken in front of bride's feet, and sacrificial animal was slaughtered in front of bride. Sacrificial blood was smeared onto bride's forehead.

Hat was put onto bride's head when she entered bridegroom's house. This meant that a friend in hat should always be near her, so that she and her spouse lived till very old age.

Within first 3 days after the wedding party, bride's mother sent a dinner to the newlyweds. The dinners consisted of guymag, dushbarya, gutabs, turshu govurma pilaf, and fisinjan pilaf. "A week bath" was performed in a week after the wedding party. Close people were invited to come to the fellow's house where dinner was served. The girl's mother-in-law and mother gifted various presents to the girl. Women also attended that gathering. The fellow was usually gifted a shirt or a scarf.

On that day, bride was usually carried to a bathhouse. New things for use in a bathhouse were bought. Guests also took bath there.

Yuzya chikhdi (appearing in front of people) occurred after “the week bath” was over. Under this rite, fellow’s parents gifted a ring to the girl.

In a month after the wedding party, first the fellow’s side invited the girl’s to come as a guest and then vice versa: that was called “ayag achdi”. Under the performance of this rite, the girl’s side gifted a carpet to the girl.

Particular attention should be paid to the fact that there are certain distinctive peculiarities of wedding rituals in different Baku villages. Usually, they in Baku villages, after the first matchmaking was over, both sides began to prepare for “shirni” (sweets) rite. Noteworthy is that “shirni” rite in many villages in the Absheron currently is performed in two stages: the first stage is called “minor betrothal”, and the second one is called “major betrothal” (i.e. ring giving). Such conduct of betrothal (in two stages) is possible upon mutual consent of both sides.

Fiance’s side bore all necessary costs related to the conduct of betrothal party. Toastmaster – syarpayi – is the main person at men and women’s wedding parties. The rite of branch’s being decorated – shahbyazyamya – is also observed at some weddings. Under this custom, bride’s close girlfriend – the called sister – is to decorate a tree branch. The branch is decorated with a mirror, candles, dress length, and sweets. Bridegroom’s house’s representatives come to bride’s house at around 10 o’clock in the evening. Bridegroom comes, too. They have a fun at bride’s house.

As accustomed in village Bilgah, it was the elder man to put wedding ring (usually ring with a precious stone) on bride’s finger during matchmaking or minor betrothal.

During major betrothal, wedding ring was given to an adult person. Everyone who sat at the table looked at the ring. Then, they used to tell “chokh mubaryak” – congratulations – and passed the ring to the women’s room. Ashugs were invited to wedding parties in the past. Currently, leading a wedding party are musicians and singers. In the latest period, they eat, sing and play music in the same premise. When a bride was to leave her house, her brother-in-law belted her waist; her father blessed her three times having put his hand onto her head and walked together with her around a lamp; and her mother threw some water to follow her.

In the past, wrestlers at wedding parties wrestled on sand – “keeping a girdle” – as people used to say.

Kufta-parcha, bozbash, and soyutma were traditionally served at men’s wedding parties.

Prior to a wedding party, there was performed a rite called “toy akhshami” (the wedding’s evening). On that evening, offal was served in Bilgah and gutabs were served in Shuvalan. Once this was done, wedding parties began. Coming to the wedding’s evening are also bride’s side’s people who give “nyamyar”, i.e. some money.

Meykhana – the singing of folk verses – was arranged at the end of wedding parties in Absheron villages. In the past, there were three musicians performing at a wedding party. She-singers use to sing at wedding parties in Binagadi, Nardaran, Mashtaga and some other villages.

When bridegroom dances at his wedding party, his mother and other adult persons come up to him to dance together.

In village Bilgah, bearing the bigger part of women’s wedding party-related costs is the bride’s side, since “the food” money given by bridegroom’s side is not sufficient.

In the past, there were observed rituals of cutting hat with scissors. Old women used “to put scissors” onto dress, i.e. each of them gifted something when the dress was being cut out. No fan lid opening ritual is observed there.

They in Bilgah give a lot of wedding portion. Bride brings mattresses to her brother-in-law and father-in-law. In village Mashtaga, mother throws some water to follow her leaving daughter, and sherbet is served at home. Sweets are strewed onto bride’s car.

Informers say wedding parties in Baku villages were conducted under the accompaniment of saz during World War II. For example, conducting the wedding party of Meynisa and Syad in village Novkhana were ashugs. Prior to the wedding party, there was cooked a dinner and called up a council. There was composed a list of guests, and invitations (in packages) were given to people. Those who organized a council shared the list of those who were invited to attend the wedding party. During the wedding party, all comers were to give money to one person, who then wrote down the exact sum given by each person in a copybook.

Horseshoe was spread widely at wedding parties in the past, according to old informers.

When bridegroom was brought back from a bathhouse, he had small coins showered on his head. Under bridegroom’s approach, they started gunfire.

They at a wedding party play tar, kamanchya, tambourine; a group of clarinetists also attends the event.

Bride’s waist is belted by red ribbon; and then bride is covered with shawl and let come out from her father’s house.

When bride moves away, she is accompanied by yengya and dyarina. The latter usually holds a carafe of sherbet in hands.

As accustomed upon receipt of consent under the matchmaking in village Binagadi, sweet tea is served. People use to say, “The girl is yours”. Consent – khyari – is to be received by women; men come to the place later. Men, in turn, are shown “the sign of respect”. On that day, there are usually brought one ring with a precious stone, a headscarf, and a box of sweets. In village Binagadi, the rite of “paltar kyasdi” occurs simultaneously with the major betrothal. They put scissors onto bride’s dress and tell her: “May God bless you, and we congratulate you”. It is bridegroom’s mother to give dresses to cutters. Bozbash and pilaf are usually served under “paltar kyasdi”. In some cases, there are served both dinner and sweet table. It is bridegroom’s side to bear all costs. Under this rite, dinner and dances are also held separately.

Bridegroom’s side prepares a bathrobe for bride’s close people. Both sides give the chef money under the opening of the big pan’s lid.

Bridegroom’s small knot is sent from bride’s house prior to bridegroom’s wedding party.

On the day of wedding party in village Hovsan, 3 people slaughter lambs at 10 o’clock in the morning. They are given a certain sum of money or gifts.

Tar is played at wedding party at midday. A singer and his band sat in a premise. A singer usually performs songs “Rast”, “Humayun” or other mugams. Bridegroom has his hairs cut and is shaved under the sounds of mugam and in the presence of people. Then, musicians have a 1-hour rest.

Roast meat is usually cooked for a company of 100 to 150 people. All tables in toykhana are laid at 4 o’clock in the afternoon. The roast meat is put on the table. At this moment, a singer stops singing, and everyone dances in turn.

When lamb is slaughtered, everyone dances nearby. As evening comes, bridegroom is brought to a bathhouse in the company of musicians. The bridegroom takes bath within 1 hour and then is brought to his father's house under the sounds of music. Here, they dance with the bridegroom during one hour, splashing him with fragrance. Relatives dance in front of bridegroom and throw money.

In Hovsan, wedding party begins at 7 or 8 o'clock in the evening. There is laid an 8-meter tablecloth. Bridegroom and his best friends sit on a sofa. Relatives bring trays in. A plate with part of the tray's content is put onto the sofa. Another part of the tray is designated for musicians. Usually, guests group to eat in a wedding house and then move to toykhana. Such a wedding party usually ends at around 2 o'clock at night.

In the past, a wedding party lasted till early in the morning. Musicians woke bridegroom up under the sounds of melody. At midnight, there was performed a wedding party for bridegroom only. In Baku villages, the hardest wedding parties were performed in Hovsan.

On the day of wedding party in Hovsan, "betrothal" is brought to bride's house. Women sit in front of musicians and show what they brought for the bride. Later on, the bride is let enter the room. Under the custom, if wedding party is performed since the morning, bride is brought to toykhana in a red dress, but if wedding party starts in the evening, bride comes in a white dress and watches her wedding herself.

It is old women to collect money at wedding parties at bride's house. In toykhana, a separate curtained place is arranged for bride. Her girlfriends sit right (on her side) and left (on her bridegroom's side) from her.

She-toastmaster herself invites people to a wedding party and performs the duties of yengya when bride leaves her father's house.

Wedding parties in villages Mardakan and Shagan are performed at toykhana. Everyone who comes to such wedding parties gives money. She-relatives bring the prepared trays with sweets for bridegroom. Women and young girls have a fun, dance together and then go home. No foods were served at women's wedding parties in the past.

In the said villages, bridegroom was carried to a bathhouse on the day of bride's removal. Bridegroom was accompanied by musicians and then splashed with fragrance.

In the majority of Absheron villages, the rite of syarpayi akhshami – master's evening – is observed a day before wedding party. Lamb is slaughtered on that evening. Once the supper is over, bridegroom's side's people consult each other and determine people who will work at wedding party. This day was called "toy akhshami" or "syarpayi akhshami" whereas the 2nd day was called "ashyg", and the 3rd day was called "khanyandya akhshami".

Such dance melodies as Vagzali, Gochali, Innaby, Kinko, Kechimyasi, Shalakho, and Gazakhi were usually performed at wedding parties.

In village Mardakan, it is bridegroom's brother or relative to belt bride's waist. A mirror and a candle are tied to bride's hand. Her father blesses and sees her off. At this moment, one of old men lets bride pass under the Koran.

At bridegroom's house, a plate is put in front of bride's feet; bread is cut above bride's head; and sugar and sweets are strewed onto bride's head and car.

Mother-in-law lets daughter-in-law, who enters bridegroom's yard, pass under the Koran. Bridegroom's father puts his hat on bride's head, then puts it off and finally blesses bride.

After this, bridegroom, mother-in-law and father-in-law gift gold chain and other decorations to bride. This is called "yuzgaychyaklik".

Syarpayi-yengya women attend wedding parties at bride's house in every village. A woman under the name of Sara Aliyeva acted as either syarpayi or yengya at wedding parties in village Mardakan in 1980-1990s. Women-musicians perform at women's wedding parties. At such wedding parties, music and dance start at night. Guests group to come in advance and bring trays with sweets. Those who come on this day in village Kurdakhany gift something, particularly, perfume, soap, etc. to each woman of a house. Guests are given meals. She-relatives give congratulatory wishes. When the evening comes, they go all together to toykhana to have fun there. All the guests are women. As a rule, they give equivalent sums of money.

On the day of wedding in villages Bina and Gala, men usually sit on the floor. Bridegroom's mother does not dance at the wedding party. People used to say, "Bridegroom's mother should be staid and should not dance at the wedding".

In village Mashtaga, minor betrothal is called khyari (yes), khyatirjamlyg (consent), or balaja yuzyuk (minor ring). After the ring is brought in, there is served yuzyuk ashi (the ring pilaf). All necessary foods for pilaf and sweets are sent to bride's house in advance. Bride's house begins to prepare and sends a share to bridegroom on the same day; the ring is followed by "vyazourt". Bride's side puts a gift onto bridegroom's tray with sweets.

Then, bride's side sends the tray to bridegroom's house. The tray usually contains 101 shyakyarburas, 101 pahlavas, and 51 eggs. A half of the eggs is painted red, the other half is painted white. A separate tray is prepared for bridegroom. This tray contains a shirt, stocks, a handkerchief, perfume, a box of sweets, etc.

Each of the sweets to be brought to bridegroom is wrapped into paper and given, together with the gift, to those who depart bride's house.

Dolma and pilaf are served; sweets are the necessary attribute. Drivers, who bring guests in, are also given a gift by bride's side. A dress length is prepared for mother-in-law. He who puts ring onto bride's finger is given a bathrobe. The participants of the event are shown gifts brought to the place.

Next stage marks the performance of "paltar kyasdi". Bridegroom's side gives bride's side "hyarj" or "bashlyk". Bride does not sit near to her bridegroom at such a wedding party. As accustomed in these villages, bride is brought to the wedding place with her face veiled.

Bride is to wear white dress, with her head under white bridal veil covered by red shawl from above. At women's wedding party or paltar kyasdi in village Mashtaga, a group of musicians consists of women.

Of musical instruments, they play accordion, nagara (Oriental instrument) and paired nagara. Money is given at around 3 o'clock in the afternoon, and dinner is served afterwards. The dinner consists of roast meat, fried tomatoes and potatoes, pilaf and parcha kufta-bozbash. The dinner and the wedding ceremony are conducted in separate premises.

It is bride's father-in-law or brother-in-law to belt bride's waist. Yengya women hold a mirror and a candle in hands. No rites "gapybasma", "gaychi kyasdi", etc. are observed in either Mashtaga or Kurdakhany.

In Absheron villages, gurban – a sacrificial animal – is slaughtered in front of bride's feet, a plate is broken in front of bride, and sweets are strewed onto bride's head. Those who come to take bride away wait until mother-in-law permits. After she permits, they take bride to

bridegroom's house. Then, wedding party at bridegroom's house begins. Such a wedding party usually lasts till midnight.

Toastmaster – syarpayi – is called toy yengyasi and el yengyasi in Mardakan and Mashtaga, respectively.

“Syartakht” is brought away three days prior to “one-week bath” in village Mashtaga. Relatives and neighbors bring gifts to bride.

There is interesting custom called “khonchagya-tirmya”, which is typical for Baku villages. If engaged girl attends anyone's wedding party, she is given the nominal khoncha (tray). Mother-in-law, with khoncha in her hands, dances and comes up to bride, then kisses her forehead and lifts her, and finally puts khoncha at bride's place and dances together with bride. Khoncha contains gifts and some fruit. Fruits are usually dispensed among guests at a wedding party.

On all holidays, which occur prior to the day of wedding ceremony, bride is gifted bayramlyg (the holiday present). Novruz Bayram is the holiday that retains in memory most of all. Bride is gifted red dress or headscarf, a lamb with its forehead smeared with henna, and a holiday present; bride's arm is smeared with henna. When early fruits ripe, they are brought to bride; this is called “nyubarlyg” or “bagbashi”.

Within a month after the wedding day, first the newly-wed girl's side invites the fellow's side to come as guests and then vice versa. Later on, the girl stays at her mother's house as a guest within 3 to 7 days.

In village Mashtaga, wedding parties last till midnight. At wedding parties in villages Bilgah and Fatmai, a day of someone else's wedding party is usually announced. They in Mashtaga visit houses to invite people to a wedding party. Several days prior to a wedding party in Mashtaga,

there is conducted syarpayi gejası (toastmaster's night), and a day before the wedding party – khina yakhdi.

On the day of khina yakhdi, bride goes to a bathhouse. Prior to this, guests carrying gifts come to the bride's house; she who wets henna is given money. Bride's girlfriends smear bride's arms and feet with henna. As a farewell, bride dressed in white is praised at women's wedding party. At this moment, her palm is smeared with henna.

As accustomed at rite khina yakhdi in village Binagadi, there is served dinner, and people are levied money above henna. When bridegroom's side's representatives come, henna is covered with a tray of sweets and a candle is lit.

After everyone invited to attend the henna night gathered together, musicians began to play, according to ethnographer R. Babayeva. At a wedding feast in Baku, musicians played 12- or 7-stringed saz, accordion and paired drum. The most spread melodies were gyt-gylyda, zavoddady, dal-gabag (darchyny), and syarchyayi.

In the past, yengya woman sang the following song at such a feast:

Having put scissors away,
We'd like to hear its peal,
Let's a fellow call his sister
In a playing way

After this, bridegroom and bride's mothers were given money to praise the bride in the following way:

Bride, we congratulate you with your new living place,

Congratulate you with your new dress (9)

Kyabin – marriage – was concluded on the day of bride's removal. The amount of kyabin was equivalent up to 25 (101) gold coins.

When bride was to remove, they in her father's house gave her a bag of pahlava and shyakyarbura, a bag of sweets for children, a set of bedclothes as the wedding portion, household things, and an old store trunk. In the past, bride's wedding portion was covered with a curtain. A curtain sewn accurately by bride herself, a lampshade, and other accessories were brought in the morning next to rite khina yakhdi.

When a car with bride's wedding portion arrives, one man immediately notifies of this. Bridegroom's mother gives this man a bathrobe.

Bride's girlfriends come to visit bride in the morning on three consecutive days after the wedding ceremony. In the first morning, they bring guymag, and in the second and in the third morning, they bring dushbarya and pilaf, respectively. If a girl has left for a faraway place, the three-day foods are sent together with her.

A table is laid for the newlywed girl a week after the wedding day. Guests from the girl's house come to spend "one-week bath". Guests are women only. Each of them gives the newlywed girl a gift.

In village Binagadi, one-week bath is called "takhtyig-di". A curtain with red pompons prepared by yengya woman continues to be hung within one week before one-week bath begins.

It should be noted that, under the wedding custom, bridegroom's guardian was called dyarnya (bridegroom's yengya), and bride's guardian was called yengya. They were the persons who confirmed virginity of the fellow and the girl. In the past, in the event of disgust or displeasure at marriage night, newlywed girl's yengya, having been put on donkey, had her hairs cut, was insulted and finally ousted from the house. That was considered a shame. For this reason, dyarnya and yengya people took a great responsibility at Baku wedding parties.

Next morning after the wedding ceremony, people used to say that the girl “has become the house’s mistress of the house”. In the morning after the wedding, close relatives put khoncha, i.e. a tray with sweets and gifts at the head of the newlyweds’ bed. This rite was called syartakht. Three days after the wedding day, there was performed the rite of “yuzya chikhdi” (appearance in public); and the 7th day after the wedding marked the performed of rite “hyaftya hamami” (one-week bath).

Newlywed girl was not permitted to leave her husband’s house yard in order to be prevented from the evil eye. On the 40th day after the wedding party, close relatives invited the newlywed girl to come to their houses as a guest.

After wedding party, when newlywed girl was taken away to a certain joyful event, her mother-in-law filled in khoncha (a tray with sweets and gifts) for her. It was necessary to put a decoration on the tray. In all, it was fashionable to gift a lot of jewelry decorations to the newlywed girl.

A day before khina yakhdi, fellow’s side sends two khoncha trays to the girl’s house. One of the trays contains a red dress, 2 decorated candles and henna, and the other one contains sweets. A mirror is also sent to the girl’s house. Henna is made prepared in the evening and then is put onto the girl’s arms, feet and hairs. Preparations for khina yakhdi start in the morning. Musicians come.

Guests and bridegroom’s house’s representatives invited to attend khina yakhdi come to bride’s house. Here, musicians are women. The invited guests are young girls. Bride sits in another room. Guests dance under the sounds of music. In the middle of the rite, bride is brought in by her best girlfriends to join the company. One of the best girlfriends is bridegroom’s house’s representative. The girlfriends hold candles brought from bridegroom’s

house in hands. Bride is allowed to sit in the middle of company called “toykhana”. A mirror sent from bridegroom’s house is put in front of bride so that she can see herself: this is considered a symbol of happiness. Bride’s best girlfriends, with candles in hands, stand near bride. At this moment, yengya comes up to bride. Music starts playing again, and everyone begins to praise bride. At this moment, guests give some money to yengya, who puts the money onto bride’s head. Then, yengya and best girlfriends invite bride to a dance. Bride dances and has fun together with guests. For fun, one woman, disguised as a man and with a cigarette in her mouth, enters toykhana.

Having ordered melody under the name of “Gochali”, people invite women-guests to dance. Bride is brought away to another room, and that’s the end of the feast.

A day prior to khina yakhdi, dress and gold brought to bride by bridegroom’s side are taken away. And next day, when khina yakhdi is performed, the dress and the gold are brought back to bride’s house on trays. When bride is brought in to join the company, the trays are put in front of her. Yengya woman opens the trays, shows them to guests and tells them: “May Allah give you happiness”. After this, women-guests have their arms smeared with henna.

On the wedding day, bridegroom’s friends carry bridegroom to a bathhouse under the sounds of music. According to this rite called bay hamami (bridegroom’s bath), friends leave bridegroom alone in the bathhouse and go back. After a certain period of time, they return to the bathhouse, under the sounds of music again, and take bridegroom back from the house. On their way back, they strewed small coins onto bridegroom’s head. Bride’s wedding portion is brought in on the wedding day. Several girls visit bridegroom’s house to decorate it. Red ribbons tie up wedding portion’s things. This is considered a

symbol of happiness. Wedding portion is brought from bride's house under the sounds of music. Bride is decorated, brought to bridegroom's house in the evening and allowed to sit in a separate room. A feast for young fellows and men is arranged in a marquee put in the house's yard. Musicians also sit in the marquee. Bridegroom is brought in by his best friends. At this moment, everyone begins to have fun under the accompaniment of music. When feast nears its end, everyone starts praising bridegroom: this rite is called baytyarifi. At this moment, feast participants, having called up close people, ask them to give a robe to bridegroom. Relatives gift various presents. At the end of wedding party, guests were given sweets.

Evidently, traditional distinctive peculiarities of the wedding customs of Azerbaijani nation have deep ancient roots and are preserved up to nowadays with some specific elements added.

FUNERAL RITUAL

The funeral rite in Baku, like elsewhere in Azerbaijan, is performed in accordance with the rules of Islamic religion.

Under the rite, standing near a dying person should be a mullah or a man, who knows Islamic rules and can read kyalmeysi-shahadat – the death prayer – to allow a dying person to die calmly.

In accordance with the requirements of Islamic religion, a dying person's face is turned toward kiblah. Relatives and friends stand near him/her at this moment. If a dying person agonizes, they – teziahs (money collectors) – in Absheron put a stone or some earth into his/her hand. In such cases, people use to say that a dying person cares

about a descendant or a close person who is far away. In this event, the photograph of such person is put onto a dying person's breast. After death, the clothes of the deceased are changed; the deceased's jaws are tied up with a handkerchief; feet are paired and tied up, eyes are closed, and face is covered with black or dark cloth.

A woman should not stay near a dying person alone. It is forbidden to cry or speak too loudly near a dying person or leave a dying person alone in a room. If death comes at night, a candle is lighted near to the deceased. Old people use to say that this is done to safeguard the deceased against the evil eye.

As a rule, the dead body should be washed and cleaned immediately. This custom has been preserved in Baku. Once this is done, there is made a fire with men sitting around it. The number of those who sit should be odd. If a stranger passes near this place at this moment or sits in a circle, the first sura of Koran – Fatiha – should be read.

In Icheri Sheher, dead persons were washed in a mosque. The funeral repast was organized on the third day of a death. No money was collected for the funeral repast. The commemoration days were the 3rd, 7th and 40th days, Thursdays, and the 1st anniversary of death. Gravestone was laid at any time after death. Those who returned from a graveyard after funeral were given pink water.

Informer Aliheydar Aliyev said his five sisters had lived in different parts of the city. When they died, they were first brought to the father's house and then buried.

It should be noted that, as practiced in Baku lately, a dead body is washed not immediately after death but closer to burial time. People say, "dead body should be washed after it gets fully cold" and give gusul- the ritual washing. The 1st gusul is sidir kafur, the 2nd gusul is clean water, and the 3rd gusul is dead body's being wrapped into

shroud. Before dead body is wrapped into shroud, willow or pomegranate twigs are put under its arms to allow the dead body to lean on the twigs to answer questions at another world.

Three shirts are sewed for a dead body. As for men, first shirt covers a distance from head to knees, second one is set as an apron over breast, and third one is a headscarf. As for women, shirts are tied on the breast as well. A dead body is wholly wrapped into white shroud, with its head, feet, ears, eyes, mouth and nose filled in with cotton wool. Then, Koran's 36th sura – Ar-Rahman – is read, and a dead body is moved to burial place. The prayer is read at home, at a cemetery and in a mosque.

In Baku villages, a dead body is kept in a house where men sit. According to a custom, dead body should not hear any strange sounds. In a two-storey house, a shrouded dead body is usually kept at the upper floor, surrounded by men. Women sit at the lower floor and cry not loudly. After midday, short before burial, women are allowed to see the dead body off. Women accompany a dead body only to a street and then go back to a mourning house.

According to one custom, when a coffin is taken out of the house, a stone is put at the place where the dead body was, and the man who put this stone throws it away after people return from a cemetery: the place of “iuyat” is getting broken and smoothened. A lamp or a candle should be lighted at this place for 3 consecutive nights.

It is no coincidence that folk used to say, “There should have been someone to light a lamp in a grave” or, if a person is stupid, they say regretfully, “He would only light a lamp in a grave”.

Currently, dead bodies are also washed out largely in a mosque at Baku villages.

After a dead body is taken away from a yard, the place where the dead body was is cleaned, and all the belongings are thrown out. It is believed that dead body's blanket, pillow and mattress spiritual and therefore, must be thrown out. If someone touched dead body before it was washed, he is also considered spiritual. Dead body's bedclothes must be washed, and people must take bath within 3 days after someone's death and read "salavat"; otherwise dead body's soul will be split, people say.

On the third day after funeral, relatives and friends gather at the deceased's house and partake in a rite. Women sit crying in a separate room. They cry above the deceased's portrait or personal things. If the deceased was a young, single person and had no his dreams come true, they lament in the following way:

Wind blew...
Having kept breath,
Nightingale sings in a garden,
Fate is against me

Narcissuses, hey narcissuses,
You grow as a bush,
It is a pity for the young
The earth took the young, covered him

Sisters of the deceased lament as follows:

Our dear brothers,
It will start raining and snowing
If to die, let's sisters die
But do not let brothers die.

According to ethnographer F. Sayidova, they in Absheron villages lament over the dead body as follows:

I don't know why nobody goes,
No one returns from this way
A row is built
But he who is out will never return.

Tears can't stop
Even if it rains heavily from mountain
I won't surrender to Israel
Until you visit me. (22, 41-44).

The deceased is buried with his back turned toward grave. This is called "ahli gabul" (greeting). Before dead body is put into grave, knots of shroud are untied. Head knot is opened, and a piece of earth is put there. Dead body's right cheek is pressed to the earth.

A dead woman is buried with people keeping a kerchief over her face so that her face remains unseen. At this moment, one of her close people, most often brother goes down into the burial place whereas a mullah reads prayer "Tyalgin" upstairs. If a woman is buried, her husband, uncle, father or brother-in-law can also go down into her burial place to see her off. Cousin is not allowed to do it so. After prayer "Tyalgin" is read, this man climbs up from the grave. Then, the grave is covered with stone slabs, which are subsequently covered by earth, with stones laid on the edges. After a grave is dug, its walls are covered by cemented stones. Women's graves are comparatively deeper than men's: 1 meter against 60 to 80 centimeters, respectively. After burial is over, water is poured onto the grave. According to a belief, this water refreshes the deceased under questioning at another world. The gravestone is put at the place of the deceased's face turned toward sunrise.

No money is collected at a funeral repast. Just close people of the deceased provide help by bringing something.

On mourning days and following the expiration of 1 year after one's death, a female mullah attends women's funeral repasts, and male mullah's attends men's funeral repasts. Apart from mullah, close people of the deceased lament, sing elegies and cry over the dead person. The crying over the deceased lasts from early in the morning till 2 o'clock in the afternoon. Those who come to funeral repast are met by the deceased's relatives; other people in presence are given pink water (gul-ab). Mullahs thanks he, who passes gul-ab over, and prays for the peace of the deceased's soul. After the first part of funeral repast is over, women stand up, greet one another, and ask about each other's health. After this, they eat dinner. When dinner is over, mullah reads sura "Fatiha". Then, women move to a cemetery. Sometimes, when too many people gather at a funeral repast, they go to a cemetery in the morning as well.

In Binagadi, halva and bread are served on the death's day; the three days are marked on the third day of funeral, with dinner served.

They in Bilgah organize juz – fragment – on death's day. Thirty parts of Koran are read prior to funeral. Those in presence who know Koran also read it.

Sura "Yasin" is read on Thursday mornings and evenings near the door of the deceased's house.

Dinner is offered starting from the second day after funeral. The seven days is not marked. But they in Bilajari do mark the seven days.

In Novkhana, prayer Minajat is read at the door of the deceased's house. In doing so, they notify everyone of someone's death.

In Novkhana, people carry the deceased on their shoulders at a cemetery for a certain period of time. They in Novkhana used to say, “Allah orders that the deceased must be buried, and that the dead girl must marry her chosen one”.

Under the custom, kulcha – a half of bread loaf with halva – is offered after funeral. After people return from a cemetery, they are served dinner. On the third day of funeral, pilaf and bozbash are offered. Women do not go to a cemetery until the 40th day after funeral expires. They go to visit the deceased on the 40th day of funeral. This is called “the closing of the 40 days”.

Funeral repasts are conducted within first 3 days after someone’s death, and later on, people gather on Thursdays. Women attend funeral repasts from the morning till the afternoon while men come after midday. Men go to a cemetery usually at 5 o’clock. The 40 days is marked particularly.

Pilaf and sour and sweat roast meat are served on the 40 days. In addition, greens, cheese, halva, tea, etc. are also on the table.

They in Fatmayi say, “A man goes to another world from this world after he dies”. And “another world” is eternal, clean, according to them. This thought is also confirmed by the population of other villages in the Absheron.

Usually, the deceased is buried on the day of death; however, in Fatmayi the deceased is kept for a couple of days until all relatives gather and is buried only afterwards.

Coffin can not be brought out of the house immediately. First, coffin is three times raised and put on the earth. When the deceased is on the way to cemetery, people carrying it should not look back or return on halfway. They must only go forward and keep silence. Women must not attend funeral. However, they can visit a grave at

a later date. The deceased should not be put into grave straight after it is delivered to cemetery. At a distance of one meter from the grave, there is prepared a place where the coffin should be put upon arrival. Then, prayer for the peace of the deceased's soul is read above the deceased's head. If the deceased is a man, he who reads the prayer stands near to the deceased but if the deceased is a woman, he stands aloof. Under the custom, the dead body should not be buried until the prayer is read. If the deceased is a child over 6, the reading of Muslim prayer is compulsory, but if the deceased is a child under 6, no Muslim prayer is necessary.

If the deceased committed suicide, no prayer for the peace of the deceased's soul is read. Before reading the death prayer, mullah puts his right hand onto the deceased's right shoulder and left hand onto the deceased's left shoulder, shakes the deceased a bit and repeats three times: "Listen, know and be aware, certain (calls the deceased's name)". Then the mullah starts reading the prayer.

Under the custom, Azerbaijanis are not buried in coffin. However, in some cases, for example, when the dead body is torn or decomposed it is possible to bury it in a coffin. Nevertheless, a Muslim is always wrapped into shroud with no dresses or alien things and is buried with his/her face turned toward kiblah.

Before dead body is put into grave, coffin with the dead body is three times raised and put on the earth. Then, the dead body is put into grave. The deceased should be buried with his face turned toward kiblah. If a man is buried, he is put into grave from the grave's wider side. A woman is put into grave immediately, with her face turned toward kiblah. To tell the truth, this rule is not observed at present; however, when a person goes down the grave to place the dead body there, he must have neither hat nor

shoes on. This man should go up from the grave from the side of the deceased's feet. He is the earliest person to throw a piece of earth into the grave and say, "We all belong to Allah, and we go back to Him". The number of pieces of earth to be thrown into grave should be odd: 1, 3, 5, etc. A land hill over grave should be 4 to 5 fingers high. Once this is done, the grave land is poured with water, and people, after having thrown pieces of earth seven times, start reading the prayer.

After this, relatives of the deceased stand in a row, and all those who attend the funeral ceremony express their condolences to them. In expressing condolences, they tell the following phrases: "May Allah let the deceased rest in peace", "May Allah secure you and all those alive against troubles and diseases. May Allah give all you health".

Then, people return from cemetery to the yard of the deceased's house and read prayers "Yasin" and "Fatiha" there. Once funeral dinner is over, they express their condolences to the house's owner and go away.

In some villages, relatives, friends and neighbors of the deceased bring the mourning bread within 3 days after death's day. This is also called "bitter bread". Apart from this, they bring tea or sugar, and somebody gives money. All this comes as assistance to the owners of a house. However, the number of everything to be brought should be odd. For example, people bring 1 or 3 kilos of sugar; if the question is about money, it should be 11, 13, 53, etc., that's the way of assistance. No dinner should be cooked personally for owners of a house of the deceased within first 3 days after his death. On the third day, there is organized "the three days" repast ceremony that includes repast dinner attended by gravediggers, and close relatives and neighbors of the deceased. Koran is read every Thursday until 40 days from the death's day expire. On Thursdays, people also bring tea, sugar and money as assistance.

On the fourth day after death, the bedclothes of the deceased are washed and cleaned. Close relatives of the deceased keep the 40-day mourning. Women are dressed in black from head to heels. Men do not shave and attend neither wedding ceremony nor feast. After a week passes since the death's day, they in some villages, particularly, Binagadi, mark "the seven days" repast. On the seven days repast, they are obliged to slaughter cattle to cook specific dishes. After the meals, mullah reads Koran for the peace of the deceased's soul. However, sometimes, nor cow or lamb is slaughtered, and halva is fried instead. The halva is given to people who come to attend the funeral repast. Various dishes are cooked. After the meals are taken, mullah reads Koran and prayers. As accustomed at Abshe-ron villages, light should be turned on permanently at the deceased's house for 40 days and nights after the death because, as people use to say, the spirit of the deceased visits the house and the family every night.

The 1-year anniversary of death is marked after a year is over. Cattle and sheep are slaughtered, and various dishes are cooked specially for this event.

In addition, on holidays, people move to a cemetery to commemorate the deceased relatives and light candles there. Local residents use to bring dinner, flowers, water, etc. to the place of burial of their relatives. On mourning holidays, they bring eggs painted in black. This is allegedly done to make the deceased's soul glad and bring wealth to those who do this.

Traditionally, they in Baku commemorated the three-day repast, the Thursdays, and the 40-day repast. If the deceased was an old person, he was wrapped into black or green fabric, but if the deceased was young, he was wrapped into motley red fabric. If the deceased was single, he was seen off on his last way under the wedding melody of "Vagzali".

Bozbash, halva, sour milk, persimmons, tea, etc. were traditionally served.

Sometimes, dervishes were invited to attend mourning rituals. Inviting them to attend a wedding ceremony or a funeral repast were mostly devout people. This custom has been preserved up to nowadays.

On the 41st day of death, they cook khamirashi – noodle soup – that is offered to relatives and neighbors of the deceased. Khamirashi is cooked of noodles, small beans, meatballs, butter and onion. Only residents of the deceased's house partake in the ritual. This is called “the closing of the forty days”.

The deceased persons were kept vivid in memory over centuries; their graves were considered sacred. Our thought is confirmed by such folk expressions as “I swear on father's grave”, “I swear on mother's soul”, “I swear on the souls of my dead relatives”, etc.

The funeral rite in Absheron villages, like elsewhere in Azerbaijan, is performed in accordance with the rules of Islamic religion. However, there are certain specific distinctions. For example, they in Absheron villages, like in Baku, do not commemorate “the seven days”; those attending the funeral ceremony throw odd number of pieces of earth into grave until it is dug; assistance is brought to a mourning house in odd number; the deceased is surrounded by men whereas women cry and lament not loudly not to let the deceased hear them, etc. Evidently, the inherited past in the funeral rite, which is one of ancient rites in Azerbaijan, is connected with contemporaneity and permanently get renovated.

HOUSEHOLD

According to the Azerbaijan Republic's 1999 Census, the number of Baku people-members of households was 1,788,854; the number of households was 434,406. There were 61,895 one-person households, 46,532 two-person households, 70,124 three-person households, 97,563 four-person households, 71,280 five-person households, 39,567 six-person households, 15,2729 seven-person households, 10,473 eight-person households, 6,808 nine-person households, and 14,436 ten- or large member number households; the number of members of households averaged 4.1 (5, 11).

According to the Census, the number of Baku population was 1,788,854, including 869,689 men and 919,165 women. Noteworthy is that the number of first persons of households was 434,111, including 290,678 men and 143,433 women; the number of spouses was 254,883, including 27,512 men and 227,371 women; the number of sons and daughters was 725,866, including 391,937 men and 333,929 women; the number of fathers and mothers was 22,176, including 5,392 men and 16,784 women; the number of brothers and sisters was 37,564, including 20,167 men and 17,397 women; the number of daughters-in-law and sons-in-law was 62,106, including 8,106 men and 54,000 women; the number of fathers-in-law and mothers-in-law was 3,237, including 679 men and 2,558 women; the number of grandmothers and grandfathers was 614, including 90 men and 524 women; the number of grandchildren was 150,380, including 78,095 grandsons and 72,285 granddaughters; the number of other relatives was 85,919, including 40,596 men and 45,323 women; and the number of non-related persons was 11,998, including 6,437 men and 5,561 women (5, 24).

In Baku, the number of one-nationality household members of was 1,663,483, including 1,508,104 Azerbaijanis, 15,856 Ukrainians, 86,808 Russians, 701 Turks, 22,833 mountainous Jews, 610 Talyshs, 19,737 Lezghins, 3,762 Jews, 498 Tatars, 619 Kurds, 291 Avars, 1,730 Georgians, 55 Udins, 84 Tsakhurs, and 1,795 as people of other nationalities. The number of members-representatives of different nationalities was 125,371 (5, 64).

The number of Baku households with children under 18 was 287,866; total number of members of such households was 1,450,338; the number of households (with 1 member) was 5,190, (2) was 11,252, (3) was 43,126; (4) was 82,034, (5) was 64,086; (6) was 36,354; (7) was 14,907, (8) was 10,020, (9) was 6,616, and (10 or over) was 14,281 inclusive of 182,523 members (5, 147).

The number of households with one child was 86,781, with two children-113,804, with three children-55,695, with four children-19,048, and with five or more children-12,538. The number of households with children under 16 was 267,701 inclusive of 1,371,749 members (5, 159, 163).

In Baku, the number of households with children under 6 was 124,077 inclusive of 704,712 members. There were 389 one-member households, 2,866 two-member households, 16,566 three-member households, 31,190 four-member households, 25,356 five-member households, 17,428 six-member households, 8,534 seven-member households, 6,312 eight-member households, 4,489 nine-member households, and 10,947 ten- or larger number households inclusive of 142,150 members (5, 207).

The number of one-member (over 16) households was 58,432, including 32,523 men and 25,909 women (5, 220).

It should be noted that the number of households with economically active population in Baku, according to the 1999 Census, was 374,337, including 32,658 one-member

households, 35,314 two-member ones, 62,331 three-member ones, 91,912 four-member ones, 67,921 five-member ones, 37,871 six-member ones, 152,58 seven-member ones, 10,177 eight-member ones, 6,649 nine-member ones, and 14,246 ten- or large number member ones (5, 310).

The number of Baku's households with employed members was 334,923, including 27,565, 2-30,146, 3-54,696, 4-82,950, 5-61,441, 6-34,453, 7-14,150, 8-9,544, 9-6,274, and 10 or large 13,704, respectively (5, 400).

The number of Baku's households with unemployed economically active members was 104,421, including 5,093, 2-7,910 3-15,762, 4-24,821, 5-20,296, 6-12,596, 7-5,530, 8-3,773, 9-2,599, and 10 or large 6,041, respectively (5, 582).

On the basis of data collected in Icheri Sheher in 2008, it is to conclude that the number of population of Baku's Icheri Sheher was about 3,260, including 55% and 45% as women and men, respectively. The number of private houses and state-owned houses in Icheri Sheher was 202 and 1,407, correspondingly. The number of Icheri Sheher families totaled 1,415. Noteworthy is that 40% of Icheri Sheher population were pensioners.

The existence of traditional peculiarities in the family life of Azerbaijanis residing in Baku is illustrative of ancient, rich heritage of our nation. Certainly, of particular interest are the wedding ritual, which reflects the richest traditions of Azerbaijani nation, stages of this ritual, and specific distinctions of these stages.

In 2009, Baku's population consisted of 998,200 men (48.9%) and 1,041,500 women (51.5%). There were 1,043 women per 1,000 men. As for the Absheron economic area, the population consisted of 254,600 men (49.6%) and 258,200 women (50.4%), or 1,000 men per 1,014 women (4, 69).

According to the early 2009 data, the number of Baku's population aged 18 to 39 comprised 355,762 men (48.4%) and 379,974 women (51.6%), i.e. 1,068 women per 1,000 men (4, 72).

The number of fertile (aged 15 to 49) women was 608,817 or 59.8% of the total number of women (4, 75).

It should be noted the number of births in Baku was 25,910 in 1995, 20,846 in 2000, 27,855 in 2005, and 31,845 in 2008 (4, 78); and that the number of deaths in Baku was 12,809 in 1995, 10,428 in 2000, 12,046 in 2005, and 11,843 in 2008 (4, 100); hence, the natural increase of population was 13,101 in 1995, 10,418 in 2000, 15,809 in 2005, and 20,002 in 2008 (4, 106).

The number of marriages registered in Baku was 9,815 in 1995, 9,542 in 2000, 16,153 in 2005, and 18,193 in 2008 (4, 118); the number of registered divorces was 3,017 in 1995, 2,671 in 2000, 3,793 in 2005, and 2,903 in 2008 (4, 124).

Families with members of different nationalities continue to exist in Baku. According to the data of the 1999 Census, the number of such families was 28,999 (5, 64).

The number of divorces in families with children under 18 was 3,017 in 1995, 2,671 in 2000, 3,797 in 2005 and 2,903 in 2008. That included the following number of divorces in families with one child: 230 in 1995, 379 in 2000, 818 in 2005, and 625 in 2008; and with two children: 230 in 1995, 434 in 2000, 692 in 2005, and 404 in 2008 (4, 130).

There lived 495,000 families in Baku in 2008, including 71,000 families (4, 149) with one member. There were 109,000 families in the Absheron economic area, including 7,000 families with one member. The number of family members in Baku averaged 4.1 (4, 162).

There were 7,143 and 7,803 privatized living apartments in Baku in 2006 and 2007, respectively. As for the Absheron economic area, this number was equivalent to 1,738 and 3,731, respectively, (4, 302).

There lived 434,406 families in Baku in 1999, including 61,895 families with one member, 46,532 families with two members, 70,124 families with three members, 97,563 families with four members, and 158,292 families with five members.

There were 81,189 families in the Absheron economic area, including 5,194, 6,259, 10,017, 19,933, and 39,786, respectively. The number of members of these families averaged 4.7 (4, 154).

Stability was established in an increase of the number of population in Baku in 1960-1980s. However, parts of Azerbaijanis residing in Armenia was driven out from their native land on January 25, 1988 (24, 270). Later on, the tendency aggravated. The majority of refugees moved toward Baku. More than 200,000 Azerbaijanis, 18,000 Kurds, and 1,000 of Russian-speaking people were driven out from Armenia to Azerbaijan within one year (8, 173).

Part of residents settled to reside in Baku. New settlements for refugees were built in Ramana and Mehdiabad.

In 1993, the territory of Nagorno Karabakh and of other adjacent regions of Azerbaijan – Kelbajar, Agdam, Fizuli, Jibrail, Gubadly and other – was occupied. As a result, 1 million of refugees and IDPs arrived in different regions across Azerbaijan. Of course, some of them moved toward Baku. Yet in summer 1993, refugees and IDPs lived in the majority of hostels and guesthouses in Baku.

In 2002, there were 243,924 refugees and IDPs (56,993 families) living in Baku (7, 313).

The number of refugee families was 18,798 (93,447 members), and the number of IDP families was 38,195 (150,447 members) (7, 313).

The number of refugee and IDP families in Baku was 60,010 (280,626 members) in 1995, 52,089 (219,373) in 1996, 53,707 (227,714) in 1997, 54,073 (231,737) in 1998, 55,134 (236,464) in 1999, and 56,93 (243,924) in 2002 (7, 313-315).

Those who had been arriving in Baku since 1996 were registered. According to the 2002 data, the register included 93,447 refugees and 150,477 IDPs (7, 313).

The number of preschool educational institutions in Baku in the early 2009 was 363 with 33,039 pupils. As for the Absheron economic area, the figures were equivalent to 66 and 9,966, respectively (4, 340).

In the early 2008/2009 educational year, the number of state-owned secondary schools in Baku was 354 with 362,987 pupils; in the Absheron economic area, this number was equivalent to 99 with 74,706 pupils (4, 343). The number of schools for disabled children and boarding schools in Baku was 14, with the total number of 5,201 pupils, and that in the Absheron economic area was 2, with the total number of 614 pupils (4, 347).

In the same years, the number of secondary training schools in Baku and in the Absheron economic area was 21 and 4, respectively, with the total number of 23,739 pupils and 3,111 pupils, correspondingly (4, 349). In Baku, there were 26 state-run higher schools with the total number of 91,768 students (4, 352).

In Baku, the number of non-state higher schools was 13 with 19,662 students (4, 354).

In 2008, the number of university entrants was 9,457 and 1,680 in Baku and Absheron, respectively (4, 355).

Baku had been established within the frames of Icheri Sheher (Old City) over centuries. Icheri Sheher was a reserved complex with self-government in all spheres. Mosques, stores, bathhouses, physicians, bonesetters, kebabmakers, charcoal dealers, jewelers and others were not looked for in Icheri Sheher according to their addresses or street names. People looked for them proceeding, for instance, from such sites as mulberry tree, near to an old teahouse, at Dadash's store, at Alesker's store, at the house of kebabmaker Mamed, at the house of pigeon breeder Adyl, etc. Houses were built so that the surrounding streets could be blown by north wind and south wind. Bedclothes and crockery were stored at takhtapush – built-in cupboards and wardrobes.

The morning voice also was a tradition in Icheri Sheher. In every house, the mother got up early in the morning to read the prayer and, later on, together with the husband, laid white cloth on the table, put a mulberry tree stump, and made preparations for supper with a kitchen-knife with its nose twisted thrice. Dinner was cooked on a kerosene stove. In the course of conversation, Icheri Sheher resident Fikret Gafarov noted that when he was a boy, he went down from living block hoppataranlilar to block agshalvarlilar and saw that long-headed aunt Leila, a girl from another house and, in all, every woman here was specialized in grinding meat. Some were busy in milling the caraway in an old-style bronze mortar with its peculiar sound; sounds were heard from every house. They had dinner at tablecloth and, in addition, ate caraways prior to or after meals. Informer Aliabbas Ismailov claimed kufta – meatballs – was cooked big in Icheri Sheher. “Our family consisted of 8 people. Our mother usually cooked 11 kufta meatballs) and said the rest 3 were for guests. Courtesy was observed in neighborhood as well. If women talked

one to another standing in the street, men thought it was a shame to pass near them. When I came back home, I told the woman, Shafiga to tell women standing outside to come into yard so that I could pass this way freely. The woman looks at the street from the window and sees that Fizzya-khanim holds eggs in her arms. And she tells her: “Fizzya-khanim, it seems to me that you will go away after chicks are hatched”. Fizzya-khanim understood her and rapidly entered the yard”, he said.

The mother’s worst damnation to her children was the following: “May you die valiantly”. They in every house read the Koran prayer for the deceased. The notion of foster-brother or foster-sister was spread widely in Icheri Sheher. Particularly, agshalvarlilar Mamedshafi was foster-brother of Sugra-khanim. There were many such cases.

Respect of elders by younger persons is always observed here; the tradition still continues. After having seen an old man with a basket in hands walking from the contrary side of the street, children went up to him, took the basket and brought it to the needed place. If there was an ill person or old person in a living block, they brought dinner to him/her, no matter whether he/she needed it or not. Suleiman’s mother – old Mama (Mother) – lived at Arif’s house in living block agshalvarlilar (the white trousers). Neighbors, when they were cooking dinner, gave a cup of dinner to a boy child and told him: go and bring it to Mama, so that you will win something from her prayers. And Mama used to tell the child, who had brought dinner to her, the following: “Let gray hairs grow on your breast”.

In Icheri Sheher, there were born a lot of proverbs related to butchers. “I will cut off and eat my own meat but not ask a butcher for it”, or “Our son-in-law is chief butcher: now we will have a lot of rennet”, people used to say. In other words, butchers will satisfy strange persons

first, having given them good pieces of meat, and serve relatives only then.

Every living block in Icheri Sheher had its own nickname corresponding to its occupation or peculiarity. For example, the Sayyeds were a large family. They lived a bit lower than the Khan's Palace. They made lollipops for the occasion of happy events. The grandfather, the father of Mirbabayev Mirgasym Mirbaba oglu and Mirgasym himself made lollipops. The tradition went from generation to generation. The men of family Dudikilyar wore hats resembling samovar's chimney – dudkesh. That's why they were called Dudikilyar. Of hoppataranlar, people used to say, "He saw, took and went away at once". They did not eat kufta (big meatballs) as they disliked it. "Yagar-yagarlar" come out in the street when it rains, look at the rain and say that it now rains now stops raining. Suddenly, it stopped raining at all. These people were called "Yagar-yagarlar".

The bigger part of agshalvarlilar connected their destiny with sea, by succession. They were shippers. They wore, as ship captain, white trousers (ag shalvar), black naval jacket and white hat. Therefore, Icheri Sheher residents called them "agshalvarlilar". They have been devoted to this occupation up to now. Aliabbas Ismailov, who works as ship captain, has followed his father and grandfather's way.

Icheri Sheher residents call those who work as ship captain "pushkya". For example, there were "pushkya Tagi", "pushkya Aganyazyar", etc.

Juhud Zeynallar is also a large family. They were rich but, given that they were not pilgrims in contrary to the then requirements and were digestive (people used to call them greedy), they received the name of Juhud (Jew) Zeynallar.

Every person who was entering the Fortress (Icheri Sheher) gates was at the focus of attention and asked who he/she was. Old women used to say a strange person needed to receive a permission from Padishah to enter Icheri Sheher.

There were no thefts in Icheri Sheher. That's why everyone left windows and door open, slept on the roof and was not afraid of anyone. Door bolt was used sometimes. Door bolts continue to remain here at the moment. Respect for the elder people has always been observed at a highest possible level in Icheri Sheher. If elder people sat in the street, younger one changed their way as they were afraid of passing near them because the elders' eye, as precision balance, would always detect a fault in younger people's step, bearing, etc.

According to Icheri Sheher residents, people neither kept children in hands nor smoked in the presence of elder people. In a queue, women stood in one row whereas men stood in another one.

Children of Fortress's residents, having seen the relations between their father and mother, were afraid of parents' strictness. "They looked for a mouse hole to hide in", people said. The younger people stood still in front of elder ones. Parents taught their children to reply politely when family members talked one to another and be dressed decently at home and outside. It was no possible to be dressed in underwear clothes in the presence of the elder people. When a child left home for somewhere, he/she was ought to say how do you do upon his/her return; dinner bread should be shared by hands, and pilaf should be eaten by hands. If a child made a smacking sound while eating, parents hit his forehead with his spoon to prevent repeat of this. If a child came home after meal was over, Fortress resident Meshedi Alakbar used to say, "When

meal is sent, bitch sleeps”. A child, who was given birth by old parents, was called “a sign of mourning”.

Fortress (Icheri Sheher) residents added, as a sign of respect for the elder, aga (Mr.) or amioğlu (cousin on the father’s side) to their names. As a result, their names were, for instance, Amioğlu Mamed, Aga Mehdi, etc.

Fortress residents also used to say the following proverbs: “They say that shame is taught from a shameless person”, “A friendly person would eat 1,000 houses but unfriendly one would eat none”, “Gyuvach – water vessel – somersaults, and finds it lid”, etc.

In addition, they in Icheri Sheher often repeat the following parable. A guest comes to a house. Spring has passed, summer has begun, but the guest does not want to leave the house. The wife of the house’s owner takes a cat in hands, flatters it and tells it the following: “You, cat need to catch a mouse; the guest is here today but will move to his house tomorrow”. The guest understands the meaning of these words, takes the cat in hands, flatters it and tells it: “You, cat do not open the door, since otherwise there will be a draught: the guest is here today and will stay here for a whole next year”. When a child cries too much, old people say, “let’s damn he who put you on a rag”.

In the Fortress (Icheri Sheher) old men told younger ones not to marry girls living outside the Fortress. If a fellow from the Fortress married a girl from a Baku village, people of another family in the Fortress used to say indignantly, “Let us damn this donkey: it is possible to buy just a horse or a donkey in a village”. With these words in mind, everyone understood that such a mistake could not be made any more.

Fortress residents planted mostly mulberry trees and vines, and dug wells in a yard. Mulberry trees and vines were not poured with water. On contrary, these trees

absorbed subsoil waters, and that's why there was no high humidity in living rooms. Mulberry was used for the making of juice or jam whereas the stem of mulberry tree was used for the making of stump to cut meat on it. Vines grew high, up to the upper floors. Individual thieves appeared here much later. Such thieves enjoyed the help of the so-called "window pane assistants".

Thieves took use of not tall, thin men. One of such men climbed a vine, then penetrated a house through a window pane, opened the door and, finally, thieves entered the house. Once, after having penetrated a house, thieves saw a sleeping child in a cradle. Gang leader ordered everyone to go away because a child was here. He explained his thought by saying, "if we stay here, the child will wake up and cry, and his mother, after having heard her child's voice, will wake up and fear after she sees us: she will not have any more milk, and the child will remain hungry and start crying".

In Icheri Sheher, real names were added by nicknames, according to occupation, height or specific peculiarity. Particularly, there were bonesetter Aslan, jeweler Ashraf, butcher Tofik, midwife Fizzya, kebabmaker Mamedali, black Baji, hatter Novruz, deaf Pasha, coat Abbasgulu, yengya Gyzana, carpenter Alekber, rib Gasym, pigeon breeder Adyl, crooked Zubeyda, etc. Symbolical names in families were spread widely depending on age. For example, Tubu-khanim was the elder in a family. She was called Big Sister, i.e. Khan baji whereas complaisant Bala-khanim was called Shirin baji (Sweet Sister), etc.

Sometimes, if someone of children or adolescents raised his voice while talking in the street, old people, alarmed with the noise, told him, "Your father has even no shoe to throw it onto dog, so why are you talking as an adult?" The opposite side received these words sincerely, understood the mistake, and quieted down.

Father was always the head of family in Icheri Sheher. His word always was the law.

A man usually was considered the head of family in a young family. A woman subordinated to what a man said. In families, parents usually lived together with the elder son. They built houses for the rest married sons and got separated from them. The elder son helped them equally with his father. The elder son was considered the second important person in a family after the father.

Daughter-in-law usually was prohibited seeking a job. The number of children in a family depended on a husband's desire. Old women in a family visited mosque.

Women in Icheri Sheher weave, sew and cook dinner very well. In all, they are excellent needle women. Younger daughters are taught to needle working by their grandmothers, mothers, and elder sisters.

Marriages among relatives were spread widely in Icheri Sheher. For example, Adilya Mamed Javad gyzy married her cousin, a son of her father's sister. At the time, her husband, Malikov Mamed Jafar oglu was 25 years old while she was only 16. He was specialized in trade in his father's jewelry store. His mother was a housewife. There were 6 sisters and 3 brothers in their family. Grandmother Adilya says girls in Icheri Sheher were not allowed to go to school and had to go outside the house dressed in black Muslim clothes.

My cousin called my father "aga dayi" (Mr. Uncle) and my mother "dayi dostu" (Uncle's Girlfriend). The side of my aunt three times visited our house for the reasons of matchmaking. The father told them to go away and to come three days later to have sweet tea. They brought wedding ring and a headscarf to "khyari" (yes). They were served sweet tea. Later on, there was conducted a minor

betrothal and then a major betrothal. The major betrothal was the women's wedding party. On her major betrothal, Adilya was gifted dress lengths, silky chemises, a gold chain, 4 pearl bracelets, almond-shaped earrings, diamond pahlava ring, and a gold bracelet. A pilaf of 100 chickens was cooked for the guests at Adilya's betrothal.

Women, who came to a bathhouse in Icheri Sheher, used to wear their most beautiful dresses and had jewelry decorations on. A lot of purchase/sale transactions were concluded at a bathhouse. Mothers took their underage sons to a bathhouse. When a child grew up a bit, women asked the child about his age and joked that he was also ought to bring his father to the bathhouse. On that day, a boy realized that he had already grown up. Bath knots for women and for men were separate.

Women, after having come to a bathhouse, put their jewelry decorations into a trunk and gave it to a bathhouse female attendant. These trunks, gently covered with vegetable ornament and incrustation, were the real masterpieces of art. At present, bathhouses are opened one day for men and the other day for women.

A male bath knot contained everything but such cutting instruments as scissors or razor. Men used to bring nice-smelling musk, perfume and body lotion to a bathhouse. Everything – from snuff to apron, clean underwear, and pumice – was at men's disposal here. It was indecent for a man to cut nails at a bathhouse. In addition, men brought oils to attach brilliance to their skin.

A joint escape – goshulub gachma – was an exceptional case in Icheri Sheher. A family reconciled with the girl who had run away only after she gave birth to a child.

The rite of gebyak kyasdi – navel circumcision – i.e. engagement at infantile age continues to exist at Icheri

Sheher at present. Marriages between a son of uncle on the mother's side and a daughter of aunt on the father's side and between other close relatives were spread widely.

No cases of divorce were observed in Icheri Sheher. People used to say that it was their duty to stay married. Cases of divorce were quite a rare instance here.

SPĪRITUAL LIFE

According to informers, Baku residents prepared particularly solemnly for Novruz Holiday. In some families, the head bought some sheep fat. The family's woman melted the fat down, and used the butter for the baking of shorgogal, pahlava or shyakyarbura. "Semeni" was grown for one reason only: to meet the coming of spring.

On Novruz Holiday, people used to visit their relatives with congratulations, and brought gifts to them. The traditional gift consisted of pahlava, shyakyarbura, gogal and pilaf.

Sacrificial meat was brought as a gift to seven houses on Gurban Bayram (the Sacrifice Holiday). This custom has been preserved up to now. Engaged girls were usually gifted their share on all holidays.

A family usually celebrates birthday – ad gyunyu – of a child at home. A special feast is organized for this purpose. Grandchildren are not named after their living grandfathers or grandmothers. One of interesting customs in Icheri Sheher is shyappya heyir (the blessing). It was considered wrong for a strange person to enter the room of a newly born child until the latter reached the age of 40 days. The rite of shyappya heyir was conducted after a child reached the age of 40 days. Close relatives, uncles, aunts, etc. were invited to attend the event. The owner of a

house offered guests dinners, pilaf. There were usually cooked 3 to 4 pilaf rice seasoning, such as syabzi, turshu govurma, shabalyd govurma, etc.

A mullah was also invited to attend the feast. Men and women sat in separate rooms. The mullah sat in women's room. As for men, the prayer was read by he who knew "Yasin". They prayed for the child's health. The mullah kissed the child's head and whispered his name in his ear. Everyone kissed the child and passed him from one to another. The mother of a woman who gave birth to child gifted some gold to the child. They in rich family usually celebrated a whole rite of birthday.

A table, after dinner was eaten, was laid by such sweets as pahlava, shyakyarbura, and erishtya halva. Women-guests presented gifts. She gifted primarily gold decorations to a child. Later on, they were served nuts, dried fruits, and then started talking.

Generally speaking, inhabitants of separate living blocks in Icheri Sheher had helped each other in happiness and grief and displayed noble qualities typical for the Azerbaijani nation over centuries and, as a result, have kept the rich traditions and customs that will be passed to the next generations.

No one in Icheri Sheher enters a house with a newly born child until the child reaches 40 days, in order to prevent the child from getting into chillya – pole. A child is given bath when he/she reaches the age of 10 days and 40 days. People pray to Allah when their child takes bath.

At free time, young people in Icheri Sheher used to go to a library and then shared their opinions about books they had written. Mothers spent all day long doing housework and used to sit at a verandah in the evening.

In summertime, they slept at roofs of houses because it was cool there. To make house's roof cool, they poured

the roof with water. Then, water got evaporated, the roof became cool, and now people could put a mattress to sleep there. A cold breeze blew at night, giving a sweet sleep. Those who had a large balcony slept there. Even cats did not disturb those sleeping on the roof.

They in Icheri Sheher lifted up the fallen piece of bread from the earth, three times kissed it and pressed it to eyes, and said that otherwise Allah would make us blind. If they saw a deceased person in their sleep, they read Koran's sura Yasin, baked shyakyarbura and passed it over to neighbors. At a night during the keeping of the past, people instructed a mullah to read Koran for their parents who had passed away; dervishes also were invited to attend a banquet. Dervish Mir Alaskar was invited to come to such banquets in 1860s.

Shyakyarbura, badambura, pahlava, gogal, and shykyar-choryak were usually baked on Novruz holidays.

In 1930s, they in Icheri Sheher baked shyakyarbura at wood stove. Informer Tamilla-khanim, in recalling those days, noted that the block's residents had gathered at the house of Mamed-ami; some of these people baked bread, others put decorative patterns onto shyakyarbura and baked holiday sweets. They all gathered at the place of Mamed-ami because he had a large wood stove.

On Novruz Holiday, they grew semeni, baked halva of wheat and dried figs, cooked pilaf, and brought part of the meals to neighbors.

Novruz Holiday had been celebrated over centuries. Every Tuesday 40 days prior to the Day of Novruz was celebrated; people hit each other with eggs.

There were organized cockfights, wolfhound fights and sheep fights; far relatives sent gifts one to another.

Prior to the Novruz holiday, people plastered and whitewashed their houses, painted eggs, and washed and cleaned everything around.

Novruz-related beliefs were primarily the throwing of a hat, interception fortune-telling, and the throwing of a ring or a shoe. If the shoe fell rightly, that meant the house's owner would marry soon.

New dresses were bought on the occasion of Novruz holiday. People, after having put new dresses on, sat around a tray with sweets. They threw a gold ring into the tray and put some money there to bring wealth to their house. After having turned light off, they ate fruit, sweets and biscuits from the tray under candlelight.

On Novruz holiday, people set fire at yards; and children and women jumped over fire.

Apparently, the traditional lifestyle heritage of Icheri Sheher residents was regulated on the basis of customs having the strength of the law, passed from generation to generation, supported and enriched, and has been preserved up to nowadays.

Novruz holiday, which has entered the 21st century from deep centuries, is now celebrated in Baku at either state level or in families. Traditions of the Azerbaijani nation are kept under the conduct of Novruz-related undertakings.

Evidently, Baku, which has the incomparable importance for the history and culture of Azerbaijani nation, is distinctive for its rich history and ethnography.

In modern period, family and marriage relations and the demographic situation are greatly influenced by globalization and cultural integration, mass media, and change of the political system.

In modern Baku, families tend to develop and so do demographic processes. Currently, there is a process of demographic tension, i.e. an increase of the share of Azerbaijanis in the national composition of the population, accumulation of agricultural workers in Baku, departure of

a certain part of industry workers and intelligentsia from the city, reduction of the number of population, decrease of birth rate, increase of the number of natural children, increase of the number of divorces, decrease of women's marriage age and increase of men's marriage age, intensification of nuclearization processes at families, and a rise of religious moods of part of modern families.

The demographic tension in Baku has resulted from concentration of a mass of refugees, internally displaced persons and migrants from regions in downtown Baku. An insufficient number of living apartments and other disadvantages only add to numerous public, economic and cultural problems.

Authoritarian families, which are typical for a village, are the majority of families, which have migrated to Baku. Egalitarian families consist primarily of intelligentsia and people with modern world outlooks. In families where equality between members is observed, both husband and wife work.

It is to conclude that Baku, as a huge ethnical-cultural and ethnical-social reality, combines a lot of developing cultures and traditions.

ПРЕДИСЛОВИЕ

Годы независимости занимают особое, своеобразное место в азербайджанской семье. 18 октября 1991 года в Азербайджане, отстаившем свою независимость, была заложена основа новой политики, социально-экономических отношений, и эта основа явилась началом становления азербайджанской семьи.

В годы независимости Азербайджана, в разные исторические периоды изучение национальных этнографических особенностей стояло перед современной этнографической наукой, как одна из важных, ведущих проблем.

Никому не секрет: все, чего достигло общество в области духовного прогресса человеческой личности, ее развития и формирования, нашло свое отражение непосредственно в семье. Формирование бакинской городской семьи, участие во всех процессах, происходящих в обществе, в течение долгих лет, обогащая достигнутое в духовном мире, уметь оставить в наследие – все это действительный факт. С этой точки зрения полевые – этнографические материалы, собранные профессором Наргиз Гулиевой, вызывают особый интерес.

Известно, что город Баку, столица Азербайджана, имеет древнюю историю, и в то же время обладает богатым и оригинальным духовным наследием.

Собрать и передать, как есть, будущим поколениям эти духовные ценности, столетиями запечатлевшиеся в памяти народа, в обычаях и традициях, формирующиеся в национальной принадлежности, передающиеся из поколения в поколение – одна из актуальных и насущных задач дня.

Основываясь на сведениях историков, автор пишет, что в I в. Баку, будучи небольшим портовым городом, существовал, как античный город. В XV в. Баку превратился в столицу государства Ширваншахов.

В результате эффективного, славного и упорного труда азербайджанского народа в начале XX в. Ичеришехер формируется, как историко-архитектурный памятник.

17 февраля 2003 года Президент Азербайджанской Республики Гейдар Алиев подписал распоряжение «О некоторых мерах по охране и восстановлению историко-архитектурного заповедника Ичеришехер в г. Баку». В распоряжении отмечается, что каждый уголок, каждый камешек этого прекрасного города, оставленного нам в память от наших предков, наглядно говорит о высшей степени одаренности, великой силе, высокой культуре азербайджанского народа.

Положение, возникшее в связи с охраной и восстановлением заповедника, являющегося воплощением весьма богатых материально-культурных образцов и духовных ценностей, требует принятия неотложных мер.

Включение Ичеришехер со стороны ЮНЕСКО в «Список мировых наследий» ставит перед нами определенные задачи и является большой ответственностью.

В книге Гылман Илькина «Баку и бакинцы» даются краткие сведения о древнем городе Баку, времени пребывания в составе России, как Нефтяной край, об управлении городских муниципалитетов, а также о положении в Баку в XX в.

Эта книга, по праву, может считаться прекрасным образцом художественной литературы.

Талантливый актер Гусейнгулу Сарабский опубликовал книгу под названием «Старый Баку».

В книге в художественном стиле даются исторические сведения о Баку и бакинцах.

Монография Мехпары Халиловой «Ремесленничество в Баку в конце XIX – начале XX вв.» посвящена этнографическому исследованию ремесленничества в г. Баку.

Вообще-то, назревала необходимость системного исследования семейного быта Бакинского городского населения.

В этой связи, привлекает внимание ценный материал об этнографии г. Баку, изложенный в монографии профессора Наргиз Гулиевой под названием «Семья и семейный быт бакинского городского населения в XIX-XX вв. В данной монографии семейный быт Бакинского населения в XIX-XX вв. Изучается в свете нового взгляда.

Монография доктора исторических наук, профессора Н.М.Гулиевой «Семья и семейный быт Бакинского городского населения в XIX-XX вв.» является ценным исследованием в области богатого семейного быта азербайджанского народа. Следует отметить, что монография в тоже время, обогащая нашу науку новыми данными, написана с точки зрения современного азербайджанства.

Доктор филологии наук, профессор:
Исмаил Орудж оглы Мамедов

БАКУ ДРЕВНИЙ ГОРОД

Столица независимой Азербайджанской Республики, город Баку, являющийся важным экономическим, политическим, культурным центром, на протяжении веков одновременно формировался как поселение и портовый город.

Историк Сара Ашурбейли писала, что, несомненно, уже в 1 веке Баку был небольшим портовым городом, о чем позже сообщают и арабские источники. Предположительно город начал увеличиваться на базе поселения, возникшего в более древние времена. Таким образом, можно считать, что возраст Баку, как античного города, составляет более 2000 лет (20, 142).

Известно, что в средние века Баку являлся вторым по величине городом Ширвана после Шемахи. Первая высокая стена, возведенная вокруг города, относится к периоду ширваншаха Манучехра II. С завоеванием в 1191 г. Гызыл Арсланом города Шемахи ширваншах Ахситан I перенес столицу Ширваншахов в Баку. В период ширваншаха Халилуллаха I строительство внутри крепости приняло большой размах (5, 18-19).

В указанный период центр Бакинского ханства оставался на территории Ичяришяхяр (Внутренний город, Крепость).

Надо отметить, что самые ранние названия города Баку – Багаван, Атлы (Атщи) Багаван и Атщи (Атящи) Багуан – встречаются в источниках V-VIII веков. Слово «Бага» употребляется в древнетюркских языках в значении «великий», «бог», «Аллах» (20, 44). Территорией размещения племени баган, простиравшейся до Мугана на юге и Дагестана на севере, на западном берегу Каспия являлись Абшерон и Баку (20, 46-47).

Впервые название Баку, как города и порта, упоминается в работах арабских географов и историков X века. Из сведений Месуди выясняется, что еще с древнейших времен привлекавший к себе внимание «греческий огонь» Баку, т.е. нефть уже в X в. вывозилась в ряд зарубежных стран. В то время нефть использовали для освещения и отопления, как смазочное масло, в военном деле и медицине. Бакинская нефть славилась не только на Кавказе, она экспортировалась даже в страны Ближнего Востока, Индию и другие места.

Более подробную информацию о Баку периода IX-XI вв. сообщают известные арабские путешественники и авторы Аль-Истахри, Гамидулла Газвини, Ибн-Аяз, азербайджанский географ Абдуррашид ибн Салех Бакуви и другие.

Названные историки писали также о Баку и о его архитектурных памятниках. Из приведенных ими сведений выясняется, что город был оснащен мощными крепостными стенами, строениями оборонного значения, дворцом, караван-сараями, мечетями и многими другими достопримечательностями. Об этом писал и Гамидулла Газвини (умер в 1349 г.).

В последнее время, в период реставрации крепостных стен в 1954 г., случайно был найден надгробный камень, имеющий отношение к истории городской крепости. Из этого очень ценного для нас письменного памятника выясняется, что еще в начале XII в. феодальный Баку был окружен мощными крепостными стенами.

В XVI-XVII вв. крепостные стены Баку были заново реставрированы и укреплены.

Самым древним памятником старого Баку, сохранившимся до наших дней, является минарет Сыних гала (или Сингала), построенный в XI в. Чуть поодаль

от Сыных гала возвышается величественная Девичья башня, на которой имеется надпись на арабском языке: «Башня Месуда, сына Давуда» (12, 3-5).

Согласно сведениям историков, в случае нападения на город со стороны моря, на верхушке этой башни разжигали костер для оповещения бакинцев.

«Сабаил» или «Баиловские камни» являются одним из древних построек старого Баку.

Абшерон, так же, как и Баку, богат архитектурными памятниками прошлого. Много исторических памятников находится в Балаханы, Рамана, Гала, Мардакян, Бузовна, Маштага и других местах. Одним из самых интересных историко-архитектурных памятников, созданных примерно в XVIII в. и сохранившихся до наших дней, является храм огнепоклонников «Атешгях» в Сураханы. По сведениям историков, в древние времена в Баку и на Абшероне было много таких храмов.

Выдающийся венецианский путешественник Марко Поло, живший в XIII в. и известный русский купец Афанасий Никитин, живший в XV в. упоминали в своих хрониках о «постоянно горящем огне», т.е. о нефтяном газе.

Эти историко-архитектурные памятники еще раз наглядно свидетельствуют о том, что в древние времена Баку был культурным и экономически развитым центром.

Построенный в начале XV в. Дворец Ширваншахов (его иногда ошибочно называют Ханский Дворец) считается жемчужиной средневековой архитектуры Азербайджана. В комплекс этого дворца, расположенного на самом высоком и видном месте старого города (Ичяришяхяр) в Баку, входит несколько сооружений (12, 6).

Дворец состоит из двухэтажного каменного здания, диванхана (судилище), мавзолея и мечети. Здесь же находится мавзолеем ученого Сеида Яхья Бакуви (12, 7).

В конце XIX – начале XX вв. развитие капиталистического производства, применение технических новшеств в важных отраслях промышленности в Баку, прогресс нефтяной промышленности, бытность Баку портовым городом, расположение его на торговом пути между Востоком и Западом создали благоприятные условия для постепенного развития здесь капиталистических производственных отношений, расцвета промышленности. В конце XIX в. в газете «Кяшкюль» сообщалось, что население города Баку составляет около 100 тыс. человек. В конце того же века – в 1897 г. – население города сильно увеличилось и составляло 113004 человека. Установление капиталистических отношений в силу интенсивного развития нефтяной промышленности особенно ускорило рост численности населения (12, 20).

Согласно И.В.Стригунову, с 1859-1864 гг. по 1897 г. общая численность населения Баку и промышленно-заводских районов города увеличилась более чем в 9 раз (23, 49).

Согласно проведенной в Баку переписи, по данным на 22 октября 1903 г., в городе и его кварталах проживало уже 207 985 человек. Из них 128 576 мужчин и 79 336 женщин (30).

Значит, по сравнению с 1897 г. население Баку выросло в 1903 г. на 94 984 человек и соответственно прирост составил 222412 человек (11, 20). «Щярги - Рус» пишет, что Баку является заселенным городом на Кавказе (30).

Во 2-й половине XIX в. население Баку увеличивалось ускоренным темпом, площадь города расширялась.

В 1859-1864 гг. численность населения города составляла 12,2-13,5 тыс. человек. В этот период в пригородах Баку - Биби-Эйбате, Кешля, Ахмедлы, Сураханы, Амирджан, Раманах, Балаханах, Сабунчу насчитывалось 6,45 тыс. человек, занятых в нефтяной промышленности. Однако примерно через 25 лет, т.е. в 1886 г., численность населения Баку вместе с пригородами (без промышленной зоны) составляла 86,2 тыс. чел. В этом году население Бакинской губернии (Балаханы, Сабунчу, Маштага, Сарай, Биляджари) составляло 54,8 тыс. Таким образом, население Баку и его окрестных промышленно-заводских районов составляло 141 тыс. чел. Иными словами, по сравнению с 1859-1864 гг. численность населения увеличилась в 7 раз (23, 49).

В начале XX в. территория нефтепромышленных районов Баку расширилась, а это, в свою очередь, явилось причиной увеличения численности населения. Уже в начале XX в. многие окрестные поселки Баку срослись с городом. Например, Баил с его самостоятельным населением, удаленный от города, в результате увеличения количества построек и населения присоединился к городу.

В XIX в. на Абшеронском полуострове было примерно 35-40 сел. Сельское население занималось садоводством, земледелием и скотоводством, а городское население, в основном, ремеслами, рыболовством, торговлей (5, 44). Продукты питания привозились в город из окрестных сел. Близость к морю давала возможность жителям Баку употреблять различные виды рыб. Широко распространенное на Абшероне овцеводство обеспечивало город бараниной. Овечьи и козьи шкуры использовали для транспортировки нефти, как бурдюки и изготовления других предметов. Кроме того, из дубленых овечьих шкур шили разные

кожаные изделия – тулупы, шапки, обувь и др. Из козьей шкуры готовили сырье для обуви. Из овечьей шерсти получалось сукно, а также изготавливались одеяла и «мютяккя» (подушки).

На Абшероне бродили стада джейранов, их мясо высоко ценилось. Часть городских жителей занималась выращиванием сельскохозяйственной продукции за пределами города и на Абшероне.

Эвлия Чаляби писал, что вокруг города выращивали хлопок. На Абшероне также разводили коконы. Население занималось земледелием, сеяли в основном, пшеницу и ячмень (5, 193).

После захвата Баку со стороны России, Бакинское ханство было уничтожено. Баку начал нести функции портового города. После превращения Баку в уездный центр в 1840 г., в городе начало увеличиваться число административных учреждений. Внутри крепостных стен возвышались новые здания. В начале 1843 г. за пределами крепости в Фарштадте, на площади 45 га были заложены новые здания (15, 104).

В 1859 г. в результате страшного землетрясения город Шамахи был полностью разрушен. 6 декабря указом императора Александра Шамахинская губерния была ликвидирована. Центр губернии был перенесен в Баку, после чего возросло и административное значение города.

Развитие нефтяной промышленности сделало неизбежным наличие новых построек в городе. Территория города была разделена сначала на 20, затем на 9 районов: 1) Чамбьярякянд, 2) Шамахинка и Тязя Пир, 3) Кирпичная и Ганлы Тяпя, 4) Завокзальная, 5) Черный город, 6) Берег, 7) Центральный район, 8) Ичярищяхяр, 9) Армянские и мусульманские кварталы (15, 108-109).

В конце XIX в. Баку делился на 4 части – Внутренний город, Наружный город, Черный город и Белый город (15, 52).

Внутренний город (Ичярищяхяр) как самое древнее поселение, отличался самобытными культурно-бытовыми особенностями. Население же его, в основном, состояло из местных жителей. Наружный город, как административный и торговый центр, привлекал самых разных групп населения. Здесь миллионерами воздвигались роскошные дворцы, магазины, развлекательные клубы, административные здания и др. Черный город в то время был сугубо промышленным районом. Здесь размещались различные нефтеперерабатывающие предприятия. Жителями этого района, в основном, являлись рабочие. Население же Белого города состояло как из местных, так и из приезжих жителей.

В общем, в результате дальнейшего усиления процесса разорения мелких сельских товаропроизводителей и обнищания населения в XIX – начале XX веков и притока людей в Баку в поисках работы городское население в Баку стало увеличиваться. Развитие нефтяной и связанных с ней других областей промышленности и торговли, расцвет культуры изменили облик города и состав его населения. Превращение Баку в крупный торгово-промышленный центр международного масштаба сопровождалось особенностями, присущими быстро развивающимся городам. Например, несмотря на доминирующие позиции женщин в общем естественном приросте населения, количественно их было меньше, чем мужчин. Прирост населения в городе Баку происходил, в основном, за счет приезжих, в составе которых преобладали мужчины. В 1913 г. только 32,7% населения Баку были

уроженцами города и промыслово-заводских районов. Количество рабочих в городе росло с каждым годом. В 1913 г. их общее число достигло 109 тыс. и состав был многонациональным (1, 95).

Социальная структура населения Баку накануне Первой Мировой войны была примерно следующая: 72% работающего населения составляли наемные рабочие, 10,5% - служащие, 10,1% - представители мелкой буржуазии, ремесленники, мелкие торговцы, работники транспорта и др., 6,5% же составляла буржуазия (1, 95).

После установления Советской власти в Азербайджане в 1920 г. в развитии Баку начался новый период. Баку, являясь столицей Советского Азербайджана, превратился в один из важных городов Южного Кавказа и всего бывшего СССР.

В начале 1921 г. по инициативе направленного из Москвы руководства нефтяного комитета в Баку было доставлено 7,5 тыс. бывших солдат генерала Врангеля из Турции, 114 человек из Казани, 140 – из Грозного, 269 – из приволжских городов (12, 25). Однако эту потребность можно было бы удовлетворить и за счет местного населения.

В 20-30 гг. XX в. население города Баку быстро увеличивалось как за счет естественного, так и механического прироста.

Согласно генеральному плану, подготовленному в 1924-1927 гг., учитывая сложившиеся неразрывные связи между Баку и Абшеронским полуостровом, вся территория полуострова была отнесена к пригородной зоне Баку, с точки зрения градостроительства весь Абшеронский полуостров был включен в Бакинскую агломерацию.

В общем, в последующие годы Баку бурно развивался и достиг современного уровня. Так, современный Баку можно охарактеризовать, как Ичяришяхяр, город, сложившийся в результате развития нефтяной промышленности в конце XIX – начале XX вв., промышленный Баку, построенный в Советский период и город, украсившийся в результате строительства величественных зданий, вилл за годы независимости.

В 1820 г. в Баку и окрестностях проживало 5000 человек (29, 362), в 1859 г. – 12191, в 1897 – 111904, в 1920-1921 – 255556 (27, 65).

Уже в 1929 г. население Баку насчитывало 527,2 тыс., в 1939 г. – 808,7 тыс., в 1959 – 967,6 тыс., в 1979 – 1550,0 тыс. человек (1, 369; 25, 22).

Население независимого Баку в 1991 г. составляло 1762,2 тыс. в 2000 г. – 1807,3 тыс., в 2004 – 1855,3 тыс. человек (3).

В Ичяришяхяр, охраняемом в наше время как старая часть столицы Азербайджана - Баку, сохранились сформировавшиеся на протяжении веков обычаи, общественные порядки. Следы этих порядков можно заметить и в современных семейно-бытовых отношениях.

Ичяришяхяр, являющийся архитектурным памятником азербайджанского народа, размещается на территории площадью 21,5 га (28, 17). Городские крепостные стены, Девичья башня, комплекс Дворца Ширваншахов, мечети, караван-сарай, бани, жилые здания, другие строения являются образцами архитектуры, созданными на протяжении веков и сохранившимися до наших дней.

В начале XX века в Ичяришяхяр находилось девять караван-сараяв, 207 торговых киосков, 28 кварталов.

В настоящем, в Ичярищяхяр сохранилось несколько караван-сараев: караван-сарай Гасымбя, Бухарский караван-сарай, Шейтанбазар и др.

В Ичярищяхяр действовало много мечетей: мечеть Сыныггала (Мухаммеда), мечеть Молла Ахмеда, Китайская мечеть, мечеть Шейха Ибрагима и др. Некоторые из них сохранились до наших дней. Из бань можно отметить бани Агамикаила, Гасымбя (Сладкая баня), Ага Зейнала, Семикупольная и др.

Особое место в кварталах Ичярищяхяр занимают патронимические роды. Самые известные из них - Дадашевы, Гаджинские, Мяммядовы, Гусейновы, Рамазановы и др.

В 1952-1957 гг. крепостные стены были реставрированы, в 1977 г. Ичярищяхяр был преобразован в историко-архитектурный заповедник Азербайджана, а в 1985 г. его территория была объявлена Государственным Историко-архитектурным Заповедником. Занесенный ЮНЕСКО в «Список мирового наследия» 2 декабря 2000 г., Ичярищяхяр является одним из редких образцов мирового градостроительного искусства. 17 февраля 2003 г. Президент Азербайджанской Республики Г.Алиев издал распоряжение «О некоторых мерах по охране и реставрации историко-архитектурного заповедника Ичярищяхяр в городе Баку» (14, 11-14). В июне же 2003 г. Ичярищяхяр был внесен в список памятников, находящихся под угрозой.

Гусейнгулу Сарабский в работе «Старый Баку» пишет, что бакинцы, как и весь азербайджанский народ, люди щедрые, любят гостей, улыбчивые, умелые, смелые, любят петь и танцевать, беспокоятся за соседей, уважают чужеземцев, помогают безруким и безногим, друг другу в горе и радости и любят друг друга.

В силу большого количества населения в городе, люди начали строить дома, а еще позже целые кварталы в наружной части города (11, 126).

Вообще в Баку было много представителей разных профессий: каменщик, плотник, кузнец, маляр, штукатурщик, камнетес, камнерез, кирпичик, колодезник, подковщик, мастер по ружейным прикладам, ножовщик, башмачник, скорняк, войлочник, портной, кинжальщик, ковроделец, ювелир, шляпник, часовщик, эмалировщик, парикмахер, красильщик и другие.

Часть населения занималась сельским хозяйством – земледелием, садоводством, коневодством, скотоводством, были мельниками, другая же часть занималась мелкой торговлей – чай, шашлыки, сладости, халва, хлеб, баня, бакалея, мануфактура. Крупной торговлей в Баку занимались рисоводы, коровники, торговцы коврами, сахаром и чаем, немало было и продавцов нефти (11, 127).

В летние месяцы бакинцы переезжали на дачи. К этому готовились заранее. Так, чистили рис, горох, фасоль, чечевицу, рассыпали в мешки, делали заготовки для дачи, грузили поклажу на арбу, сами же усаживались сверху.

БАКИНСКАЯ КУЛИНАРИЯ

О бакинских блюдах можно прочитать в воспоминаниях путешественников, ученых и писателей, в разное время побывавших в Баку. Великий французский писатель Александр Дюма, к месту, упоминал о дегустированных им вкусных блюдах. В Баку готовили несколько видов плова: плов с курицей, плов с цыпленком, плов с шафраном, плов с зеленью,

молочный плов (сюдлю аш), плов с кусками мяса, плов с щавелем, плов с фасолью и др. (15, 341-342).

Фисинджан-плов готовится по большей части в Ичярищяхяр и, в основном, на поминках. При готовке плова жарят мясо, лук. Затем лук и орехи перемалывают, добавляют абгора (сок неспелого винограда) или лавашана (кислая пастила), соль и перемешивают, готовят приправу к плову. Процеживают рис, ставят на огонь и выпаривают его, подают на стол вместе с приправой.

Жители Ичярищяхяр часто приглашали друг друга в гости, говорили, чтобы приходили всей семьей на дюшбьяря-гутаб, плов или хашил.

На протяжении веков в Баку использовали различные пряности. Это, в основном, желтокорень, корица, кардамон, гвоздика, анис, сумах, имбирь, перец, фенхель, шафран и др.

Бозбаш, пити, долма из листьев винограда, или капусты, или помидора и баклажана, тикья-кябаб, люля-кябаб, сябзиговурма, гутабы с верблюжьим мясом, мясом, тыквой, зеленью – все это блюда, часто готовившиеся бакинцами. Гутабы с верблюжьим мясом обычно готовили в тендирах.

Готовилось очень много блюд мучных, молочных, мясных, рыбных, из птицы, специфических (баранья голова, внутренности, ножки), овощных; всевозможные выпечки, варенья из фруктов, ягод, розы, сахарные муссы, джемы, сладкая вата и др.

Как видно, бакинцы из сладостей употребляли в основном шьякярбуру, пахлаву, бадамбуру, халву из сока проросшей пшеницы, гогал и т.д. (15, 344).

Из горячих блюд готовили дюшбьяря, хамираши, разные виды плова, долма, гутаб, хингал, шорба,

гюрза и т.д., когда выпадал снег – хашил; новым невестам, роженицам готовили гуймаг. В кухне находился домашний тендир, где пекли хлеб. Свекровь, если не отдавала половник, обед готовила сама. Долму готовили наваристую. Навар употребляли как первое, добавляя корицу, простоквашу, а долму выкладывали на тарелку и подавали как второе блюдо. Конечно, так долму готовили для дома, а для гостей долму готовили без наvara.

Бакинцы, имеющие богатую кулинарную культуру, живут в семьях разного численного состава. Есть и живущие одни.

Существование традиционных обычаев в семейном быту азербайджанцев, их соблюдение и в наши дни свидетельствует о древнем и богатом наследии нашего народа. С этой точки зрения, этнографические материалы, собранные среди населения «Ичярищяхяр» в Баку, на протяжении веков бывшим культурным центром Азербайджана, рассказывают о традиционных особенностях свадебных и похоронных обрядов членов семьи, обычаев праздничных и связанных с ребенком.

В Ичярищяхяр живут семьи разного типа: простые нуклеарные, сложные, неполные, одно-, двух-, трехпоколенные. В сложных семьях деньги семейного бюджета традиционно хранит женщина дома – старшая мать или свекровь. В большинстве семей этот порядок существует и поныне.

Одной из характерных черт крепостных (жителей Ичярищяхяр) является внимание к себе и семье. Очень любят спокойный образ жизни. Обращают внимание на одежду. В основном предпочитают простые одежды светлых тонов.

Издrevле улицы города были узкие, а дома строились впритык друг к другу, т.к. Баку является городом ветров.

Городские семьи живут в городе, а в летние месяцы выезжают отдыхать на дачи в бакинских селах.

По сравнению с сельским, городское население более экономное. Поэтому в бакинских селах крепостных называли едящими, завязав глаза кошке.

В действительности, горожане все покупают за деньги. В сельской же местности население сажает-выращивает на своих приусадебных участках, держит скотину.

Большинство бакинцев веселые, говорят свое слово друг другу шуточными репликами, мимическими знаками.

Иногда используют такую фразу: «Такой-то улавливает слово на лету», т.е. быстро понимает. Среди населения много насмешников, т.е. людей, в иронической форме указывающих на отрицательные поступки других.

По сравнению с другими регионами Азербайджана, в Ичяришехер используются некоторые отличающиеся в разговоре слова и выражения. Например, во время серьезной ссоры между невесткой и свекровью невестка говорит, негодуя, что «ели отец-мать, осталась крутая свекровь». А свекровь говорила, что «из каждого озера выловила по лягушке и пустила в дом - каждая квакает по своему» и т.п.

СВАДЕБНЫЙ ОБРЯД

Особый интерес вызывает свадебный обряд, его этапы, специфические своеобразия, отражающие богатые традиции азербайджанского народа.

Обычно родители могли увидеть девушек на свадебных, похоронных обрядах, в бане, одобрить их, затем от близких людей узнавали о них подробную информацию. Мать парня могла наблюдать купание девушки в фартуке для купания в бане, видеть ее поступки. Крепостные считали красивыми девушек с длинными косами. Говорили: «на ее спине две косы толщиной с запястье». Иногда парень сам видел девушку и делился мыслями с родителями.

Обычно свататься ходили женщины. Однако иногда отец парня для разговора с отцом девушки посылал свататься соседа. Г.Сарабский пишет, что сосед хвалил парня отцу девушки, затем высказывал свою мысль. Отец девушки соглашался и говорил, что сейчас не может дать ответа, т.к. у девушки есть мать, «дайы» (брат матери - дядя). Надо посоветоваться с ними. После совета отец девушки высказывал свое согласие и назначал день сладкого чаепития. Ответ передавался отцу парня, а тот начинал подготовку. Так, отец парня покупал и приготавливал кольцо, одеяло-покрывало, 10 фунтов ногула, набата, фисташек, миндаля, 2 мешка хны (11, 191-192).

Вечером в пятницу мужчины с зеркалом и хончами в руках шли в дом девушки. В знак согласия в доме девушки подавали сладкий чай, сторона парня передавала стороне девушки кольцо, головной платок.

После этого дом девушки брал кольцо. Сначала гостям давали чай. Затем кольцо с красной вуалью передавали дяде девушки, начинались поздравления,

накрывался стол, давали воду для омовения рук. На стол подавали плов с курицей на медных подносах (один поднос на двоих), курица была начинена жареным кишмишем и кизилом. Сверху плов накрывали медным колпаком, рядом в тарелке клали долму с простоквашей, в другой тарелке соления или же чеснок с уксусом. Ставили чашу с шербетом, внутри маленький стакан (11, 198).

В богатых семьях для девушки относили комплект красного бархата, 2 комплекта шелка, 4 комплекта шали, одно одеяло, один головной платок, 1 комплект золота на лоб, тысячу цветов, цепь, кольцо, пояс, 2 комплекта золотых браслетов, 10 комплектов колец, 1 комплект импералов, 10 золотых шишек (9, 199).

После обручения дом девушки приглашал парня в гости, оценивали его способности, манеры. Посылалась хонча, сладости, кольцо жениха, пришедшим накрывали стол, угощали сладостями. Это называлось «вязоурт».

В Крепости (Ичярищяхяр) со дня рождения дочери родители начинали собирать для нее приданое: лампу, светильник, кувшин для туалета, постельное белье, посуду, мебель, комод, называемый бабушкиным приданым и др.

После «хяри» (согласие) в доме девушки специально занимались подготовкой приданого.

Для девушки покупали расшитую золотом тюбетейку из «тирмя» (тонкая шерстяная или шелковая материя, вытканная вручную), футляр для часов, расшитый золотом шелковый футляр для гребешка, джа-намаз (коврик для намаза), четки, разноцветные шелковые гашники, парчовая табакерка - кисет для денег, расшитый золотом шнур для занавесей, серебристые келагаи с помпонами, круглую черную губчатую пемзу для ног.

В приданое невесты клали и джанамаз. Его поверхность была из разноцветной тирмя, изнанка из розового сатина, кайма из ткани зеленого цвета. Лицевая часть джанамаза шилась из полосатой тирмя, подкладка из фиолетового канауса (плотная шелковая ткань), окаймляла его зеленая шелковая полоска.

Футляр для Корана шился из камки (шелковая материя) темно-синего, черного, красного, розового, или оранжевого цвета, изнанка из бязи темного цвета, кайма из красной шелковой ткани, шнурки были малинового цвета. Давался невестам в приданое.

В приданое входили шкатулка, ладанка, футляр для печати, пенал, помпоны, цедилка, футляр для часов, шнур и мешок для занавеси, пудреница, футляр для гребешка, посуда для могильника, табакерка, помпоны для мютяккя, подставка для лампы, пузырьки для духов, сурьмы, бадья, колпак, медное ведро, дуршлаг, таз, медный поднос, покрывало, килим, ковры, чаши, четки, тарелки, лампа, миска, хурджин, посуда для туалета, медный чайник, разные занавеси, мешочек для цветов, подсвечник, покрывала для тюков, мешочек для денег, футляр для Корана, настенные украшения и многое др.

В Крепости, в основном, в приданое давали ковры, постельные принадлежности, покрывала, самовар, джанамаз свекор-свекровь, матрацы, джанамаз для парня, шаровая лампа (она и согревала, и освещала дом), стеклянную лампу, комод, одну кровать, сервизы, посуду, рукоделия девушки, сундук и др.

Родственники покупали девушке разные вещи. Например, швейную машинку, посуду и др.

Приданое в дом парня отвозили вместе с невестой. Иногда приданое отвозили за день до свадьбы и наряжали дом жениха. Украшающим дом давали халат.

Перед свадьбой из дома девушки относили жениху передник для бани, полотенце, банный узелок, белую шелковую рубашку; для брата и сестры жениха, его родителей, йенгя покупали халаты (9, 200).

За день до свадебного обряда близкие родственницы жениха и невесты, молодые девушки ведут невесту в баню. После купания кипятили самовар, накрывалась скатерть, открывались хонча, банщицам дарили халат (например, отрез, водителю, привезшему женщин в баню – рубашку и т.п.). Если халат не давали, водитель символически не открывал дверь. На девичью свадьбу приглашали гостей. Приглашающий в каждом доме давал немного ногула (сладкая конфета), взамен ему давали мелкую монету. Йенгя раздавала на свадьбе шербет.

В течение года на праздники, особенно на Новруз байрам, для девушки покупали и посылали праздничный халат, первые фрукты, дыню, а также и барана на Гурбан байрам. По мнению крепостных, пока девушка находится в отцовском доме, дом парня обязан покупать для нее одежду. Также, в летние месяцы, если дом девушки переезжал на дачу, дом парня должен был отвозить «багбаны». Дом парня ехал навестить невесту на даче с гостинцами: сладости, выпечка, сахар, чай, летняя одежда для девушки, рис. Это называлось «багбаны». Здесь участвовали женщины. Кроме этого, в доме парня пекли разные сладости, выпечку, собирали все в хончи и торжественно отправляли в дом девушки «вязоурд» (22, 201).

Через год в доме парня готовили платья для девушки и на красных хончах относили в дом девушки. Это называлось «палтаркянди».

Свадьба бедняков продолжалась 2 дня, богатых – 7 дней (11, 201). Девичью свадьбу называли также и большим обручением.

Свадьбу обычно исполняли в палатках, а также и в домах. Женские свадьбы управлялись гармонью и бубном, мужские же по большей части кларнетом и гармонью, пели на шабаш. Девушки, танцующие на свадьбах, не должны были поднимать руки выше плеч. Мужчины же, когда только поднимали руки, могли положить их за голову.

На девичьей свадьбе сначала девушка сидела в своем платье. После прихода в дом парня надевала посланное им платье.

Девушкам-невестам завязывали пояс, руку же не завязывали.

Сопровождающим невесту преграждали дорогу, получали халат, деньги. Этот обычай называется «йолкяеди».

Свадебное застолье бывало в больших зданиях. Если это было невозможно, бедняки устраивали свадебное застолье в старых казармах, больших магазинах и широких береговых амбарах. В нижней части стелили матрас для играющих на сазе (11, 201).

Музыканты-зурначи на свадьбе исполняли «Сеид-абасы», «Текчалама», «Узундяря», «Кечимямяси» (11, 203), а также «Тярякмя», «Вагзалы».

Свадьбы были двух видов: денежные и без денег. На головы танцующим бросали шабаш, который дарился играющим на сазе. Соседская молодежь сидела рядом с музыкантами, перед ними расстилали белое полотенце. Распорядитель свадьбы – «хальфя» - начинал собирать деньги. Эти деньги отдавались бедному парню, справляющему свадьбу.

В Крепости, в последнюю среду перед Новрузом или в праздничный вечер, люди дома парня приносили невесте несколько «весенних» хонча. Это в основном, была «праздничная» хонча, состоящая из праздничных

подарков. Когда созревали фрукты, для девушки приносили хончу с фруктами – «багбаши».

В праздник Рамазана из дома парня также приносили угощения в дом девушки. Угощения состояли, в основном, из праздничного плова и шоргогалов (соленые пышки) (18, 339).

Согласно обычаю, заранее до свадьбы «сярпайи» - приглашающий, прихватив с собой сахар и сладости, приглашал на свадьбу или обручение порученных ему гостей и раздавал им сладости. Говорил, что у Зивяр свадьба, Вас приглашают на свадьбу. Как отметил Э.Асланов, в селах Абшерона приглашающего называли «нямчи», «чагрычи», «адамчагыран» (10, 54).

Для проведения свадебного веселья с целью размещения гостей, а также танцующих, борцов для домов парня и девушки обычно строился «магар» - помещение. Традиционно «магар», или «тойхана» строился на площади, где проводилось свадебное веселье. В верхней части магара на специальном возвышении ставился стол для музыкантов, а также отдельный стол, тахту для жениха, на стол ставили сладости и зеркало.

Обряд «палтаркянди» выполнялся в доме девушки. В этом обряде принимали участие и люди парня. Сярпайи играли основную роль в «палтаркянди». Дом парня давал дому девушки плату за дорогу («йол пулу»), молоко («сюд пулу»). В этот день девушка одевала «промежуточное» красное платье.

Дом парня относил в дом девушки продукты – мясо, масло, рис, сладости, а также платье для девушки, золото. Иногда взамен этого давали наличные деньги – плату за расходы.

Комментируя свадебные обычаи в Ичяришяхяр, Гусейнгулу Сарабский в книге «Старый Баку» пишет,

что согласно обычаю отец парня покупал покрывало для одеяла, ногул, набат, миндаль, хну и другие продукты. Жена, увидев свадебные покупки для сына, прослезившись на радостях, встречала мужа и припеваючи говорила:

Gözün aydın olsun, oğul anası
İyirmi yaşına çatıb onun balası.
Oğlum olsun yeddi oğul atası
Əziz oğlum, toyun mübarək olsun.
Ata-ana çəkər oğul cəfasın,
Qocalanda görər onun səfasın
Əziz oğlum, toyun mübarək olsun.

Поздравляем, мать
Сыну 20 лет, хотелось бы
Ему пожелать семеро сыновей
Дорогой мой сын, поздравляем
Со свадьбой.

Отец и мать поздравляют заботу
О тебе, чтобы на старости
мог бы стать помощником нашим
Дорогой сыночек, поздравляем
от души!

После этого, говоря: Поздравляю... Поздравляю, дожили до свадьбы сына – Кяльбя Хейранса принимала и раскладывала покупки.

Вечером в пятницу Хаджи Абуталыб, собрав родственников, позвав хальфу хыр-хыр Хаджи Хашима, вручает ему зеркало и с хончами в руках отправляются в путь. Некоторые с фонарями в руках, освещая дорогу, направляются в сторону Хаджи Фяряджулла (11, 195-196).

На девичьих свадьбах приходящие на «палтаркяси» приносили «мюбаряк олсун» (подарки) – поздравления. Так, помимо «нямяр» на свадьбу, дарили подарки домашним. Приходящих сначала кормили. Под вечер же приходили в тойхану. «Мюбаряк олсун» в селах Абшерона приносили с утра до вечера. Вечером же собирались в тойхане, играли и танцевали. Собирался круг, поднимали невесту танцевать, при танце на голову невесты сыпался шабаш (деньги), которые отдавали музыкантам. В бакинских селах вечером перед свадьбой женщины одевались в мужские одежды и развлекали гостей.

До свадьбы парня приданое девушки отвозили в его дом. Также проводились обряды заключения брака – «кябинкяси» - и крашения хной - «хынайхды».

Кябин заключал в мечети ахунд. На кябин давали 100 золотых (залог девушке). Мамед киши сообщил, что двухэтажный дом, где мы сейчас живем, является кябином моей матери. Иногда на заключение кябина ходил отец парня или девушки.

Свидетели обеих сторон, домов парня и девушки, ходили на заключение кябина к молле квартала. Кябин по правилам составлял 51, 101, 201, 301, 501, 1001 и до 2001 золотых. Кябин заключался перед свадьбой (12, 199).

В Ичяришяхяр кябин традиционно заключался моллой. В обряде участвовали, в основном, по два человека молла от парня и девушки, другие лица. Тот самый человек сообщал молле о согласии или несогласии девушки. Свидетель девушки требовал с дома парня определенную сумму золотых денег. Затем молла читал благословляющую молитву и заключал брак. В документ о кябине вносилась сумма мехра (залога) для девушки. Таким образом, в случае развода

указанная сумма золотых монет взималась со стороны парня. Обычно кябин заключался в доме девушки. Аг-саккалам со стороны парня и людям стороны девушки накрывался стол - «кябин сюрфяси».

В доме девушки проводился вечер «хынайахды», «хынанане», в это же время в доме парня проводился вечер ведущего свадьбы – «сярпайи геджяси». В этот день в доме парня ведущий участвовал символически, люди парня также несли хну в дом девушки.

На «хынайахды» сторона девушки собирала компанию. Накрывался стол, музыканты приходили вместе с людьми парня, развлекали компанию. Замачивающему хну давался халат.

В Баку на «хинянахан геджяси» или «хинауахан», «хынананган» собирались девушки-невесты. В этой компании принимали участие и гости из дома парня.

На обряд хны люди дома парня приходили с хончой. В хонче находилась хна для невесты. До начала XX в. хонча приносилась на медных подносах, накрытых платками. Платки для хончи изготавливались в соответствии с размерами подноса, из бордового бархата, изнанка из канауса. Внутри медный поднос диаметром приблизительно 60 см., инкрустировали бутонами, геометрическими линиями и узорами. Платок украшался бутонами, цветами и блестками.

Хна из хончи, принесенной из дома парня, замачивалась в специальной миске, кадке или тазе для хны. Миски для хны изготавливались из меди, диаметром 23 см., высотой 5 см. Низ узкий, верх расширяется и рифленый. Перед тем, как намазать хной невесту, немного хны брали для жениха и на подносе отдавали людям из дома парня. Мазание хной невесты исполняла украшающая, провожающая невесту женщина или ее йенгя. Причем ставилось условие: эта женщина

должна была быть «башыбютёв», т.е. замужней, имеющей детей-сыновей.

Специальное место в этой хонче занимали повязка, косынка, налокотник для хны.

Украшающая невесту или ее йенгя в специально отведенном для невесты месте наносила хну на ее руки, ноги и накладывала повязку, окрашенные же хной волосы завязывала косынкой. Повязка, состоящая из 2 пар, готовилась из ткани красного цвета. Головной платок готовился из красной парчи.

Иногда хной мазали и локти невесты. При этом использовали налокотники. Налокотники тоже шились из красной парчи, подкладка из белого в цветочек ситца. Края налокотников были с золотистой тесьмой, с краю была пришита плетеная из черных и белых ниток завязка для фиксации налокотника. После хны невесту отводили в свадебную баню. Это исполнялось или вечером в день мазания хны, или наутро. Поэтому, чтобы хна не измазала кровать невесты, использовались повязки.

Повязка для пальцев изготавливалась из 10 напальчников. После нанесения хны на ноготь, каждый палец завязывался отдельно. Напальчники были треугольной формы, лицо из тирмя, подкладка из канауса.

В Баку на «хынайхды» хну замачивали в специальной медной посуде. Шнурок для хны пряли из пары шерстяных ниток розового цвета, на одном конце был помпон.

Передник шили из парчи, с обеих сторон была бахрома.

В качестве свадебного одеяния женщины, в основном, надевали рубаху и шаровары. Платье из белого крепдешина с шелковыми узорами, края из цветочной вышивки фиолетового, центр – розового, кайма –

зеленого цветов. Грудь рубашки украшался мережкой. Длина шаровар составляла 79 см., рубахи – 45 см.

Невеста обычно надевала рубаху из красного газового отреза, парчовые шаровары, архалук, голову покрывали келагаи, вуалью. Покрывало было из блестящего шелка газового цвета. Архалук был из парчового шелка. На голову надевали прошитую канителью тюбетейку из тирмя.

Вуаль шили, в основном, из красного газового отреза, на ней была вышивка из плетеных красных ниток. Обычный размер был 80-85 см.

Головное покрывало шилось из 3 частей шелковой ткани красного и светлого цветов с красными бутонами на ней. С трех сторон пришивалась золотистая бахрома, золотистая и черно-серая тесьма, размер составлял 141-139 см.

Для невесты приносили пару специальной обмотки красного и зеленого цвета. Пришивались лоскуты канауса желтого, синего и розового цвета. Длина обмоток составляла 67 см., ширина 7 см.

Шаровары шили из камки темно-бордового цвета, на них были красные цветы с черными листьями. Пояс шаровар имел ширину 4 см.

На ноги невесте надевали башмаки. Нос башмаков был приподнятым, поверхность обработана канителью, на пяточную часть прибивали маленькую железную подкову.

Среди вещей, относимых для невесты, особое место занимал «узелок невесты». Узелок шили из парчи серого, черного и малинового цвета, кайму – красного. На ней были украшения из блестящей тесьмы, изнанка была из канауса зеленого цвета. Обычно в узелок невесты заворачивали банный комплект. В свою очередь, до свадьбы парня из дома девушки в дом парня

посылали «узелок жениха», который назывался и «хончой жениха».

В этот узелок входили: банный комплект, новая одежда, а также один казан плова. Надо отметить, что узелок жениха отправляли в дом парня посредством распорядителя свадьбы.

Когда невесту вели в баню, ей под ноги стелили изготовленный из парчи бытовой предмет. Он состоял из красной парчи, подкладка из полосатого сатина светлого цвета с краями из зеленого канауса, размерами 78-121 см.

На свадьбу для обеих рук шилась специальная обмотка. Бока из бело-голубого шелка, края из синего, подкладка из белого сатина.

Обмотки для ног были с красными цветами, края синие, на конце были шнурки, длина 35 см.

На свадьбу приглашались все женщины, невесты, девушки квартала.

Приглашенных угощали специально приготовленными сладостями (10, 340).

Обед на свадьбе девушки готовили ее бабушка, жена дяди по матери, соседки. За день до свадьбы резали куриц, делались заготовки для плова. На свадьбе подавали плов, иногда парча-бозбаш, кюфта-бозбаш, жаркое.

На свадьбе парня участвовали только мужчины. Раньше на свадьбах расстилали ковры и паласы, усаживались на землю в ряд. Участвующие приносили гостинец. В селах Абшерона собирали деньги. Подавали плов, шашлык, жаркое. Когда начиналась свадьба, родители парня, шафер или распорядитель давали повару халат, открывали крышку казана. Из напитков на свадьбах был только компот.

Перед свадьбой из дома девушки для жениха посылали хончу жениха. В хонче были сковорода, яйца, хна, гильяби (глина для мытья волос), духи, банная перчатка, мочалка, пемза, передник, полотенца – для плеч и головы, передник с бахромой, половик с кружевными краями, держатель для медного ведра, маленькие коврики для ног и т.д.

О начале свадьбы оповещали с помощью сдвоенной черной зурны. После сбора людей начиналась свадьба. На некоторые свадьбы приглашали несколько групп музыкантов. Участвовали и отдельные музыканты. Певец выступал с бубном. В конце свадьбы исполнялось «восхваление жениха».

Бывали и дервишские свадьбы. Дервиш, измеряя длину и ширину свадебного помещения, рассказывал странные предания и пел.

На мужских свадьбах сначала проводился «свадебный вечер», т.е. за день до свадьбы парня молодые и агсаккалы усаживались в нижней части, в месте сбора денег. Во время свадьбы для танцующих, певцов и музыкантов, были отдельные помещения а также и для едящих на земле - отдельные. На свадьбах исполнялись мугамы.

На ашугских свадьбах люди сидели на земле. Камни укладывали в круг, на них стелили ковры и помещения украшали коврами.

Соседи и родственники приносили ковры с собой. Узнав, что на свадьбу пришел Ашуг Гурбан или другой ашуг, все радовались.

Жених гулял вместе с шаферами, вместе ходили в баню, купались. При выходе из бани крали шапку жениха. Унесшему шапку шафер давал халат, шапку возвращал.

Расходы на свадьбу обычно несли обе стороны.

На голову невесте накидывали красное блестящее покрывало. Платье было из белого крепдешина или розовой парчи.

Невесту встречала свекровь, открывала покрывало, давала ей посуду. Невеста разбивала посуду правой ногой.

При выходе девушки из дома родители благословляли ее, проводили под Кораном, говорили, что с этого дня твоими отцом и матерью является супруг. С этого дня мы становимся наблюдателями со стороны. Приходя в отцовский дом, можешь находиться весь день, а вечером возвращаешься домой. Ночевать в отцовском доме нельзя. В то время невесту отвозили на гавузе. Гавуз – 4-х колесная повозка. Парень ехал следом на фаэтоне.

Мать пекла для дочери шякярбуру, пахлаву, шоргогалы, собирала 2-3 хончи, клала в сундук дочери. В доме парня над головой невесты разрезали хлеб, жгли могильник, раздавали ногул (конфеты).

Иногда при переезде из одного села в другое, перед невестой держали занавеску. После посадки в фаэтон занавеску отвозили в дом парня конные, передавая друг другу; принесший ее получал халат (11, 212).

Обычно невесту привозили под вечер на фаэтоне, под мелодию зурны и в сопровождении распорядителей. Распорядительница, йенгя, сопровождающая были тети девушки по отцу и матери, жена дяди по матери. Обычно невесту наряжала сопровождающая парня, пояс завязывал человек парня.

В этот день невесту отводили в сопровождении хончей. Перед невестой держали зеркало, лампу-свительник или свечи.

При переезде девушки в дом парня исполнялся обряд «йолкяси». Любой мог перекрыть дорогу, получить халат или деньги.

У ворот дома парня свекровь благословляла невесту, проводила ее под Кораном. На голову невесты сыпали мелочь, как знак достатка, под ее ногами разбивалась посуда, перед ней резали жертвенное животное. Жертвенную кровь мазали на лоб невесты.

При входе в дом жениха на голову невесты надевали шапку. Это означало, пусть всегда рядом с тобой будет друг в шапке, т.е. чтобы вы дожили до старости вместе с супругом.

В течение трех дней после свадьбы мать девушки посылала обед для жениха и невесты. Обеды состояли из гуймага, дюшбэря, гутабов, плова с туршу говурма, фисинджан. Через неделю после свадьбы обычно невесту отводили в баню, выполнялась «недельная баня» («хефтехамамы»). В бане купались и гости. В дом парня приглашались близкие люди, готовился обед, накрывался стол. Свекровь и мать девушки дарили невесте подарки. В компании участвовали и женщины. Парню в подарок приносили рубашку, шарф.

Выход на люди («юзячыхды») происходил после «недельной бани». Во время этого обряда родители парня дарили невестке кольцо.

Через месяц после свадьбы в любое время сначала дом парня приглашал гостей из дома девушки, затем дом девушки приглашал из дома парня гостей, это называлось «аягачды». При этом обряде дом девушки дарил ей ковер.

Следует обратить особое внимание на то, что в свадебных обрядах бакинских сел существуют некоторые отличительные черты. Обычно в бакинских селах после первого сватовства обе стороны готовились к «ширни» (сладости). Во многих поселениях Абшерона в настоящее время обряд «ширни» проводится в два этапа: первый этап называется «малое обручение»,

второй – «большое обручение» («кольцо»). Такое проведение обручения в два этапа выполняется по согласию сторон.

Необходимые расходы на организацию обручения делал дом парня. Основным лицом на мужских и женских свадьбах является распорядитель («сярпайи, тамада»). Обряд наряжать ветвь («шахбязямя») тоже соблюдается на некоторых свадьбах. Согласно этому обычаю, близкая подруга невесты, названная сестра, наряжает ветвь. Ветвь изготавливается из дерева. На ней прикрепляют зеркало, свечи, отрез, сладости. Вечером часов в 9-10 приходят люди из дома парня. Приходит и жених. В доме девушки веселятся.

В Бильгях во время сватовства или малого обручения кольцо на палец девушке (обычно кольцо с камнем) надевал старейшина «агсаккал». Во время большого обручения кольцо давали одному из взрослых людей. Все сидящие за столом рассматривали кольцо. Затем говорили «чох мюбаряк» - поздравляем и передавали кольцо в комнату для женщин. Раньше на свадьбы приглашали ашуггов. Сейчас свадьбу ведут музыканты и певцы. В последнее время едят и играют в одном помещении. При проходах девушки ее деверь завязывал пояс, а отец три раза благословлял, положив руку ей на голову, обходил с ней вокруг лампы, а мать бросала ей вслед воду.

В прошлом на свадьбах боролись на песке, как говорилось в народе - «держали кушак».

На мужских свадьбах традиционно давали кюфта-парча бозбаш, соютма.

Перед свадьбой проводили обряд, называемый «той ахшамы» (свадебный вечер). В Бильгях в этот вечер угощали требухой, в Шювялане гутабами. После этого начинаются свадьбы. На этот вечер приходят и

люди со стороны девушки, дают «нямяр», т.е. некоторую сумму денег.

В абшеронских селах в конце свадьбы устраивались компании «мейхана» (частушки). Раньше на свадьбах было три человека музыкантов. В Бинягяди, Нардаран, Маштага и других селах поют и женщины-певицы.

Когда на свадьбе танцует жених, приходят его мать и другие взрослые и танцуют с ним.

В Бильгях большую часть расходов на девичью свадьбу несет дом девушки, т.к. денег на «кухню», даваемых домом парня, бывает недостаточно.

Раньше были обряды резания ножницами и головного наряда. Пожилые женщины «кляли ножницы» на платье, т.е. когда кроилось платье, каждая что-нибудь дарила. Обряда открывания крышки казана там нет.

В Бильгях дают много приданого. Невеста относит матрацы для шурина и свекра. В Маштага вслед переезжающей невесте мать бросает воду, а дома раздают шербет. На машину невесты рассыпают конфеты.

Информаторы говорят, что во время 2-й Мировой войны свадьбы в селах Баку проводили с сазом. Например, свадьбу Мейнисы и Сяда в Новхана проводили ашуги. Перед свадьбой готовился обед и проводился совет. Составлялся список и раздавались пакеты с приглашением на свадьбу. Участвовавшие в совете забирали часть пакетов для группы приглашенных, значащихся в списке. Во время свадьбы участники давали деньги одному человеку и он записывал в тетрадь, кто сколько дал.

Согласно пожилым информаторам, раньше на свадьбах были широко распространены лошадиные скачки.

Когда жениха приводили из бани, ему на голову сыпали мелочь. При подходе жениха открывали ружейную стрельбу.

На свадьбах используют тар, кяманчу, бубен, а также участвует группа кларнетистов.

Пояс девушки завязывают красной лентой, накидывают покрывало, затем невесту выводят из дома.

При переезде невесту сопровождают йенгя и дярина (сопровождающие). В руках у дярина бывает графин с шербетом.

В Бинягди при согласии во время сватовства подают сладкий чай. Говорят, что «девушка ваша». Согласие – хяри – получают женщины, затем приходят мужчины. Мужчины же получают «знак почтения, уважения». В этот день приносят одно кольцо с камнем, платок и коробку конфет. В селе Бинягди «палтаркясди» бывает вместе с большим обручением. На платье кладут ножницы и говорят: «Да благословит Аллах, поздравляем». Закройщикам халаты дает мать парня. Обычно на «палтаркясди» угощают бозбашем и пловом. В некоторых случаях накрывают и обеденный, и сладкий стол. Расходы несет дом парня. При этом обряде обед и танцы бывают отдельными.

Дом парня для близких людей девушки кладет халат. При открывании крышки казана обе стороны дают деньги повару.

Узелок жениха посылается из дома девушки перед свадьбой парня.

В селе Ховсан в день свадьбы 3 человека режут баранов утром в 10 часов. Им дают определенную сумму денег под именем «шабаш» или подарки.

В 12 часов на свадьбе играет тар. Певец со своей группой усаживаются в помещении. Обычно певец исполняет «Раст», «Хумаюн» и другие мугамы. Под

звуки мугама и в присутствии людей жениха стригут и бреют. Затем музыканты отдыхают один час.

Обычно для гостей готовится жаркое на 100-150 человек. В 4 часа накрываются все столы в тойхане. На стол ставится жаркое. В это время певец останавливается, все остальные по очереди танцуют.

Когда режут барана и танцуют участники свадьбы, собирается шабаш. Под вечер жениха отводят в баню в сопровождении музыкантов. Жених купается в течение 1 часа, затем жениха под музыку приводят в отцовский дом. С женихом танцуют 1 час, обрызгивают ароматом. Когда он танцует, собирают шабаш. Родственники танцуют перед женихом и бросают деньги.

В Ховсане свадьба начинается в 7-8 часов вечера. Расстилается скатерть длиной 7-8 метров. Жених с шаферами сидят на тахте. Родственники приносят хонча. На тахту ставят тарелку с паем из хончи. Приносят пай и для музыкантов. Обычно гости группами едят в свадебном доме, затем приходят в тойхану. Свадьба заканчивается в 1-2 часа ночи.

Раньше свадьба продолжалась до утра. Музыканты под звуки мелодии будили жениха. В 12 часов игралась свадьба только для жениха. Самыми тяжелыми среди бакинских сел были свадьбы в Ховсане.

В Ховсане в день свадьбы в доме девушки приносят «обручение». Женщины усаживаются перед музыкантами и показывают принесенное для невесты. Затем приводят невесту. Согласно обычаю, если свадьбу играют с утра, девушку приводят в тойхану в красном платье, а вечером – в белом, она наблюдает за своей свадьбой.

На свадьбах в доме девушки деньги собирают пожилые женщины. В тойхане для невесты устраивают отдельное занавешенное место. Справа и слева

от невесты садятся ее подруги. Одна из них со стороны девушки, другая со стороны парня.

Распорядительница сама приглашает народ на свадьбу, а при переезде девушки исполняет обязанности йенгя.

В Мардакяне и Шагане свадьбы справляют в тойхане. Приходящий на свадьбу дает деньги. Женщины-родственницы приносят приготовленные ими хончи для жениха. Женщины, девушки веселятся, танцуют, затем расходятся по домам. Раньше на женских свадьбах не кормили.

В этих селах также в день переезда невесты жениха отводили в баню. Его сопровождали музыканты, после обрызгивали ароматом.

В большинстве сел Абшерона обряд «сярпайи ахшамы» (вечер распорядителя) бывает за день до свадьбы. В этот вечер режут барана. После ужина люди стороны парня советуются и определяют людей, которые будут трудиться на свадьбе. Этот день назывался «той ахшамы», «сярпайи ахшамы», 2-й день – «ашыг», 3-й день – «ханяндя ахшамы».

На свадьбах обычно исполнялись танцевальные мелодии «Вагзалы, Гочали, Иннабы, Кинко, Кечимямси, Шалахо, Газахы».

В селе Мардакян пояс девушки завязывает брат парня или родственник. К руке привязывают зеркало и свечу. Отец дает благословение и провожает дочь. При этом один из пожилых мужчин проводит ее под Кораном.

В доме парня под ноги невесте кладут тарелку, над головой делят хлеб, на голову и на машину невесты сыпят сахар, ногул.

Свекровь проводит невестку, входящую во двор дома парня, под Кораном. Отец парня надевает ей на голову свою шапку, снимает и благословляет невестку.

Сейчас парень, свекровь и свекор дарят невесте золотую цепочку и другие украшения. Это называется «юзгёйчяклик».

Во всех селах на свадьбах в доме девушки присутствует сярпайи-йенгя. Например, в 80-90 гг. XX в. в селе Мардакян женщина по имени Сара Алиева была сярпайи и йенгя. На девичьих свадьбах играют музыканты-женщины. На этих свадьбах музыка и танцы бывают под вечер. Гости приходят группами заранее и приносят хончи. В селе Кюрдаханы приходящие в этот день что-нибудь дарят каждой из женщин дома (например, духи, мыло и т.д.). Гостей кормят. Женщины родственницы поздравляют. Под вечер идут веселиться в тойхану. Все гости – женщины. Как правило, все дают одинаковую сумму на шабаш.

В селах Бина и Гала согласно обычаю мужчины в день свадьбы сидят на полу. Мать парня на свадьбе не танцует. Говорят: «Мать парня должна быть степенной, не танцевать на свадьбе».

В Маштага первое обручение называется «хяри (да), хятирджамлыг (согласие) и баладжа юзюк (маленькое кольцо)». После кольца приносят «юзюк аши» (плов по поводу кольца). Дому девушки дают необходимое для плова, сладости. Дом девушки готовится, в этот день парню посылают паек, а после кольца – «вязоурт». Дом девушки кладет в принесенные хончи из дома парня подарок.

Затем дом девушки посылает хонча в дом парня. Обычно в хонче бывает 101 щякярбура, 101 пахлава, 51 яйцо. Половина яиц выкрашена в красный цвет, половина бывает белая. Для жениха готовится отдельная хонча. В хончу кладут рубашку, носки, носовой платок, аромат, коробку конфет и др.

По одной из относимых сладостей заворачивают в бумагу и дают идущим из дома девушки вместе с подарком.

На стол подают долму, плов и обязательно бывают сладости. Водителям, привезшим гостей, дом девушки тоже дает подарок. Для свекрови кладут отрез на платье. Надевающему кольцо на палец девушки дают халат. Участникам показывают принесенные подарки.

На следующем этапе отмечается «палтаркяси». Дом парня дает дому девушки «хярдж» или «башлык». Иногда свадьбу справляют с шабашем. На свадьбе невеста не сидит рядом с парнем. Как правило, в этих селах невесту везут с покрытым лицом.

На нее надевают белое платье, на голову кладут белую фату, сверху накрывают красным келагаи. В Маштага на девичьей свадьбе, палтаркяси группа музыкантов состоит из женщин. Из музыкальных инструментов используют гармонь, нагару и спаренную нагару. Часов в 2-3 дня дают деньги, а затем, обед, который состоит из жаркого, жареных помидоров и картофеля, плова и парча-кюфта бозбаша. Обед и свадьба проводятся в отдельных помещениях.

Пояс невесте завязывает свекор или деверь. Зеркало, свечу держит йенгя. В Маштага нет обычаев «гапыбасма», «гайчыкяси» и др. и в Кюрдаханы не соблюдают таких обрядов.

В селах Абшерона под ногами невесты режут гурбан (жертвенное животное), ломают тарелку, на голову сыпят ногул, конфеты. Пришедших за невестой держат в дверях до разрешения тещи. После разрешения тещи провожают в дом. Затем начинают свадьбу в доме парня. Свадьба продолжается до 11-12 часов вечера.

В Мардакяне распорядителя – сярпайи – называют «той йенгяси», в Маштага – «эль йенгяси».

В Маштага за три дня до недельной бани относят «сяртахт». Родственники, соседи относят подарки для девушки.

Интересен обычай «хончагятирмя», характерный для бакинских сел. Так, если обрученная девушка пойдет на чью-нибудь свадьбу, ей приносят именную хончу. Свекровь с хончей в руках, танцуя подходит к невесте, целует в лоб и поднимает ее, кладет хончу на ее место и танцует с девушкой. В хончу кладут подарок и фрукты. Обычно фрукты раздают на свадьбе.

На все праздники до свадьбы для девушки приносят «байрамлыг» (праздничный подарок). Самым запоминающимся из них является Новруз Байрам. Невесте приносят красное платье или платок, барана с окрашенным хной лбом и праздничный гостинец, на руку невесты мажут хну. Когда поспевают первые фрукты, их относят для невесты, и это называется «нюбарлыг», «багбаши».

В течение месяца после свадьбы сначала дом девушки приглашает гостей из дома парня, затем наоборот, т.е. сваты зовут друг друга в гости. Затем девушка гостит у матери 3-7 дней.

В Маштага свадьбы продолжаются до полуночи. В Бильгях и Фатмаи на свадьбе обычно объявляют о дне следующей свадьбы, которая состоится у кого-либо. В Маштага же ходят по домам и приглашают на свадьбу. Здесь за несколько дней до свадьбы проводится «сярпайи геджяси» (ночь распорядителя), а за день – «хынайахды».

В день «хынайахды» девушка идет в баню. Затем в дом девушки приходят гости с подарками, замачивающей хну дают деньги. Подруги девушки мажут хну

на ее руки и ноги. Как прощание, на девичьей свадьбе хвалят невесту в белом платье. В это время ее ладонь мажут хной.

В Бинягяди на «хынайахды» дают обед и с людей собирают деньги над хной. Когда приходят из дома парня, относят на хну хончу, зажигают свечу.

Этнограф Р.Бабаева пишет, что после собрания всех приглашенных на вечер хны начиналась музыка. На праздничном банкете в Баку играли 12 или 7 струнный саз, гармонь, спаренный барабан. Самыми распространенными мелодиями раста были «гыт-гылыда», «заводдады», «дал-габаг» (дарчины) и «сярчайи».

Мать девушки и позже остальные гости по одному давали шабаш. Раньше на этом банкете йенгя пела такую песню:

Qayçını atdım taxçaya,
Cingildəsin, yar-yar.
Çağırısın oğlan bacısın,
Dingildəsin yar-yar.

Забросив ножницы, хотелась
Услышать звон
Пусть парень позовет сестру
Играючи.

После этого матери парня и девушки давали деньги, чтобы девушку хвалили.

A gəlin, sənin təxtün mübarək olsun.
Geydiyin xələtün mübarək olsun və s. (9)

Невестушка, поздравляет с новосельем,
поздравляет с новым свадебным платьем.

Брак («кябин») заключался в день переезда невесты. Размер кябина был до 25 (101) золотых.

Когда невеста уходила, из отцовского дома ей дают мешок пахлавы, шякярбуры, мешок конфет для детей, один комплект постельных принадлежностей как приданое, домашние принадлежности, а также старинный сундук – вещевой сундук. Раньше приданое девушки накрывали занавесью. Аккуратно сшитые самой невестой занавесь, накидка для лампы и другие принадлежности приносили наутро после «хынайахды».

Когда приезжает машина с приданным, один человек бегом извещает о прибытии приданого. Мать парня дает этому человеку халат.

Наутро после свадьбы из дома девушки в течение трех дней ходят к девушке. В первый день приносят гуймаг, во 2-й – дюшбьяря, в 3-й – плов. Если девушка отдала далеко, то эти трехдневные блюда, продукты посылаются вместе с девушкой.

Через неделю для невесты накрывают стол. Приходят гости из дома девушки, проводят «недельную баню». Гости - только женщины. Каждая дает подарок невесте.

Недельная баня в Бинягди называется «тахтйыгды». Так, приготовленная йенгя занавесь с красными помпонами остается висящей одну неделю, до недельной бани.

Надо отметить, что в свадебном обряде охранник, опекун парня назывался «дьярня» (йенгя парня), человек невесты – йенгя. Это были лица, подтверждающие девственность парня и девушки. В прошлые времена, если происходило недовольство в брачную ночь, йенгю девушки, усадив на осла, отрезав волосы и оскорбляя, выгоняли из дома. Это считалось позором. Поэтому на бакинских свадьбах дьярня и йенгя несли большую ответственность.

Наутро после свадьбы говорили, что девушка «стала хозяйкой дома». Затем на изголовье брачного ложа близкие родственники ставили сяртахт, т.е. хончу. Этот обряд называли «сяртахт». Через три дня после свадьбы проводился обряд «юзячыхды» (выход в свет), а через неделю – «хяфтяхамамы» (недельная баня).

Невесте не разрешали выходить со двора, чтобы не сглазили. Через 40 дней близкие родственники пригласили невесту к себе в гости .

После свадьбы, когда невесту забирали на какое-нибудь радостное событие, свекровь украшала для нее хончу. В хончу обязательно надо было класть украшение. Вообще, было модно дарить невесте много украшений.

За день до «хынаяхды» дом парня посылает хончу в дом девушки. В одну хончу кладут красное платье, 2 украшенные свечи и хну, в другую сладости. Посылают также и зеркало. Вечером готовится хна, которая накладывается на руки, ноги и волосы девушки. Утром ведется подготовка к «хынайхды». Приходят музыканты.

В дом девушки приходят приглашенные на «хынаяхды» гости и люди из дом парня. Музыканты состоят из женщин. Приглашенные гости тоже состояли из девушек-невест. Невеста сидела в другой комнате. Гости танцуют под звуки музыки. В середине обряда девушки – шаферы приводят невесту в компанию. Одна из них была из дома парня. В руках они держали свечи, посланные из дома парня. Девушку усаживают в середину компании, называемой «тойхана». Перед ней ставят зеркало, посланное домом парня, чтобы девушка смотрелась в него, это считается символом счастья. Шаферы со свечами в руках стоят рядом с девушкой. Затем к девушке подходит ее йенгя. Снова

звучат музыка, восхваление невесты. В это время гости дают йенгя деньги, а она кладет их на голову невесты. Затем йенгя и шаферы поднимают невесту на танец. Невеста танцует и развлекается вместе с гостями. Шутки ради, одна женщина, переодевшись мужчиной, с папиросой во рту заходит в тойхану.

Заказав мелодию под названием «Гочали», приглашают на танец женщин-гостей. Девушку отводят в комнату и веселье завершается.

За день до хынаяхды уносят платье и золото, принесенные невесте стороной парня вместе с хной. А в день хынаяхды в хонче приносят их в дом девушки. Когда невесту приводят в компанию, перед ней ставят эти хонча. Йенгя открывает хонча, показывает гостям и говорит «Да пошлет Аллах вам счастья». Затем на руки гостям мазали хну.

В день свадьбы друзья парня (жениха) под музыку отводят его в баню. При этом обряде, называемом «бйя хамамы» (баня жениха), друзья оставляют жениха в бане и возвращаются. Вернувшись через некоторое время, опять же под музыку, приводят жениха из бани. По пути на голову жениха сыпали мелочь. В день свадьбы приносится приданое девушки. Несколько девушек идут в дом парня, украшают его. На предметы приданого завязывались красные ленты. Это было символом счастья. Приданое из дома девушки привозили под музыку. Девушку наряжали и под вечер привозили в дом парня, усаживали в отдельной комнате. В палатке, установленной во дворе, устраивается застолье для парней и мужчин. Здесь же сидят и музыканты. Парня приводят шаферы. Начинается веселье под музыкальное сопровождение. Ближе к окончанию веселья восхваляют жениха – «бйятярифи». В это время, позвав близких людей, просят, чтобы

жениху дали халат. Родственники же дают различные подарки. В конце свадьбы гостям раздавали сладости.

Как видно, самобытные традиционные особенности свадебных обычаев азербайджанского народа, имеющих древнюю историю, сохраняются и по сей день с дополнением некоторых элементов.

ПОХОРОННЫЙ ОБРЯД

Похоронный обряд в Баку, как и повсюду в Азербайджане, исполняется в соответствии с правилами исламской религии.

По обычаю рядом с умирающим человеком должен находиться молла или человек, знающий правила Шариата, произносящий «кяльмейи-шахадат» - предсмертную молитву, услышав которую, умирающий мог спокойно испустить дух.

В соответствии с требованиями исламской религии, умирающего поворачивают лицом к Кибле. В это время рядом с ним находятся родственники и друзья. Если умирающий мучается, в этом случае на Абшероне ему в руку кладут камень или горсть земли. Иногда же говорят, что наверняка беспокоится за находящегося вдалеке потомка или дорогого человека. В этом случае на грудь умирающему кладут фотографию того человека. После смерти одежду покойного меняют, челюсть затягивают платком, ноги спаривают и связывают, закрывают глаза, лицо накрывают черным или другим покрывалом.

Рядом с умирающим не должна оставаться женщина в одиночестве. Нельзя чересчур громко плакать или разговаривать, оставлять умершего одного в комнате. Если смерть наступила ночью, рядом с ним

зажигают свечу. Как говорят старики, это делается для того, чтобы умершего не тронули злые силы.

Как правило, труп должен быть немедленно вымыт и очищен. В городе Баку и сейчас сохраняется этот обычай. Затем во дворе разжигается костер и мужчины усаживаются вокруг костра. Количество сидящих в кругу должно быть нечетным. Если в это время незнакомый проходит по улице или усаживается в круг, тогда читается первая сура Корана – «Фатиха».

В Ичяришьяр умерших обмывали в мечети. Обед давали на третий день. Денег на поминки не собирали. Справляли 3, 7, 40 дней, четверги и годовщину со дня смерти. Надгробие устанавливали в любое время. Каждый раз возвращающимся с кладбища давали розовую воду (гюлаби).

Информатор Алихейдар Алиев отметил, что его пять сестер жили в разных частях города. Когда они умирали, их сначала приносили в отцовский дом, затем хоронили.

Надо отметить, что в последнее время в селах Баку труп обмывают не сразу после смерти, а ближе к похоронам. Как говорят в народе, «труп обмывается после полного остывания» и дают «гусул» - ритуальное омовение. 1-й гусул – «сидир кафур», 2-й – чистая вода, 3-й – когда заворачивают в саван. Перед заворачиванием в саван под мышки трупа кладут ивовые или гранатовые прутки, чтобы во время расспросов на том свете он мог опереться на них и подняться, отвечать на вопросы.

Для трупа кроют 3 рубашки. У мужчин сначала кроют рубашку с головы до колен, до щиколоток, затем снизу до груди складывают как передник, наконец, на голову завязывают косынку. У женщин же

завязывают и на груди. Сверху заворачивают целиком в белое, завязывают на голове и ногах, уши, глаза, рот и нос закладывают ватой. Читается 36 сура Корана «Ар-Рахман» и труп отвозят хоронить. Намаз же выполняется и дома, и на кладбище, и в мечети.

В бакинских селах труп кладут в доме, где сидят мужчины. Согласно обычаю, он не должен слышать чуждых звуков. Так, в двухэтажном доме обычно завернутый в саван труп кладут на верхнем этаже в окружении мужчин. На нижнем же этаже женщины тихо плачут. После полудня, незадолго до похорон, женщинам дают разрешение проститься. Женщины провожают умершего только до улицы, затем возвращаются обратно, в дом траура.

Есть такой порядок, что когда выносят гроб, на место трупа кладут камень и человек, положивший его, выбрасывает этот камень после возвращения с кладбища, место «йуйат» разбивается и разглаживается. На этом месте три ночи зажигают лампаду или свечу.

Не случайно в народе бытует такая фраза, что «был бы кто-нибудь, чтобы зажег лампаду в могиле» или, если потомок бестолковый, сокрушаются: «эх, разве зажжет лампаду в могиле».

В настоящем, в селах Баку умерших в основном также обмывают в мечети.

После выноса тела со двора, место, где находился труп, подметается и выбрасывается. Считается, что постель, где лежал умерший, подушка, матрац и др., одухотворенные и их убирают. Если кто-то прикасался к трупу до его омовения, он тоже считается одухотворенным. Постель покойного должна быть постирана, а люди после истечения трех дней должны искупаться, дать «салават», в противном случае говорят, что его душа будет беспокойный.

На третий день после похорон родственники и друзья собираются в доме покойного и принимают участие в обряде. Женщины оплакивают, сидя в отдельной комнате. Плачут над портретом или вещами покойного. Если покойный был молодым, неженатым, не достигшим желаемого, говорят такое причитание:

Eləmi əsdi külək, Səbrimi kəsdi fələk. Girdi bülbüllü bağına, Şumalımı kəsdi fələk.	Так ли подул ветер Прекратил бог терпение Вошел в соловиней саду Красоту мою отнимал.
--	--

Nərgizlər, ay nərgizlər, Top-top bitər nərgizlər. Nayıf o savan canına, Torpaq örtər, yer gizlər.	Нарциссы, ой нарциссы Кустами растут нарциссы. Жаль молодую душу Земля покроеет и спрятит.
--	---

Сестры умершего брата причитают так:

Qardaşlar, ay qardaşlar,
Yağış kəsər, qar başlar.
Ölsə bacılar ölsün,
Heç ölməsin qardaşlar.

Братья, мои братья.
Дождь перестанет, снег начнет.
Пусть умрут сестры
Но не умирают братья.

Этнограф Ф.Саидова пишет, что, провожая покойного на кладбище, в селах Абшерона причитают так:

Bilmirəm nədən gəlməz,
Bu yolla gedən gəlməz.
Düzülüb qatarımız,
Çıxıb cərgədən gəlməz

Не знаю, почему не идет,
Не вернется идущий этим путем.
Построены наши ряды,
Не вернется вышедший из рядов.

Ağlaram el gəlincə,
Dağlara sel gəlincə.
Can vermənəm Əzrailə,
Sən üstümə gəlincə. (22, 41-44).

Поплачу до прихода, народа,
До прихода горного селевого потопа.
Не сдамся ангелю смерти,
Пока ты не придешь навещать меня.

Хороня умершего, его кладут спиной в могилу. Это называется «ахли габул», здороваться. Перед опусканием в могилу развязывают узлы савана. Открывая головной узел, туда сыпят горсть земли. Правую щеку прижимают к земле.

При похоронах женщины, когда открывают ее лицо, над ней раскрывают платок, чтобы не было видно лица. В это время один из близких людей, во многих случаях брат, спускается в могилу, а наверху молла читает молитву «Тялгин». Если хоронят женщину, в могилу может спуститься ее муж, дядя, отец, зять. Кузен не может спуститься в могилу. После молитвы «Тялгин» этот человек выходит наружу из могилы. На могилу кладут каменные плиты, затем засыпают землей, а по краям укладывают камни. После выкапывания могилы ее стенки выкладывают камнем с цементным раствором. Могилы женщин выкапывают сравнительно глубже, чем мужские. Глубина женской могилы в основном составляет 1 м., мужской – 60-80 см. После погребения на могилу льют воду. Согласно

убеждению, эта вода принесет прохладу умершему во время расспросов в потустороннем мире. Камень у изголовья ставят лицом к восходу солнца.

На поминках денег не собирают. Близкие люди умершего оказывают помощь, принося что-нибудь.

В траурные дни, а также по истечении 1 года, на женских поминках присутствует молла - женщина, а на мужских – мужчина. Помимо моллы, близкие люди умершего причитают, поют элегии, оплакивают умершего. Оплакивание продолжается с утра до 2 часов. Приходящих в процессе продолжения поминок встречают родственники покойного, другим присутствующим раздают розовую воду («гюль-аб»). Раздающему гюль-аб молла выражает благодарность, молится за упокой душ его умерших. После завершения первой части поминок, женщины встают, обнявшись, здороваются друг с другом, справляются о здоровье. Затем проходят на обед. После обеда молла читает суру «Фатиха». Женщины направляются на кладбище. Иногда, когда на поминки собирается много народа, на кладбище идут и наутро.

В Биняяди в день смерти дают халву с хлебом, через три дня после похорон отмечают три дня и дают обед.

В Бильгах в день смерти устраивают «джюз» (фрагмент). До похорон читается 30 частей Корана. Знающие Коран из присутствующих тоже читают.

По четвергам в дверях умершего утром и вечером читают суру «Ясин».

Обед дают начиная со второго дня похорон. 7 дней не отмечают. В Биляджяри же 7 дней справляют.

В Новхана в дверях умершего читают молитву «минаджат». Тем самым извещают о происшедшем.

В Новхана покойного некоторое время несут на кладбище на плечах. Здесь есть такая поговорка: «Аллах наказывает, что умершего надо похоронить, а девушку выдать за ее избранника».

Согласно обычаю, после похорон дают «кюльчя», т.е., в лаваш или половину хлеба кладут халву и раздают. После возвращения дают обед. На третий день похорон дают плов и бозбаш. Женщины не идут на кладбище до истечения 40 дней. На 40-й день они идут навестить умершего. Это называется «закрытие 40 дней».

По умершему 3 дня справляют поминки, а после собираются по четвергам. Женщины приходят с утра до полудня, мужчины после полудня. В 5 часов мужчины идут на кладбище. 40 дней отмечают особо, готовится плов, кислое и сладкое жаркое. На стол ставятся зелень, сыр, халва, подается чай и др.

В Фатмайи говорят, что «человек после смерти из этого мира уходит в мир потусторонний». А «потусторонний» мир вечен и чист. Эта мысль подтверждается и среди населения других сел Абшерона.

Обычно умершего хоронят в тот же день, однако в Фатмайи умершего иногда держат два-три дня, пока не соберутся все родственники, после этого хоронят.

При похоронах нельзя, подняв гроб, сразу выносить его из дома. Гроб на носилках три раза поднимают и ставят на землю. Когда покойного несут на кладбище, нельзя оборачиваться, смотреть по сторонам, возвращаться с полдороги. Смотреть только вперед, идти молча. Женщины не должны принимать участия в похоронах. Однако позже они могут пойти на могилу. Покойного не опускают в могилу сразу же после прибытия на кладбище. Для этого в метре от могилы готовят место, чтобы положить на него гроб

после прибытия на кладбище. Здесь над головой покойного совершается заупокойный намаз. Если умерший мужчина, то читающий молитву стоит рядом с покойным, если же женщина, тогда стоит чуть поодаль. Согласно обычаю, тело не предают земле, не прочитав молитвы и не выполнив намаз. Если умер ребенок старше 6 лет, то выполнение намаза обязательно, а если младше 6 лет, то совершать намаз не обязательно.

Если покойный умер не своей смертью, а покончил самоубийством, то заупокойный намаз не выполняют. Перед выполнением заупокойного намаза молла правую руку кладет на правое плечо умершего, а левую – на левое плечо, начинает слегка тормошить его и говорит, повторяя три раза: «Слушай, знай и будь осведомлен, такой-то (произносит его имя)». Затем начинает читать молитву.

Согласно обычаю, азербайджанцев в гробу не хоронят. Однако в некоторых случаях (тело разорвано или разлагается) можно хоронить в гробу. Во всех случаях мусульманина заворачивают в саван, без одежды и посторонних предметов, хоронят лицом к Кибле.

Прежде чем опустить тело в могилу, носилки с телом в гробу три раза поднимают и ставят на землю. Только после этого его опускают в могилу. Голова покойного должна находиться лицом к Кибле. Если хоронят мужчину, то его опускают в могилу с ее широкой стороны. Женщину же кладут лицом к Кибле и сразу спускают в могилу. Правда, сейчас этому не следуют, но в действительности, человек, спускающийся в могилу для размещения тела, при опускании его в могилу должен быть с непокрытой головой и без обуви. Этот человек должен выходить из могилы со

стороны ног умершего. Он раньше всех бросает в могилу горсть земли и говорит: «Мы все принадлежим Аллаху и к нему возвращаемся». В могилу бросают землю горсточками в нечетном количестве. Например, 1, 3, 5, и т.д. горстей. Холм земли над могилой должен быть высотой 4-5 пальцев. После этого землю поливают водой и, 7 раз бросая горсти земли, читают молитву.

После всего этого родственники умершего становятся в ряд и присутствующие на погребении выражают им соболезнования. При этом говорят такие фразы: «Да упокоит Аллах душу вашего умершего. Да хранит невидимый (Аллах) ваших оставшихся от несчастий и недугов. Дай бог им здоровья».

Возвращаются во двор дома умершего и там читают суры «Ясин» и «Фатиха». После обеда хозяину дома выражают соболезнования и расходятся.

В некоторых селах, начиная со дня смерти, в течение трех дней родственники, друзья, соседи приносят траурный хлеб. Это еще называют и «горький хлеб». Помимо этого, приносят, кто чай, кто сахар, кто рис, а кто дает и деньги. Все это дают, как помощь хозяевам дома. Однако, все, что приносят, должно быть в нечетном количестве. Например, если приносят сахар, то 1 кг., или 3 и т.д., или если дают деньги, то одиннадцать, тринадцать, пятьдесят три и в подобной форме оказывается помощь. Значит, три дня в доме покойного для домашних не должен кипятиться котел, готовиться обед. Затем на третий день устраивают «три» дня и дают поминальный обед, в котором участвуют в основном могильщики, близкие родственники и соседи. Каждый четверг до истечения 40 дней читается Коран. По четвергам тоже с целью оказания помощи приносят чай, сахар и деньги.

На четвертый день белье покойного, постель выстирывают и очищают. Близкие родственники покойного соблюдают 40-дневный траур. Женщины с головы до ног одеваются в черное. Мужчины отрачивают бороду, не ходят ни на свадьбы, ни на веселье. По истечении недели в некоторых селах, например в Биняджи, справляют «семь». На семь дней обязательно режут скотину, готовят определенные блюда. После трапезы молла читает Коран за упокой души умершего. Однако иногда корову или барана не режут, вместо этого жарят халву. Эту халву раздают пришедшим на поминки людям. Готовятся разные блюда. После приема пищи молла читает Коран и молитвы. В селах Абшерона в течение 40 дней и ночей в доме покойного должен гореть свет. Потому что говорят, что дух умершего каждую ночь навещает дом, семью.

По истечении года справляют годовщину. На годовщину режут скотину, готовят разные блюда.

Помимо этого, в праздники родственники идут на кладбище почтить память умерших, зажигают свечи. Как говорят местные жители, умершему в качестве гостинца приносят обед, цветы, воду и др. Еще на траурные праздники приносят яйца, выкрашенные в черный цвет. Тогда, якобы, душа покойного возвращается и те люди зарабатывают благо.

Традиционно в Баку справляли три дня, четверги и 40 дней покойного. Если умирал пожилой человек, катафалк накрывали материей черного или зеленого цвета, а если молодой, то пестро-красного. Если молодой человек умирал холостым, то его провожали в последний путь под свадебную мелодию «Вагзалы».

На стол традиционно подавали бозбаш, халву, айран, хурму, чай и др.

Иногда на траурные обряды приглашали дервишей. Их приглашали на свадьбу или на поминки, в основном, набожные люди. Этот обычай сохраняется и поныне.

На 41-й день со дня смерти готовят «хямирашы» (лапшу), раздают родственникам и соседям. Хямирашы готовят из лапши, мелкой фасоли, фрикаделек, масла и лука. В обряде участвуют только люди дома. Это называется «закрытием сорока» дней.

На протяжении веков хранилась память об умерших, их могилы считались священными. Нашу мысль подтверждают такие выражения, используемые в быту, как «клянусь могилой отца», «клянусь душой матери», «клянусь душами наших умерших» и т.п.

Похоронный обряд в селах Абшерона, как и повсюду в Азербайджане, исполняется в соответствии с правилами исламской религии. Однако здесь проявляется некоторая специфичность. Например, в селах Абшерона не справляют «семь», на поминках, так же, как и в Баку, не собирают тезия, в могилу до ее закапывания участвующие в похоронах бросают горсти земли в нечетном количестве, помощь в траурный дом приносят в нечетном количестве, покойник находится в окружении мужчин, женщины же тихо плачут, причитают, чтобы не слышал покойный. Как видно, в похоронном обряде, являющемся одним из древних обычаев в Азербайджане, прошлое наследие связано с современностью и постоянно обновляется.

ДОМАШНЕЕ ХОЗЯЙСТВО

Согласно переписи населения Азербайджанской Республики 1999 г., в Баку насчитывалось 1788854 человек - членов домашних хозяйств, количество домашних хозяйств составляло 434406. Количество домашних хозяйств, состоящих из 1 человека, составляло 61895, из 2 человек – 46532, 3 – 70124, 4 – 97563, 5 – 71280, 6 – 39567, 7 – 152729, 8 - 10473, 9 – 6808, 10 и более – 14436, в них членов 184310, среднее число членов домашних хозяйств равнялось 4,1 человек (5,11).

В распределении населения по положению в домашнем хозяйстве численность населения города Баку насчитывала 1788854 человек, из них 869689 мужчин и 919165 женщин. Следует отметить, что по первому лицу в домашнем хозяйстве насчитывалось первых лиц – 434111 человек, в том числе мужчин – 290678, женщин – 143433; супругов – 254883, в том числе 27512 мужчин и 227371 женщина; сыновей, дочерей – 725866, в т.ч. 391937 мужчин и 333929 женщин; отцов, матерей – 22176, в т.ч. 5392 мужчин и 16784 женщин; братья-сестры – 37564, в т.ч. 20167 мужчин и 17397 женщин; невестка, зять – 62106, в т.ч. 8106 мужчин и 54000 женщин; свекор, свекровь – 3237, в т.ч. 679 мужчин и 2558 женщин; дедушка, бабушка – 614, в т.ч. 90 мужчин и 524 женщин; внуки – 150380, в т.ч. 78095 мужчин и 72285 женщин; прочие родственники – 85919, в т.ч. 40596 мужчин и 45323 женщин; не являющиеся родственниками – 11998, в т.ч. 6437 мужчин и 5561 женщина (5, 24).

Количество членов домашних хозяйств одной национальности по городу Баку составляло 1663483 человека. Из них 1508104 - азербайджанцы, 15856 – украинцы, 86808 – русские, 701 – турки, 22833 – таты,

610 – талыши, 19737 – лезгины, 3762 – евреи, 498 – татары, 619 – курды, 291 – авары, 1730 – грузины, 55 – удины, 84 – цахуры, 1795 – другие национальности. Членов - представителей разных национальностей – 125371 (5, 64).

Количество хозяйств с детьми 18 лет и младше по городу Баку составляло 287866, количество членов в них 1450338 человек, хозяйств с 1 человеком 5190, 2 – 11252, 3 – 43126, 4 – 82034, 5 – 64086, 6 – 36354, 7 – 14907, 8 – 10020, 9 – 6616, 10 и более – 14281, в них членов – 182523 человек (5, 147).

Количество домашних хозяйств с одним ребенком 86781, 2-мя детьми – 113804, 3 – 55695, 4 – 19048, 5 и более – 12538. Количество домашних хозяйств с детьми 16 лет и младше 267701, в них членов 1371749 человек (5, 159, 163).

Количество домашних хозяйств в г. Баку с детьми 6 лет и младше 124077, в них членов 704712. Домашних хозяйств с 1 членом было 389, 2 – 2866, 3 – 16566, 4 – 31190, 5 – 25356, 6 – 17428, 7 – 8534, 8 – 6312, 9 – 4489, 10 и более – 10947, количество членов домашних хозяйств – 142150 (5, 207).

Количество членов домашних хозяйств, состоящих из 1 человека 16 лет и старше, составляет 58432 человека. Из них 32523 мужчин и 25909 женщин (5, 220).

Надо отметить, что в 1999 г. в г. Баку количество домашних хозяйств, имеющих экономически активных членов, составляло 374337 человек. Из них: состоящих из 1 человека – 32658; 2 – 35314; 3 – 62331; 4 – 91912; 5 – 67921; 6 – 37871; 7 – 15258; 8 – 10177; 9 – 6649; 10 и более человек – 14246 членов (5, 310).

Количество домашних хозяйств в г. Баку с занятыми членами – 334923. Из них: состоящих из 1 человека 27565, 2 – 30146; 3 – 54696; 4 – 82950; 5 – 61441; 6 –

34453; 7 – 14150; 8 – 9544; 9 – 6274; 10 и более человек – 13704 хозяйств (5, 400).

По г. Баку количество домашних хозяйств, имеющих неработающих экономически активных членов, составляет 104421 человек. Из них: состоящих из 1 человека – 5093; 2 – 7910; 3 – 15762; 4 – 24821; 5 – 20296; 6 – 12596; 7 – 5530; 8 – 3773; 9 – 2599; 10 и более человек – 6041 (5, 582).

На основании материалов, собранных в 2008 г. можно сказать, что на территории Ичярищяхяр в Баку проживало примерно 3260 человек населения. 55% из них женщины и 45% - мужчины. Частных домов - 202, государственных квартир – 1407. В общем в Ичярищяхяр насчитывается 1415 семей. 40% населения его составляют пенсионеры.

Существование традиционных особенностей в семейном быту азербайджанцев, живущих в городе Баку, их продолжение в наши дни, свидетельствуют о древнем и богатом наследии нашего народа. Конечно, особый интерес вызывают отражающий самые богатые традиции азербайджанского народа - свадебный обряд, этапы обряда, специфические своеобразия этих этапов.

В 2009 г. в г. Баку проживало 998,2 тыс. мужчин (48,9%) и 1041,5 тыс. женщин (51,5%). На каждую 1000 мужчин приходилось 1043 женщин. По Абшеронскому экономическому району мужчин было 254,6 тыс. человек (49,6%) и женщин – 258,2 тыс. человек (50,4%). На 1000 мужчин приходилось 1014 женщин (4,69).

Согласно сведениям на начало 2009 г., в Баку возрастная группа населения 18-39 лет составляла 355762 мужчин (48,4%) и 379974 женщин (51,6%). На каждую 1000 мужчин в Баку приходится 1068 женщин (4, 72).

В Баку женщин в детородном (фертильном) возрасте 15-49 лет насчитывается 608817 человек. Это составляет 59,8% от общего числа женщин (4, 75).

Надо отметить, что в Баку в 1995 г. родилось 25910 человек, в 2000 г. – 20846 человек, в 2005 г. – 27855 человек, в 2008 г. – 31845 человек (4, 78); умерло в 1995 г. 12809 человек, в 2000 г. – 10428, в 2005 г. – 12046, в 2008 г. – 11843 (4,100); соответственно естественный прирост составил в 1995 г. 13101, в 2000 г. – 10418, в 2005 г. – 15809, в 2008 г. – 20002 человека (4, 106).

В 1995 г. в г. Баку было зарегистрировано 9815 браков, в 2000 г. – 9542, в 2005 – 16153, в 2008 – 18193 (4, 118), разводов было в 1995 г. 3017, в 2000 – 2671, в 2005 – 3793, в 2008 – 2903 (4, 124).

В настоящем, в Баку продолжают существовать семьи с межнациональными браками. Согласно переписи населения за 1999 г. их количество составляло 28999 человек (5, 64).

Количество разводов в семьях с детьми до 18 лет составляло в 1995 г. - 3017, в 2000 г. - 2671, в 2005 г. - 3797, в 2008 г. - 2903. В том числе разводов в семьях с 1 ребенком было в 1995 г. - 230, в 2000 г. - 379, в 2005 г. - 818, в 2008 г. - 625; разведенных семей с 2 детьми в 1995 г. было 230, в 2000 г. - 434, в 2005 г. - 692, в 2008 г. - 404 (4, 130).

В 2008 г. в г. Баку было 495 тысяч семей. В том числе семей с одним членом было 71 тыс. (4, 149). По Абшеронскому экономическому району было 109 тыс. семей. Семей с одним членом было 7 тыс. Среднее количество членов семьи в Баку составило 4,1 человек (4, 162).

В 2006 г. в Баку было 7143 приватизированных квартир, в 2007 г. – 7803. В Абшеронском экономическом районе в 2006 г. было приватизировано 1738, а в 2007 г. – 3731 квартира (4, 302).

В 1999 г. в Баку было 434406 семей. В их числе семей с одним членом было 61895, 2 – 46532, 3 – 70124, 4 – 97563, 5 – 158292.

По Абшеронскому экономическому району было 81189 семей. В их числе семей с одним членом было 5194, 2 – 6259, 3 – 10017, 4 – 19933, 5 и более – 39786. Средняя численность членов семей составляла 4,7 человек (4, 154).

В 60-80 гг. XX в. в приросте населения г. Баку установилась стабильность. Однако 25 января 1988 г. часть азербайджанцев, живших в Армении, была изгнана с родных земель своих предков (24, 270). Впоследствии эти события продолжились. Большинство беженцев направилось в Баку. В течение года более 200 тысяч азербайджанцев, 18 тыс. курдов, 1000 русскоязычного населения были изгнаны в Азербайджан (8, 173).

Часть беженцев разместились в Баку. В Рамана и Мехдибад были заложены новые поселки для беженцев.

В 1993 г. территория Нагорного Гарабаха и других районов Азербайджана – Кяльбаджар, Агдам, Фюзули, Дзябрайыл, Губадлы и др. уже была оккупирована. В результате 1 миллион беженцев, вынужденных переселенцев прибыли в разные регионы Азербайджана. Конечно, часть их для поселения выбрала Баку. Уже летом 1993 г. в большинстве общежитий и пансионатов города жили беженцы и вынужденные переселенцы.

В 2002 г. в Баку жили 243924 беженца, семей же было 56993 (7, 313).

Семей беженцев было 18798, членов семей в них 93447, вынужденных переселенцев было 150447, семей же 38195 (7, 313).

Таким образом, если взглянем на численность поселившихся в Баку беженцев и вынужденных переселенцев, можем отметить, что в 1995 г. в городе Баку проживало 60010 семей, 280626 членов семей, в 1996 г. – 52089 семей и 219373 членов семей, в 1997 г. – 53707 и 227714, в 1998 г. – 54073 и 231737, в 1999 г. – 55134 и 236464, в 2002 г. – 56993 и 243924 (7, 313-315).

Конечно, начиная с 1996 г., приезжающие в Баку из регионов попали на учет. По сведениям на 2002 г., на учете состоят 93447 беженцев и 150477 вынужденных переселенцев (7, 313).

В начале 2009 г. в г. Баку насчитывалось 363 государственных дошкольных образовательных учреждений, а количество детей, получавших в них образование, составляло 33039 человек. В Абшеронском экономическом районе было 66 дошкольных образовательных учреждений. В них обучалось 9966 учеников (4, 340).

В городе Баку в начале 2008-2009 учебного года насчитывалось 354 государственных очных общеобразовательных учреждений, количество учеников, обучающихся в них, составляло 362987 человек. А в Абшеронском экономическом районе в 99 общеобразовательных учреждениях обучалось 74706 учеников (4, 343). В том же году насчитывалось 14 негосударственных очных общеобразовательных школ, а количество учеников, обучающихся в них составляло 5057 человек (4, 346). Численность специальных школ для детей с ограниченными возможностями здоровья и школ-интернатов в городе Баку – 14, а количество учащихся в них составляло 5201, а в Абшеронском экономическом районе – 2, количество учащихся здесь составляло 614 человек (4, 347).

В эти же годы численность средних специальных образовательных учреждений в Баку составляла 21, количество учащихся в них насчитывалось 23739; на Абшероне - 4, учащихся в них было 3111 человек (4, 349). В Баку было 26 государственных высших учебных заведений, в них обучалось 91768 студентов (4, 352).

В г. Баку численность негосударственных высших учебных заведений составляла 13, а количество студентов в них – 19662 человека (4, 354).

В 2008 г. численность учащихся, окончивших общеобразовательные учреждения и в том же году поступивших в высшие учебные заведения страны, составила по г. Баку 9457, по Абшеронскому экономическому району – 1680 человек (4, 355).

На протяжении веков г. Баку ориентировался в рамках Ичярищяхяр. Ичярищяхяр был закрытым комплексом со своим самоуправлением во всех сферах. Были мечети, магазины, бани, врачей, костоправов, шашлычников, угольщиков, готовящих леденцы, ювелиров и других в Ичярищяхяр не искали по адресам, названиям улиц, а говорили: под тутовым деревом, около старой чайханы, у магазина Дадаша, у магазина Алескера, у дома шашлычника Мамеда, у дома голубятника Адыля и т.д. Дома строили таким образом, чтобы улицы могли продуваться северным («хязри») и южным («гилавар») ветрами. В стенные шкафы – «тахтапуш» - собирали постель, посуду.

Утренний голос Ичярищяхяр тоже был традиционным. Так, в каждом доме рано утром мать вставала и, выполнив намаз, ставила пенек, изготовленный из тутового дерева расстилала белую скатерть, и кухонным топориком делала заготовки для ужина. Обед готовился на керосиновой плите. Крепостной (житель Ичярищяхяр) Фикрет Гафаров во время беседы

рассказывал, что в детстве, спускаясь из квартала «хоппатаранлылар» вниз в сторону квартала «агшалварлылар», соседка длинноголовая тетя Лейла, в другом конце невестка другого дома, вообще, вдоль улицы все измельчали мясо. Кто измельчал тмин в ступе из бронзовой латуни, старинного звенящего материала, со своеобразным стуком, из каждого дома доносились звуки. Обедали на скатерти, а также до или после трапезы ели хлеб с тмином. Информатор Альаббас Исмаилов уведомлял, что в Ичярищяхяр «кюфта» (фрикадельки) готовили большими. «В нашем доме было 8 человек членов семьи. Дома мама готовила 11 кюфта, говорила, что три фрикадельки для гостей. Учетливость соблюдалась и в соседстве. Иногда, если женщины беседовали, стоя на улице, мужчины считали стыдом проходить мимо них. Вернувшись домой, говорил жене: эй, Шафига, скажи женщинам на улице, пусть пройдут во двор, чтобы я мог бы пройти по дороге. Женщина смотрит из окна на улицу, видит, что в посуду на руках Физзяханым собраны яйца. Говорит, эй, Физзяханым, ты, видимо, уйдешь после того, как вылупятся птенцы? Физзяханым понимала, быстро заходила во двор.

Самым большим проклятием матери своим детям была фраза «Чтобы ты умер доблестно». В каждом доме для умерших читали Коран. В Ичярищяхяр было распространено понятие «молочный брат», «молочная сестра». Например, у «агшалваров» Мамедшафи был молочным братом Сугры-ханым. Таких случаев было много».

Уважение младших к старшим всегда было на высоком уровне, эта традиция продолжается и поныне. Увидев, что с того конца улицы идет пожилой человек с корзиной в руках, дети направлялись к нему,

забирали корзину и относили в нужное место. Если в квартале есть больной или пожилой, ему в дом относили обед, независимо от того, нуждается он или нет. В квартале «агшалварлылар» - (белые брюки) в доме Арифа жила мать Сулеймана - старая «Мямя» (мать). Готовя обед, соседи, в знак уважения, давали ребенку чашу обеда, говорили, отнеси отдай «Мямя», чтобы тебе перепало от ее молитв. А «Мямя» говорила ребенку, принесшему обед: «Чтобы у тебя на груди выросли седые волосы».

В Ичярищяхяр родилось много пословиц, связанных с мясниками. «Отрежу и съем свое мясо, только не обращаться к мяснику», или «Наш зять главный мясник, будет у нас много сычуга». Т.е., мясники сначала удовлетворят посторонних людей, дадут им хорошие куски, а затем обслужат родственников.

В Ичярищяхяр у каждого квартала были свои прозвища, соответствующие их занятиям, особенностям. Например, Сеиды были большой родней. Жили чуть ниже ханского дворца. Готовили леденцы для радостных событий. Дед, отец Мирбабаева Миргасыма Мирбаба оглу, сам готовил леденцы. Эта традиция передавалась из поколения в поколение. У мужчин рода «Дудикиляр» шапки были похожи на трубу самовара («дудкеш»). Поэтому их называли «дудикиляр». Про «хоппатаранлар» говорили «Увидел, взял, ушел во мгновение ока». Они не ели кюфтя (большие фрикадельки), не любили ее. «Ягар-ягарлар» в дождь выходят на улицу, смотрят и говорят, что (дождь) то льет, то прекращается. Случайно дождь прекратился. Их называли «ягар-ягарлар».

Большая часть «агшалварлылар» по наследству связали свою судьбу с морем. Были мореходами. Они одевали, как капитан корабля, белые брюки («аг

шалвар») черный китель, белую шапку. Поэтому крепостные называли их «агшалварлылар». Верность этой профессии хранится и поныне. Работающий начальником корабля Аляббас Исмаилов тоже идет дорогой отцов и дедов.

Работающих на кораблях в звании капитана крепостные называли «пющкя». Например, «пющкя Таги», «пющкя Аганязяр» и др.

«Джюхуд Зейналлар» также большая родня. Были богатыми, однако, так как не ходили на паломничество в соответствии с требованиями того времени и были экономными (в народе скупыми), их называли «Джюхуд (еврей) Зейналлар».

Каждый, кто входил в крепостные ворота, был центром внимания, интересовались, мол, кто такой. Пожилые женщины говорили, что надо было получить разрешение от падишаха, чтобы войти в Ичярищяхяр.

В Ичярищяхяр не было воровства, поэтому все оставляли окна и двери открытыми, спали на крыше, никого не опасались. Хотя за дверями находился засов, им пользовались редко. В домах засовы остаются и сейчас. В Ичярищяхяр младшие всегда с уважением относились к старшим. Если на улице сидели пожилые, то младшие меняли свой путь, опасаясь пройти, поздоровавшись, потому, что глаз старших, как весы – найдут изъян в нашей походке, стойке, думали они.

Крепостные говорят, что в присутствии старших не брали на руки детей, не курили. В очереди женщины стояли в одном ряду, а мужчины в другом.

Дети в семьях крепостных, видя отношения между отцом и матерью, опасались строгости родителей. Как говорится «искали мышиную нору, чтобы спрятаться». Младшие смиренно стояли перед старшими. Родители учили детей, что при обращении членов семьи друг к

другу надо вежливо отзываться, дома и на улице одеваться пристойно. Нельзя ходить раздетым, в исподнем в присутствии старших. Уходя из дома куда-то, по возвращении надо здороваться, за обедом хлеб делить руками, плов есть руками. Если ребенок чмокал во время еды, ему ложкой ударяли по лбу, чтобы больше этого не повторялось. Если ребенок приходил домой после окончания трапезы, крепостной Мяшяди Алякбяр говорил: «Когда посылается пропитание, сучка спит». Ребенка, родившегося у пожилых, т.е. в летах, родителей, называли «звонок к трауру».

Жители Ичярищяхяр – крепостные – в знак уважения к именам старших прибавляли слова «ага» (господин), «амиоглу» (кузен по отцу). Например, Амиоглу Мамед, Ага Мехди и т.д.

Среди крепостных есть и такая поговорка: «Говорят, от кого научился стыду, от бесстыдника», «Приветливый съест тысячу домов, а неприветливый ни одного», «Гювяч (посуда для воды) кувыркается, находит свою крышку» и др.

В Ичярищяхяр часто вспоминают такую притчу: говорят, что в один дом приходит гость. Прошла весна, наступило лето, а гость уходить не хочет. Женщина хозяина дома берет на руки кошку, гладит ее и говорит: «Кошка, кошка, пусть попадет тебе мышка, гость сегодня здесь, завтра уйдет в свой дом». Гость понимает поговорку, берет кошку, гладит ее и говорит: «Кошка, кошка, не открывай дверь - будет сквозняк, гость сегодня здесь, и весь следующий год». Когда ребенок много плачет, пожилые говорят, что «проклятие тому, кто положил тебя на тряпку».

В Ичярищяхяр старые мужчины завещали, чтобы не выдавали замуж и не брали в невестки девушек дальше башни. Если кто-то женился на девушке,

жившей в бакинских селах, пожилые люди другой родни говорили, возмущаясь: «Проклятие на голову этого ишака, в селе можно покупать коня, осла». Этим все понимали, что нельзя повторять этой ошибки.

Крепостные сажали, в основном, туговое дерево и виноград, во дворе выкапывали колодцы. Эти деревья не поливали. Наоборот, эти деревья впитывали грунтовые воды, в комнатах не было влажности. Из тута готовили дошаб (вареный сок), повидло, из ствола готовили пеньки для разделывания мяса. Виноградная лоза сильно разрасталась, поднималась до верхних этажей. Уже много позже появились отдельные воры. Они использовали «форточников».

Воры-форточники привлекали к себе людей невысоких, мелкого телосложения. Он поднимался по виноградной лозе, затем через форточку проникал в дом, открывал дверь и воры входили в дом. Один раз, войдя в дом, воры увидели в колыбели закутанного в пеленки спящего ребенка. Главарь говорит, что давайте уйдем, причем здесь ребенок, чтобы голодал. Когда мы будем убираться, ребенок проснется, на его голос проснется мать, увидев нас – испугается, у нее пропадет молоко и ребенок останется голодным, будет плакать.

В Ичяришяхяр к именам давали прозвища по профессии, росту, особенностям. Например, костоправ Аслан, ювелир Ислам, ювелир Ашраф, мясник Тофик, акушерка Физзя, шашлычник Мамедали, черная Баджи, шляпник Новруз, глухой Паша, пальто Аббасгулу, йенгя Гызана, плотник Алекбер, ребро Гасым, голубятник Адыль, кривая Зубейда и др. В зависимости от возраста в семьях были широко распространены символические имена. Например, Тубу ханум была старшей в семье по возрасту. Ее называли Старшая сестра,

т.е. Хан баджи, покладистую Балаханым – Ширин баджи (сладкая сестра) и т.д.

Иногда, если на улице среди детей или молодых во время разговора кто-то повышал голос, пожилые люди, потревоженные шумом, говорили, что «эй, у твоего отца нет и башмака, чтобы запустить в собаку, что ты как взрослый разговариваешь». Противоположная сторона воспринимала эти слова искренне, понимала свою ошибку, успокаивалась.

Главой семьи в Ичярищяхяр всегда был отец. Сказанное им всегда было законом.

В молодых семьях главой семьи обычно считался мужчина. Женщина подчинялась сказанному мужчиной. В семьях родители, в основном жили вместе со старшим сыном. Для других женатых сыновей строили дома, отделяли их. Старший сын помогал им наравне с отцом. После отца главным, старшим в семье считался старший сын.

Невесту обычно работать не пускали. Количество детей в семье зависело от желания мужа. Пожилые женщины семьи ходили в мечеть.

Женщины в Ичярищяхяр очень хорошо ткут, шьют, готовят обед. Вообще, они хорошие рукодельницы. Младших девочек учат ткать бабушки, матери, старшие сестры.

Родственные браки были широко распространены в Ичярищяхяр. Например, Адиля Мамед Джавад гызы создала семью с кузеном, сыном сестры ее отца. Ее мужу, Мяликову Мяммяду Джафар оглу было тогда 25, ей же 16 лет. Он занимался торговлей в ювелирном магазине отца. Мать была домохозяйкой. В семье было 6 сестер, 3 брата. Бабушка Адиля говорит, что в Ичярищяхяр девочек учиться не пускали, на улицу они выходили в чаршабе (парандже).

Мой кузен называл моего отца «ага дайы» (господин дядя), а мать «дайы досту» (друг, подруга дяди). Сто-рона моей тети 3 раза приходила к нам свататься. Отец сказал, что идите, придете через 3 дня на сладкий чай. На «хяри» принесли кольцо, платок (головной). Подали сладкий чай. Затем было обручение, позже – большое обручение. А большое обручение было девичьей свадьбой. На большое обручение для бабушки Адили принесли отрезы на платье, шелковые рубашки, золотую цепочку, 4 связки жемчуга, миндалевидные серьги, бриллиантовое кольцо-пахлава, браслет. На обручении бабушки Адили приготовили плов из 100 куриц.

Женщины,ходящие в баню в Ичярищяхяр, надевали самые красивые платья и украшения. Много купли-продажи производилось в бане. Матери брали с собой в баню и малолетних сыновей. Когда ребенок немного подрастал, женщины спрашивали ребенка о его возрасте и в шутку говорили, что же ты и отца не привел в женскую баню. С того дна мальчик понимал, что он уже вырос. Банные узелки для женщин и мужчин были отдельными.

Свое золото женщины складывали в принесенные шкатулки и сдавали банщице. Эти футляры, нежно покрытые растительным орнаментом и инкрустацией, являлись настоящими произведениями искусства. В настоящем, бани работают один день для мужчин, другой – для женщин.

В приносимом в баню мужском узелке было все, кроме режущих предметов (ножницы, бритва). В баню приносили имеющие хороший запах мускус, духи, амбру. Все было на месте, начиная от нюхательного табака: передник, гильяби, смена белья, пемза. Стричь ногти в бане было неприлично. Брали и масла, придающие блеск коже.

В исключительных случаях в Ичярищяхяр встречались и совместные побег («гошулуб гачма»). Семья мирилась со сбежавшей девушкой после рождения ребенка.

В Ичярищяхяр и сейчас существует обряд «гёбьяк кянди» (обрезание пупка), т.е. помолвка в младенческом возрасте. Широко распространены были браки сына дяди по матери, дочери тети по отцу и близких родственников.

В Ичярищяхяр разводов не было. Говорили, что это наша доля, должны терпеть. Разводились в исключительных случаях.

ДУХОВНАЯ ЖИЗНЬ

По сведениям информаторов, бакинцы особенно готовились к Новрузу. В некоторых семьях глава дома покупал бараний курдюк. Женщина дома растапливала его, масло использовала для приготовления шоргогала, пахлавы, щякярбуры. «Сямяни» выращивали только при встрече весны.

На Новруз родственники приходили с поздравлениями, посылали гостинцы. Гостинец («пай») обычно состоял из пахлавы, щякярбуры, гогала и плова.

На «Гурбан байрамы» (праздник жертвоприношения) приносили жертву и мясо раздавали в семь домов. Этот обычай сохраняется и сейчас. Обрученным девушкам обычно относили пай на все праздники.

В семьях особенно отмечают именины («ад гюню») детей. Организуется специальный банкет. Внукам не дают имен живых дедушек и бабушек. Одним из интересных обычаев Ичярищяхяр является «щяппя хейир» (т.е. благословение). Так, считалось

неправильным входить постороннему человеку в комнату к новорожденному ребенку в течение 40 дней. По истечении 40 дней ребенку делали «щяппя хейир». Приглашались близкие родственники, дядя, тетя и др. Хозяин дома накрывал стол, готовились обеды, плов. Обычно было 3-4 приправы к рису: «сябзи, фисинджан, туршу говурма, шабалыд говурма» и др.

На банкет приглашали моллу. Мужчины и женщины садились в отдельных комнатах. Молла садится на женской стороне. Для мужчин же читает «Ясин» тот, кто знает. Молились за ребенка. Молла целовал ребенка в голову, на ухо говорил его имя. Все целовали ребенка и передавали другому. Мать девушки дарила ребенку золото. Обычно в зажиточных семьях справляли обряд именин.

Со стола убирали и накрывали новый. Подавали сладости - пахлаву, щякярбуру, эриштя халву. Женщины-гости давали подарки. Гости дарили ребенку в основном золото. Затем на стол подавали орешки, сухофрукты, начинался разговор.

В общем, жители отдельных кварталов Ичярищяхяр на протяжении веков помогали друг другу в радости и горе, в праздники, проявляли благородные качества, присущие азербайджанскому народу. Сохранив богатые традиции и обычаи, старались передать их в наследство будущим поколениям.

В Ичярищяхяр в дом с новорожденным ребенком до 40 дней никто не ходит, чтобы ребенок не попал в «чилля» (дышло). Ребенка купают через 10 и 40 дней. Во время купания приносили молитву Аллаху.

В свободное время молодые в Ичярищяхяр ходили в библиотеку, делились своими впечатлениями о прочитанной книге и т.д. Матери весь день занимались домашними делами, вечером же сидели на веранде.

Летом спали на крышах домов, т.к. там было прохладно. Для прохлады крышу дома поливали водой из ведер. Вода испарялась, крыша остывала, расстилали палас, на него матрас. По вечерам дул прохладный бриз, спалось сладко. У кого был большой балкон, спали там. Даже кошки не беспокоили спящих на крыше.

В Ичярищяхяр поднимали с земли упавший хлеб, сахар, трижды целовали, прижимали к глазам, говорили, что Аллах лишит нас зрения. Если во сне видели умершего человека, для покойного читали Коран, суру «Ясин», готовили шьякярбуру и раздавали соседям. В одну из ночей предопределения во время поста («Гядир геджяси») поручали читать Коран для умерших родителей, в банкете принимали участие дервиши. В 60-е гг. XIX в. приглашали дервиша Мир Аляскяра.

На Новруз обычно готовили шьякярбуру, бадамбуру, пахлаву, гогал, шьякярчёряк.

В 30-е гг. XX в. шьякярбуру в Ичярищяхяр пекли в дровяной печи. Информатор Тамила ханум, вспоминая те дни, рассказывала, что жители квартала собирались у Мамед-ами, кто пек хлеб, кто наносил узоры на шьякярбуру, готовили праздничные сладости. Потому, что у него была большая дровяная печь.

На Новруз байрам выращивали «сямяни», готовили халву из проросшей пшеницы, из сушеного инжира, готовили плов, в тарелках относили пай соседям.

Новруз байрам справляли на протяжении столетий. За 40 дней до Новруза отмечали каждый вторник, бились яйцами.

Устраивались бои волкодавов, баранов, петухов, близкие и дальние родственники посылали гостинцы друг другу.

Перед Новрузом штукатурили и белили дома, красили яйца, всё приводили в порядок.

Поверья Новруза состояли, в основном, из подбрасывания шапки, гадания на подслушивании, бросании кольца, башмака. Если башмак падал правильно, значит, его хозяин заведет семью.

На праздник покупали новую одежду. Надев новую одежду, усаживались вокруг хончи. В хончу бросали золотое кольцо, клали деньги, чтобы было изобилие. Выключив свет, при свете свечей угощались фруктами, конфетами, выпечкой из хончи.

На Новруз байрам во дворах разжигали костры, дети, женщины прыгали через костер.

Как видно, традиционное бытовое наследие жителей Ичяришяхяр регулировалось на основе обычаев, имевших силу закона, передавалось от поколения к поколению, поддерживалось, обогащалось и дошло до наших дней.

Новруз байрам, дошедший через века до XXI века, в Баку отмечается уже и на государственном уровне, и в семьях. В мероприятиях на Новруз придерживаются традиций азербайджанского народа.

Как видно, город Баку, имеющий несравненное значение для истории и культуры азербайджанского народа, отличается богатой историей и этнографией.

В современный период на семейно-брачные отношения и демографическую ситуацию большое влияние оказывают глобализация и культурная интеграция, средства массовой информации, изменение политической системы.

В современном Баку проявляются некоторые тенденции в развитии семей и течении демографических процессов. Так, протекают процессы демографической напряженности, т.е. увеличения удельного веса

азербайджанцев в составе населения, скапливания сельскохозяйственных рабочих в Баку, отъезд из города некоторой части промышленных работников и интеллигенции, уменьшение численности населения, падение рождаемости, рождение внебрачных детей, увеличение количества разводов, уменьшение брачного возраста у женщин и повышение у мужчин, усиление процессов нуклеаризации в семьях, а также усиление религиозности в части современных семей.

Складыванию демографической напряженности в Баку способствовала массовая концентрация в центре беженцев и вынужденных переселенцев, мигрантов из регионов. Жилищный фонд и возможности города создают многочисленные социальные, экономические, культурные проблемы.

Авторитарные семьи, характерные для села, составляют большинство среди семей мигрантов-новоселов в Баку. Эгалитарные же семьи преобладают среди интеллигенции и людей с современным мировоззрением. В семьях с поддержанием равенства, члены семьи, в частности муж и жена, работают.

Таким образом, можем отметить, что Баку, будучи огромной этнокультурной и этносоциальной действительностью (существом), развивает в себе много культур и традиций.

SÖYLƏYİCİLƏRİN ADLARI
PROPER INFORMERS
СПИСОК ИНФОРМАТОРОВ:

1. Ağayev Hacıbaba, Bakı şəhəri, Novxanı kəndi
2. Aslanova Şəhla, Bakı şəhəri, Mərdəkan kəndi
3. Ağayev Molla Ağa, Bakı şəhəri, Mərdəkan kəndi
4. Ağayeva Şərifə, Bakı şəhəri, Novxanı kəndi
5. Ağayev Rüstəm, Bakı şəhəri, Novxanı kəndi
6. Ağayev Hacı Əzizağa, Bakı şəhəri, Mərdəkan kəndi
7. Ağayeva Gülşən, Bakı şəhəri, Mərdəkan kəndi
8. Atakişiyeva Sevil, Bakı şəhəri
9. Babayev Ramiz, Bakı şəhəri, Bilgəh kəndi
10. Bayramova Sitarə, Bakı şəhəri, Bilgəh kəndi
11. Əliyev Həsənoğlu, Bakı şəhəri, İçərişəhər
12. Əliyeva Sona, Bakı şəhəri, İçərişəhər
13. Əliyev Əli Heydər, Bakı şəhəri, İçərişəhər
14. Əliyev Hüseynəli, Bakı şəhəri, Kürdəxanı kəndi
15. Əliyev Rəşad, Bakı şəhəri, Kürdəxanı kəndi
16. Əliyeva Sara, Bakı şəhəri, Mərdəkan kəndi
17. Dadaşova Fəridə, Bakı şəhəri, İçərişəhər
18. Dadaşov Ağası, Bakı şəhəri, İçərişəhər
19. Dadaşov Seyidzəki, Bakı şəhəri, İçərişəhər
20. Fətullayeva Tamila, Bakı şəhəri, İçərişəhər
21. Hacıyeva Mələk, Bakı şəhəri, İçərişəhər
22. Hacıyeva Natiqə, Bakı şəhəri, İçərişəhər
23. Hüseynov Əliullah, Bakı şəhəri, Bilgəh kəndi
24. Hüseynova Elmira, Bakı şəhəri, Fatmeyə kəndi
25. Hüseynova Hacıxanım, Bakı şəhəri, İçərişəhər
26. İsmayılov Əliabbas, Bakı şəhəri, İçərişəhər
27. İsmayılova Reyhanə, Bakı şəhəri, İçərişəhər
28. Kəbleyi Çərkəz Yusif oğlu, Bakı şəhəri, Binəqədi kəndi
29. Kərimov Hafiz, Bakı şəhəri, Binəqədi kəndi
30. Kərimova Suğra, Bakı şəhəri, Bilgəh kəndi
31. Məmmədli Mir Teymur, Bakı şəhəri
32. Məmmədov Cəfər, Bakı şəhəri

33. Məmmədova Raya, Bakı şəhəri
34. Məmmədova İradə, Bakı şəhəri
35. Məmmədov Faiq, Bakı şəhəri
36. Məmmədov Fəzail, Bakı şəhəri
37. Məmmədov Vaqif, Bakı şəhəri
38. Məmmədov Ramiz, Bakı şəhəri
39. Məmmədova Umfira, Bakı şəhəri
40. Məmmədova Leyla, Bakı şəhəri
41. Məmmədova Səadət, Bakı şəhəri
42. Məmmədova Mahidə, Bakı şəhəri
43. Mərdəkani Şeyx Sənan, Bakı şəhəri, Mərdəkan kəndi
44. Məmmədov Dadaşbala, Bakı şəhəri, Novxanı kəndi
45. Məmmədova Səliməxanım, Bakı şəhəri, Bilgəh kəndi
46. Məmmədov Ağamirzə, Bakı şəhəri, Binəqədi kəndi
47. Mirzəyeva Səbirə, Bakı şəhəri, Binəqədi kəndi
48. Mirzəyev Hüseynağa, Bakı şəhəri, Mərdəkan kəndi
49. Mirzəyev Davud, Bakı, Bilgəh kəndi
50. Məlikova Aliyə, Bakı şəhəri, İçərişəhər
51. Məlikova Sitarə, Bakı şəhəri, Bilgəh kəndi
52. Məmmədov Məmməd, Bakı şəhəri
53. Məmmədova Zümrüd, Bakı şəhəri
54. Məcidova İlahə, Bakı şəhəri, Bilgəh kəndi
55. Məmməd zadə Rauf, Bakı şəhəri
56. Mehdiyeva Rübabə, Bakı şəhəri, İçərişəhər
57. Məcidova Aliyə, Bakı şəhəri, İçərişəhər
58. Nəsirova Xalidə, Bakı şəhəri, İçərişəhər
59. Nəzərova Sara, Bakı şəhəri, İçərişəhər
60. Quliyeva Xədicə, Bakı şəhəri, Binəqədi kəndi
61. Quliyeva İzmira, Bakı şəhəri, İçərişəhər
62. Qafarov Fikrət, Bakı şəhəri, İçərişəhər
63. Sadıqlı Nicat, Bakı şəhəri
64. Vahabov Vahab, Bakı şəhəri, Bilgəh kəndi
65. Vahabova Firuzə, Bakı şəhəri, Bilgəh kəndi
66. Xanlarova Sara, Bakı şəhəri, İçərişəhər
67. Zeynalov Müseyib, Bakı şəhəri, İçərişəhər
68. Zeynalova Xanım, Bakı şəhəri, İçərişəhər

**İSTİFADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYAT:
THE CONSIDERED LITERATURE
ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА**

1. Azərbaycan tarixi, VII cildə, V cild (1900-27 aprel 1920) Bakı, Elm, 2001
2. Azərbaycan tarixi, VII cildə, VI cild (aprel 1920-iyun 1941). Bakı, Elm, 2000
3. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Bakı, 2005
4. Azərbaycanda ailələr (statistik məcmuə). Bakı, 2009
5. Azərbaycan Respublikası əhalisinin siyahıyaalınması. 1999-cu il. VIII hissə. Bakı, 2001
6. Azərbaycan Respublikası Dövlət Qaçqınlar komitəsinin sənədləri
7. Azərbaycanın demoqrafik göstəriciləri. Bakı, Səda, 2005
8. Arzumanlı V., Mustafa N. Tarixin qara səhifələri: Deportasiya, soyqırım, qaçqınlıq. Bakı, Qartal, 1998
9. Babayeva R. Keçmişdə Bakıda adət və ənənələr. Bakı, 1966
10. Elçin Aslanov Bakı, 2001. Azərbaycan toyu. Bakı, «Tutu» nəşriyyatı, 2003
11. Hüseyinqulu Sarabski. Köhnə Bakı, Yazıçı, 1982
12. İsayev İ. Sosialsit Bakısı (1920-1940-cı illər) Bakı, Azərb. SSR EA nəşriyyatı, 1964
13. İsmayılov M.Ə. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan kənd təsərrüfatı. Bakı, 1960
14. XXI əsr Dirçəliş, aprel 2003. №62
15. Qılman İlkin. Bakı və bakılılar. Bakı, Nurlar. 2006
16. «Kəşkül», 29 may 1890, №108
17. Mehriban Seyidzadə Xınayaxdı mərasimi barədə. Milli Azərbaycan tarixi muzeyi. Bakı, 2008-ci il
18. Məmmədli V.R. Azərbaycan Respublikasında ailələrin demoqrafik inkişafının qanunauyğunluğunun sta-

- tistik tədqiqi. İqtisad elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, 2002
19. Nərgiz Quliyeva. Müstəqillik illəri Azərbaycan ailəsi. Bakı, Elm, 2006
20. Sara xanım Aşurbəyli. Bakı şəhərinin tarixi, Bakı, Əbilov, Zeynalov və oğulları, 2006
21. Səlimov Təvəkkül Şağani. Abşeronlular. Bakı, 1993
22. Səidova F.M. Maştağada dəfn mərasimi. Azərb. EA Tİ EA inv. 3632
23. Стригунов И.В. Из истории формирования Бакинского пролетариата (70-90-е годы XIX в.) Баку, 1960
24. Zeynalov İ.X. Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafı – XX əsrin II yarısında. Bakı, Azər nəşr, 2004
25. Итоги Всесоюзной переписи населения 1979 г. по Азербайджанской ССР. Т. 1, 2, 3, 4. Баку, ЦСУ Азерб. ССР. 1980-1981
26. Итоги Всесоюзной переписи населения 1970 г. по Азербайджанской ССР. Т. 1, ч. 1, 2. Т. 2, Баку, ЦСУ Азерб. ССР., 1972-1973 г.
27. Мурадалыева Э.Б. Города Северного Азербайджана во второй половине XIX века. Баку, 1960
28. Фатуллаев Ш.С. Градостроительство Баку XIX - начала XX веков. Ленинград, Стройиздат, Ленинградское отделение, 1978
29. Обзорение Российских владений за Кавказом, в статистическом, этнографическом и финансовом отношениях. Спб. 1836.
30. «Şərqi-Rus», 19 noyabr 1903, №98
31. Mehparə Xəlilova. XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində Bakıda sənətkarlıq. Bakı, Elm, 2009.

MÜNDƏRİCAT

Ön söz	3
Bakı qədim şəhərdir	6
Bakı xörəkləri	15
Toy mərasimi	18
Dəfn mərasimi	42
Ev təsərrüfatı	52
Mənəvi həyat	65
Söyləyicilərin adları	218
İstifadə olunan ədəbiyyatın siyahısı	220
İllüstrasiyalar	223

CONTENT

Foreword	70
Baku: Ancient town	73
Baku cuisine	83
Wedding ritual	86
Funeral ritual	114
Household	125
Spiritual life	139
Names of informers	218
List of used references	220
Illustrations	223

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие	144
Баку древний город	147
Бакинская кулинария	157
Свадебный обряд	161
Похоронный обряд	188
Домашнее хозяйство	199
Духовная жизнь	213
Имена информаторов	218
Использованная литература	220
Иллюстрации	223

İLLÜSTRASİYALAR

ILLUSTRATIONS

ИЛЛЮСТРАЦИИ

NARGIZ GULIYEVA

Nargiz Malik qizi Quliyeva was born in village Sefikurd of the Goranboy region. In 1978, she graduated from H.Zardabi Pedagogical Institute of Kirovabad (now the State Pedagogical Institute of Ganja) with an excellent diploma. In 1978-1983, she worked as a teacher of secondary school in village Sefikurd of the Goranboy region.

In 1983-1986, she was a post graduate from Institute of History of the Academy of Sciences of Azerbaijan Republic. In 1986-1990, she work a junior scientific worker of the same institute. In 1990-1992, she was a scientific worker. She worked as a senior scientific worker since 1992. Since 2001, she has been working as a lead scientific worker at the Institute of Archeology and Ethnography of the National Academy of Sciences of Azerbaijan.

On March 13, 1990, N.M.Guliyeva defended her candidate's dissertation at the Leningrad section from the Academy of Sciences of the USSR, in field of "ethnography" of names Miklouho-Maclay. She had been a docent since 1995. N.M.Guliyeva is the writer of four monographs, one documentary belles-lettres, one methodology work, two textbooks, six programs, and more than 160 scientific references. She delivered scientific speeches at international symposiums more

than once; her scientific works were published in foreign countries.

Owing to her Ph.D. dissertation “Modern Rural Family and Family Lifestyle in Azerbaijan” in May 2003, Nargiz Guliyeva received Ph.D. degree of history, in specialized of “ethnography”. N.M.Guliyeva is the first woman in Azerbaijan to have become Ph. D. of history in part of “ethnography”. She is the leader of a group of graduates and postgraduates. Of this group, three persons defended their works.

She is awarded with the Honorable Reward of the Ministry of Education. And she holds the Honorable Diploma after Mehseti Ganjavi. In 2004, at an international conference arranged by Russian Academy of Sciences in Dagestan Scientific Center of the Institute of History, Archeology and Ethnography, she received an Honorable Reward.

N.M.Guliyeva is a member of the Council of Experts of the High Attestation Commission, from the President’s Office of Azerbaijan Republic.

N.M.Guliyeva teaches lessons at the Baku's State University and Azeri's State Pedagogical University.

НАРГИЗ КУЛИЕВА

Наргиз Малик гызы Кулиева родилась в селении Сефикурд, в Геранбойском районе, в семье служащих. Она в 1978 году закончила с красным дипломом исторический факультет Кировабадского Педагогического института имени Г.Зардаби (Гянджинский Государственный Педагогический Университет). С 1978 по 1983 годы работала педагогом в средней школе в Геранбойском районе, в селении Сефикурд.

С 1983 по 1986 годы училась в очной аспирантуре Института истории Академии наук Азербайджанской Республики, с 1986 по 1990 годы в вышеуказанном институте работала младшим научным сотрудником, с 1990 по 1992 годы старшим научным сотрудником, с 2001 года по сей день является ведущим научным сотрудником Института Археологии и Этнографии.

13 марта 1990 года Н.М.Кулиева защитила кандидатскую диссертацию по специальности этнография в Ленинградском отделении Института этнографии имени Миклухо-Маклая Академии Наук СССР. В 1995 году имеет звание доцента. Н.Кулиева автор четырех монографий, одного документально-художественного произведения, методического пособия, двух учебников, шести программ и более 160-ти научных статей. Принимала участие с научными докладами, в нескольких международных Симпозиумах ее научные статьи опубликованы зарубежом.

В 2003 году Н.Кулиева защитила докторскую диссертацию по специальности этнография по теме «Современная сельская семья и семейный быт в Азербайд-

жане». Н.Кулиева первая женщина в Азербайджане получившая степень доктора исторических наук в области этнографии. С 2009 года ей присвоено звание профессора. Она в то же время является научным руководителем группы аспирантов и диссертантов. Трое из них защитили диссертации. Она удостоена «Почетным дипломом» имени Мехсети Гянджеви специальным указом Министерством образования. В 2004 году за выступление на международной конференции в Дагестанском научном центре института истории, археологии и этнографии Российской Академии наук награждена Почетной Грамотой. Н.М.Кулиева член экспертного совета Высшей Аттестационной Комиссии при Президенте Азербайджанской Республики.

Н.М.Кулиева преподает в Бакинском Государственном Университете и Азербайджанском Государственном Педагогическом Университете.

**NƏRGİZ QULİYEVƏ
XIX-XX ƏSRLƏRDƏ BAKI ŞƏHƏR ƏHALİSİNİN
AİLƏ VƏ AİLƏ MƏİŞƏTİ**

**NARGİZ GULİYEVƏ
FAMILY AND FAMILY LIFE OF BAKU'S URBAN
POPULATION IN THE 19TH-20TH CENTURIES**

**НАРГИЗ КУЛИЕВА
СЕМЬЯ И СЕМЕЙНЫЙ БЫТ ГОРОДСКОГО
НАСЕЛЕНИЯ БАКУ В XIX-XX ВВ.**

BAKI –“Elm” – 2011

Direktor:	<i>Ş. Alışanlı</i>
Mətbəənin müdiri:	<i>Ə. Məmmədov</i>
Texniki redaktor:	<i>T. Ağayev</i>
Kompüter tərtibatı:	<i>A. Qabilqızı</i> <i>R. İlmanqızı</i>

Formatı 84x108 1/32. Həcmi 14,75 ç.v.
Tirajı 300. Sifariş №23
Qiyməti müqavilə əsasında.

"Elm" RNPM-nin mətbəəsində çap olunmuşdur
(İstiqlaliyyət, 8)